SPRAAKKUNST VAN HET BOLAANG MONGONDOWSCH.

DOOR
W. DUNNEBIER.

HOOFDSTUK I.

Het klankstelsel.

Daar het Bolaang Mongondowsch niet over een eigen letterschrift beschikt, is het hier door de ondervolgende klankteekens weergegeven.

Klinkers: *a, e, i, o, oe;*

Tweeklanken: *ai, au, āō, ēā, oi, oei;*

Halfklinkers: *j, w;*

Medeklinkers: *b, d, dj* (alleen in vreemde woorden), *g, h, k, l, ʎ, m, n, ng, nj* (alleen in het aan een woord gehechte pers. v.n.w. 3e pers. enkelv.), *p, r, s, t, ʰ* (*hamzah*);
of in andere indeeling:

<i>k, ngk,</i>	<i>g, ngg,</i>	<i>ng, ngng,</i>
— —	<i>(dj),</i>	<i>nj,</i>
<i>t, nt,</i>	<i>d, nd,</i>	<i>n,</i>
<i>p, mp,</i>	<i>b, mb,</i>	<i>m,</i>
<i>ʰ</i> (<i>hamzah</i>),		
<i>l, ʎ, r,</i>		
<i>s, ns,</i>		
<i>h.</i>		

Klinkers.

§ 1. *a.*

In het algemeen wordt de *a* in een open lettergreep iets langer gehoord dan in een geslotene. In het eerste geval blijft ze toch nog even korter dan onze *aa*, terwijl ze in een gesloten lettergreep in den regel een weinig langer wordt gehoord dan onze korte *a* in bijv. *dak*.

In de volgende woorden is de *a* vrijwel gelijk aan die van ons woord „vader”: *aka*, als; *ata*, slaaf; *baba*, dragen op den rug; *baga*, gloeiende houtskool; *kaka*, wel, wel! *lala*, werpnet; *mata*, oog; *naga*,¹⁾ maanverslinder; *ngara*,²⁾ deuropening; *salaka*,²⁾ zilver; *taja*, zijlieden.

Wanneer de *a* van een open lettergreep wordt gevolgd door een geprenasaleerden medeklinker, dan klinkt zij iets korter. Dit geschiedt eveneens als de hamzah direct na de *a* komt. In deze twee gevallen wordt een *a* gehoord, die het midden houdt tuschen de *a* van een geheel open en die van een geheel gesloten lettergreep, zooals bijv. in: *bambe*^s, slingeren; *andoep*, aangaan; *panggit*, loodrechte rots; *angkele*^s, liefkoozingswoord; *tampeng*, baard; *bansi*^s, fluit van bamboe; *kantoeng*, muziekinstrument; *ama*^s, vader; *baka*^s, veldmuis; *dega*^s, misschien; *goba*^s, tuin; *ina*^s, moeder; *jona*^s, modder, *mama*^s, pruimen; *pata*^s, hulptelwoord; *rata*^s, slachten; *sepa*^s, schoppen; *tata*^s, afgeriste sagopalmladeren.³⁾

Hier volgen nog eenige voorbeelden van *a* in open en gesloten lettergreep, waaruit tevens blijkt, door welke medeklinkers *a* kan worden gevolgd, voorafgegaan en gesloten:

<i>abat</i> , aanpakken,	<i>babow</i> , ondiep,	<i>tarab</i> , aansteken m. lont,
<i>adat</i> , ⁴⁾ gewoonte,	<i>dagat</i> , zee,	<i>bolad</i> , mat,
<i>agat</i> , rest,	<i>gakod</i> , binden,	<i>toebag</i> , antwoorden,
<i>ajab</i> , soort varen,	<i>jajoe</i> ^s , ver,	— — —
<i>akal</i> , ⁴⁾ list,	<i>kaloet</i> , bijten,	<i>joeak</i> , midden,
<i>alap</i> , vangen,	<i>lagi</i> , vlug,	<i>ombal</i> , huilen,
<i>amok</i> , soort boom,	<i>mama</i> ^s , pruimen,	<i>oendam</i> , geneesmiddel,
<i>anak</i> , soort slangetje,	<i>naa</i> , deze,	<i>boelan</i> , maan,
<i>angag</i> , roosteren,	<i>ngara</i> , deuropening,	<i>bangang</i> , amechtig,
<i>apang</i> , tweeling,	<i>pajoi</i> , padi,	<i>gakap</i> , omarmen,
<i>arab</i> , gooien,	<i>radat</i> , schuren,	<i>sindar</i> , lichtschijnsel,
<i>asang</i> , kieuwen,	<i>saged</i> , moeite,	<i>keas</i> , soort papegaai,
<i>atak</i> , nl. eigennaam,	<i>takit</i> , geest,	<i>banat</i> , veel, vol,
<i>awak</i> , lichaam,	<i>wawa</i> , padistengel.	— — —

¹⁾ Uit 't Maleisch.

²⁾ Uit 't Ternataansch (Zie Woordenlijst van het Ternatisch door J. Fortgens).

³⁾ De hier boven gegeven en in dit hoofdstuk nog verder te geven voorbeelden zullen niet altijd geheel beantwoorden aan de gegeven vertaling. Wanneer toch het grondwoord bijv. een werkwoord is, dan wordt in de meeste gevallen eerst door toevoeging van affixen een met de vertaling gelijkwaardig begrip verkregen.

⁴⁾ Mal.

Dubbele a.

Heel vaak volgen twee a's direct na elkaar, maar die toch zeer duidelijk afzonderlijk worden gehoord. De kleine aanblazing tusschen deze twee a's zou o.i. het best kunnen worden weergegeven door ons deelteeken ("), want dan benaderen we dichter de juiste uitspraak dan door een ^s (hamzah), die door ons vreemdelingen onwillekeurig te zwaar wordt uitgesproken. Om de spelling zoo eenvoudig mogelijk te doen blijven, zal echter ook het deelteeken niet door ons worden geschreven. De woorden *baan*, *niezen*, *bolaang*, plaatsnaam, *dolaag*, erf, *gaat*, scheiden, *jaat*, slecht, *kaan*, eten, *laab*, zengen, *naa*, deze, dit, *paan*, lokaas, *taab*, vloed, worden dus uitgesproken alsof er stond: *baän*, *bolaäng*, *dolaäg*, *gaät*, enz.

Het bovenstaande is in den regel ook van toepassing, wanneer een a direct door een anderen afzonderlijk gehoorde klinker wordt gevolgd, of wel door een tweeklank. In deze gevallen zal, om verwarring te voorkomen, echter meer gebruik worden gemaakt van een deelteeken ("), dus: *äimboe*: soort zang, *bail*: in bamboe gekookte sago; maar woorden als: *baot*: snoer, *kaot*: soort spel, worden gelezen als *baöt*, *kaöt*. Ook woorden als *baai*: grootmoeder, en *taau*: weten, kunnen, waarbij de a en *ai*, a en *au* afzonderlijk worden gehoord, zullen zonder eenig scheidingsteeken worden geschreven; zoo ook woorden als *laock*: vermengen. (In het door het Nederlandsch Bijbelgenootschap uitgegeven Bijbelsch leesboek in het Bolaang Mongondowsch is dit laatste niet gedaan, want daar hebben we a en *ai*, a en *au*, enz. door een ^s (hamzah) gescheiden. Aangezien Dr. N. Adriani er echter bedenkingen tegen had de hamzah ook als deelteeken te zien gebruiken, wordt dit hier nagelaten.)

Gerekte a.

Soms hoort men een gerekte a, d.w.z. de a wordt zoo lang aangehouden, dat men twee of meer ineengevloeiende a's krijgt te hooren. Dit gebeurt o.a. bij het roepen van iemand. Aan den naam of aan het roepwoord wordt dan een a gehecht, die we aldus schrijven: *ā*, en die als twee in elkaar gevloeiende a's wordt gehoord, bijv.: *Amberekā*, *Tokenā*, (ml. eigenn.), *inde'ā*, moederr! *akiā*, grootvaderr! Loopt de roeper wat warm, dan kan men soms een reeks a's ineën hooren vloeien: *Tokenāāā*. (Ook bij aansporing tot iets wordt a gebruikt: *polagociā*, ga er van door). Zie verder § 253, laatste gedeelte.

Behalve in boveng. gevallen komt de *ā* ook midden in een woord voor en wel vooral daar, waar een tusschenmedeklinker is wegge-

vallen. (Een Mongondower schijnt nl. nogal geneigd te zijn tot samensmelting van twee klinkers als de tusschenconsonant wegvalt.) Zoo hoort men bijv. *lāā* voor *lala*, werpnet, *lāāt* voor *lalat*, ooit, *bonāāng* voor *bonawang*, bovenste tree of sluitstuk van een trap. Wanneer we, zooals in de juist genoemde woorden, nog heel goed kunnen nagaan, dat de *ā* uit twee *a*'s is ontstaan, zal door ons *ān* worden geschreven, d.w.z. in zuiver Mongondowsche woorden.

Verder wordt de *ā* ook gehoord in overgenomen woorden, bijv. *sāl*, zaal of zadel, *sāp*, merk, *pās*, inspannen, *bās*, baas, ambachtsman. Dergelijke woorden worden door ons met *ā* geschreven.

§ 2. *e*.

De *e* is o.i. gelijk aan de Maleische *é* en de Tontemboansche *e*, dus geen volkomen Nederl. *ee*, en ook geen *e* van bijv. pet. Voor zoover we kunnen oordeelen, is er geen verschil tusschen de *e* in open en in gesloten lettergrepen. Doet een *ʳ* als sluitersdienst, dan wordt de *e* wel wat kort afgebeten, maar is o.i. verder toch gelijk aan die van een open of geheel gesloten lettergreep. In de hier onder volgende voorbeelden worde de *e* dan ook steeds eender uitgesproken.

beloeng, krom, gedeukt; *delang*, storm; *edaʳ*, (beginwoord) toen; *kepa*, leeg, van padiaren bijv.; *lebak*, gat, kuil; *pepekow*, soort vogel; *serede*, trouw; *teteʳ*, moederborst; *bembeʳ*, geit; *dedeʳ*, klein; *engkeʳ*, schuinhouden; *kedeʳ*, klein; *kekeb*, wond; *eleg*, schuin, van lichaamsstand; *endeg*, schuin, van boom bijv.; *ereg*, overhellend, ook ml. eigennaam; *bebek*, eend; *tetek*, kleine wig; *oendegel*, leunen; *erem*, kuchen, d.w.z. expres; *empeng*, schimpen; *genggeng*, twisten; *podet*, geest; *tepet*, slaan.

Wanneer twee *e*'s direct elkaar volgen, geldt hetgeen op blz. 2 bij dubbele *a* is opgemerkt. *Decman*, geenszins moet dus worden uitgesproken alsof er stond: *deëman*. Als er bepaald een *ʳ* wordt gehoord, wordt deze natuurlijk geschreven, bijv. *aseseʳe*, foei!

De woorden *dea*, ml. eigenn., *deangow*, spannen met de hand, *keab*, waaieren, *leag*, zeil, en dergelijke worden gehoord als: *deä*, *deängow*, *keäb*, *leäg*, terwijl de schrijfwijze van bijv. *leʳad*, tandenvijlen, wil zeggen, dat er bepaald een hamzah wordt gehoord.

Wanneer *e* en *a* tot een tweeklank ineenvloeien, wordt dit aldus geschreven: *ṽā*. Zie *ṽā* in § 9.

De *e* komt hier betrekkelijk niet veel voor, en met *e* beginnende woorden treffen we nog slechts weinig aan.

Een klank, die overeenkomt met onze „stomme e”, of de Javaansche pepet, is het Mongondowsch vreemd. In bijv. uit het Maleisch overgenomen woorden wordt de pepetklank dan ook a, i, o, of oe, al naar gelang van andere in het woord voorkomende klinkers. En als die woorden twee elkaar direct volgende consonanten rijk zijn, wordt daar tevens een a of o tusschengevoegd. Zoo zijn bijv. de volgende Maleische woorden aldus vervormd:

bergoena (nuttig) is geworden *baragoena*, berkat (zegen) *barakat*, gergadji (zaag) *garagadji*, kertas (papier) *karatas*, kelamboe (gordijn) *koeramboe*, gelang (armband) *galang*, periksa (onderzoeken) *pirikisa*, serdadoe (soldaat) *soroedado*.

Als voorb. van invoeging van een klinker tusschen twee medekl. worden hier ook nog vermeld: *bangoesa* v. bangsa (geslacht), *dapoetar* v. daftar, (lijst, register), *makoesoed* v. maksoed (bedoeling), *napoesoe* v. nafsoe (hartstocht), *horomat* v. hormat (eer), *soroga* v. sorga (hemel).

De woorden *kolok*, *konop*, *ositok*, *pilisir*, geven de vervorming te zien van onze woorden klok, knoop, opstook, plezier.

§ 3. i.

Deze klank wordt zoowel in open als in gesloten lettergreepen gehoord als onze ie. Onze korte i is hier niet bekend.

Uit de volgende voorb. blijkt, dat de i door iederen hier gangbaren medekl. kan worden gevolgd of gesloten en — met uitzondering van de t — ook kan worden voorafgegaan.

<i>ibog</i> , wensch,	<i>bilog</i> , blind,	<i>jasib</i> , afhouden,
<i>idoep</i> , idjoek,	<i>digoe</i> , wan,	<i>sisid</i> , huppelen,
<i>igoem</i> , verzoek,	<i>gibol</i> , sagokloppen,	<i>ilig</i> , stroom,
<i>ikow</i> , gij,	<i>kidit</i> , nauw,	<i>koerik</i> , gillen,
<i>ilad</i> , drogen in de	<i>litoe^s</i> , zitten,	<i>osil</i> , treiteren,
zon,		
<i>imani^s</i> , door een too-	<i>mia^s</i> , oogvuil,	<i>kingkim</i> , zoom, rand,
verspreuk iets be-		
werken.		
<i>ina^s</i> , moeder,	<i>ninit</i> , wrijven,	<i>dagin</i> , dichtbij,
<i>ingat</i> , afslachten,	<i>ngipon</i> , tand,	<i>gonsing</i> , knippen,
<i>ipoet</i> , staart,	<i>pindan</i> , bord,	<i>sindi^p</i> , donker,
<i>iroep</i> , blazen,	<i>rigon</i> , stevig,	<i>boesir</i> , bloemknop,
<i>isi</i> , samenstrekken,	<i>sisi</i> , spookaapje,	<i>pahis</i> , schrijven,
<i>ita^s</i> , lies,	— — —	<i>sigit</i> , inschenken,

Vóór een *i* verdraagt het Mongondowsch geen *t*. Wanneer bijv. een met *t*- beginnend grondwoord het infix *-in-*, of *-im-* krijgt, dan wordt door invloed van deze *i* de *t*- een *s*-. (Zie onder *t*-, § 19). In vreemde woorden, bijv. in het Mal. woord *tita*, handhaaft de *t*- voor *i* zich wel bij degenen, die Maleisch hebben geleerd, maar van de ongeschoolden krijgt men *sita* te hooren.

Hier volgen nog eenige woorden, die eindigen op *i* of op *i*^s. *bali*, tegenstander; *boesi*, pokken; *kali*, graven; *koemi*, snor; *sigi*, dorps-tempel; *basi*^s, erg; *gigi*^s, alles, geheel; *paki*^s, tol; *poesi*^s, wit; *pogi*^s, zitvlak.

Wordt een *i* direct door een andere *i* gevolgd, dan geldt weer het op blz. 2 over *a* gezegde, nl. dat ze afzonderlijk worden gehoord. De aldus geschreven woorden: *gobii*, nacht; *iid*, wrijven met een steen, schuren; *iit*, naar beneden storten van aarde; *piit*, natmaken; *sii*^s, zijde, worden derhalve uitgesproken als *gobii*, *iid*, *iit*, *piit* en *sii*^s.

Vloeien twee *i*'s ineen, dan schrijven we *ii*, bijv. *düit* (van *dirit*), in reepen snijden of knippen. (Ook dit is weer een voorb. van het ineenvloeien van twee klinkers, na het wegvallen van den scheidenden medeklinker.

Wanneer een woord eindigt op *i* en de beginvocaal van het volgend woord is ook een *i*, dan vloeien deze twee *i*'s in den regel ineen, of worden geheel gehoord als één *i*. In bovengenoemd Bijb. Leesboek is deze tweede *i* veelal niet geschreven.

Tusschen *i* en *a* wordt gewoonlijk een overgangs-*j* gehoord, bijv. in *dia*, brengen; *iat*, ontkennen; *iap*, jaloersch; *kiaþ*, knippen met oogleden, *pia* (ook *pira*), goed; *riang*, glinsteren; *sia*, hij, zij. Maar in bijv. *diat* wordt geen *j* gehoord; *diät*, soort gras met zeer scherpe kanten. Tusschen *i* en *o* wordt ook wel een overgangs-*j* gehoord, bijv. in *bio-bio*^s, aan zijn lot overlaten; *biod*, vischkuit; *giot*, uitdrogen, *liom*, slikken; *nion*, die; *piong*, blusschen, dooven; *sioiw*, negen. Maar in bijv. *biol*, masseeren; *biot*, de kleinste, ook ml. eigenn.; *liod*, spoor, indruksel; *loliog*, slok, teug; *piot*, boog; *siol*, been, is dit weer niet het geval, en wordt gehoord *biöl*, *biöt*, enz. Daar de overgangs-*j* in den regel slechts heel eventjes wordt vernomen, lijkt ons het verschil tusschen het al of niet hooren hiervan te gering om dit iederen keer door een teeken aan te geven. Wanneer *i* door *o* wordt gevolgd, schijnt een overgangs-*j* vrijwel regel te zijn: *dioeg*, dichtbij; *lio*^e, meer; *lioek*, gevlochten bamboe; *ngioeng*, neus; *sioeg*, liggen, slapen; *sioeng*, schuilen; *sioep*, beschutte ruimte, worden bijv. alle met deze *j* gehoord.

Tusschen *o* en *i* kan de glijklank *j* wel eens het karakter van een hulphonsonant aannemen, zooals bijv. in *pojojindoi* (van *indoi*): manier van zien; *pojojinggoe^san*: de gewone badplaats (van *inggoe^s*). (Voor deze woorden, zie § 213 en 214).

§ 4. *o*.

Een enkelen keer kan men van sommigen in open lettergrepen wel eens een ietwat langere *o* hooren dan in geslotene, maar we meenen toch te mogen zeggen, dat in het algemeen geen verschil wordt gehoord tusschen een *o* in open en die in gesloten lettergreep, ze in beide gevallen het midden houdt tusschen onze *oo* en *o* in bijv. *pot*. Alleen in één geval wordt de *o* langer gehoord, nl. als ze wordt gevolgd door *w*, hoewel ze ook dan toch nog iets korter blijft dan onze volkomen *oo*.

In de ondervolgende voorbeelden is te zien, door welke medeklinkers de *o* kan worden gevolgd, voorafgegaan en gesloten.

<i>oboe^s</i> , hoesten,	<i>bobo^s</i> , stom,	<i>dodob</i> , borst,
<i>odi-odi</i> , vervloeken,	<i>dodak</i> , aansporen,	<i>togod</i> , angel,
<i>ogoi</i> , geven,	<i>goba^s</i> , tuin,	<i>boclog</i> , paling,
<i>oja^s</i> , verlegen,	<i>joko^s</i> , goederen,	— — —
<i>okoe</i> , vr. eigenn.	<i>kokał</i> , arm,	<i>bobok</i> , het plat getreden paadje op een weg.
<i>olad</i> , breed,	<i>łoboed</i> , stof, asch,	<i>bobol</i> , halsketting,
<i>omantocng</i> , blok, boei,	<i>moni</i> , glimlachen,	<i>onom</i> , zes,
<i>onat</i> , ontrollen,	<i>nonow</i> , kernhout,	<i>silon</i> , kalk,
<i>ongang</i> , verkouden,	<i>ngongo^s</i> , mondslijm,	<i>kokong</i> , bamboebekertje,
<i>opat</i> , vier,	<i>pojok</i> , rook,	<i>dodop</i> , vroeg,
<i>orock</i> , geul,	<i>rombit</i> , vlug,	<i>pitor</i> , omdraaien, wringen,
<i>osing</i> , eekhoorn,	<i>sokar</i> , ontplooien,	<i>togos</i> , soms gehoord voor <i>togot</i> ,
<i>otoeng</i> , hulppilaar,	<i>toba</i> , land, wal,	<i>togot</i> , touw, binden,

Dat *o* en *o^s* ook aan het einde van een woord voorkomen, blijkt uit enkele van de gegeven voorbeelden, waaraan nog worden toegevoegd: *bobato*, ¹⁾ volkshoofd; *bodito*, ¹⁾ ongeluk; *bango^s*, kokosnoot; *toto^s*, huishagedis.

Van de *o* gevolgd door *w* geven we de volgende voorbeelden:

babow, ondiep; *kidow*, afnemen van licht; *agow*, rooven; *dajow*,

¹⁾ Ternat.

prijzen; *ikow*, gij; *kalow*, jaarvogel; *onow*, koel kalm; *bangow*, reiger; *boerow*, draaien; *pitow*, kapmes. Zooals reeds werd opgemerkt, is de o in deze woorden bijna gelijk aan onze volkomen oo.

Wanneer twee elkaar volgende o's afzonderlijk worden gehoord, worden ze door ons — evenals de andere dubbele klinkers — zonder deelteeken geschreven: *oo*, ja; *oob*, broeden; *goom*, in den mond steken; worden dus uitgesproken als *oö*, *oöb*, *goöm*. Ook als o door a of oe wordt gevolgd, bijv. in *oat*, rivierklei; *dooep*, plaatsnaam, worde zonder deelteeken de klinkers toch afzonderlijk uitgesproken.

Voorbeelden van een gerekte o zijn: *bōō*^s (soms *bōōō*^s), ruiken, geur; *dōō*^s, roepwoord voor schoonzusters onder elkaar; *gōs*, goot; *tōp*, dobbelen. (Daar de twee laatste woorden overgenomen zijn, worden die door ons met een *ō* geschreven.)

Het komt voor, dat o wisselt met a. Zoo hoort men *bolangon* en *balangon*, zee. In een enkel geval schijnt de o ook met de oe te wisselen: *pokoadi*^s *on* en *pokoeadi*^s *on*, neef, nicht. Zie § 61 en ook 63.

§ 5. oe.

Zoowel in open als in gesloten lettergrepen klinkt deze als onze oe.

Uit de ondervolgende woorden blijkt voldoende, dat de oe voor en na iederen hier gangbaren medekl. kan komen en er ook door kan worden gesloten.

<i>oeban</i> , grijs haar,	<i>boega</i> , uitproesten,	<i>taoeb</i> , voorzijde v. h. lichaam,
<i>oeda-oeda</i> , antiekedoek,	<i>doenock</i> , watervloed.	<i>oendoed</i> , verschuiven,
<i>oegat</i> , spier, pees,	<i>goegoer</i> , schudden,	<i>bongkoeg</i> , slaan,
<i>oegan</i> , regen,	<i>joemog</i> , breken,	— — —
<i>ocka</i> ^s , kokosdop,	<i>koekoel</i> , slaan, *	<i>noenock</i> , waringin,
<i>oelat</i> , zweet,	<i>loemoet</i> , mos, wier,	<i>doengkoel</i> , verkrijgen,
<i>oema</i> , treffen,	<i>moentong</i> , snot,	<i>galoem</i> , samenvloeien, genoot,
<i>oenap</i> , vischschub,	<i>noeka</i> , schruft,	<i>oentoen</i> , weggagen,
<i>oengkoē</i> ^s , hond,	<i>ngoengoe</i> ^s , tepel, uiteinde,	<i>ngioeng</i> , neus,
<i>oepoet</i> , einde,	<i>poejoeng</i> , haarwring,	<i>lotoep</i> , slaan,
<i>oeriab</i> , oprispen,	<i>rocki</i> , stompen,	<i>boendoer</i> , overstroomd worden,
<i>oesoeng</i> , ml. eigenn.	<i>soelap</i> , ml. eigenn. van menscheneter,	<i>ipoes</i> , soms gehoord voor <i>ipoet</i> ,
<i>octo</i> ^s , soort riet,	<i>toentoen</i> , laten zakken,	<i>ipoet</i> , staart,

Eenige voorbeelden van *oe* aan het einde van een woord: *bagoe*, nieuw; *batoe*, steen; *datoe*, vorst; *ompoe*, heer, kleinkind.

In woorden als *boeoe*^s, afkeer hebben; *doeoe*^s, poepen van kindertjes; *doeoen*^g, boomwol; *koeoek*, schreeuwen, worden de twee *oe*'s duidelijk afzonderlijk gehoord, dus geen ineenvloeiing en ook geen overgangs-*w*.

Tusschen *oe* en *a* wordt vaak een overgangs-*w* gehoord, bijv. in *boea*^s, freule; *doeata*, geest, god; *goeal*, „koppen”, sluiten; *koeak*, schreeuwen; *loean*, vervangen; *toea*, dat. In de woorden *goeang*, goudmijnput; *goeat*, scheiden; *loeat*, afhaken; *toean*, suikerriet, worden de *oe* en *a* echter weer scherp gescheiden uitgesproken. Ter voorkoming van verwarring zullen deze laatste woorden door ons met een deelteeken worden geschreven, dus: *goeäng*, *goeät*, *loeät*, *toeän*.

Bijzonder duidelijk is de overgangs-*w* tusschen *oe* en *a* te hooren, wanneer *oe* een woord begint, bijv. in *oea*^s, overlevering; *oeab*, wannen; *oeagat*, regentijd; *oeakat*, boomwortel; *oeala*, hoektand; *oealoe*, acht; *oeang*, huilen van honden o.a.; *oeangga*, prauw; *oeatoi*, ijzer. Deze woorden zouden inplaats van met *oe* ook wel met *w* kunnen worden geschreven, mits deze met sterken voorslag *oe* wordt uitgesproken. Daar o.i. de *oe*-klank overheerschend is, wordt hier echter *oe* geschreven.

Tweeklanken.

Hieronder rangschikken we: *ai*, *au*, *ao*, *ea*, *oi* en *oei*.

Bij de bespreking der voorafgaande klinkers is reeds meermalen gebleken, hoe na het wegvallen van een tusschenconsonant een Mongondower geneigd is de twee vocalen ineen te doen vloeien. Ook hieronder zal blijken, dat bij meerdere woorden nog goed is na te gaan, hoe — wat wij hier nu tweeklank noemen — op deze wijze is ontstaan. Het is dan ook allesbehalve onze bedoeling de bovengenoemde tweeklanken als zuiver en oorspronkelijk te willen voorstellen. Integendeel. We achten het wel mogelijk, dat zelfs *au* niet oorspronkelijk is. Gaarne zouden we dan ook „tweeklank” hier als tusschen „ ” zien gedacht, en verstaan er slechts onder datgene, hetwelk we in het huidige stadium der taal als „tweeklank” meenen te hooren, het gaarne aan meer bevoegden overlatend om uit te maken of het Bolaang Mongondowsch al dan niet oorspronkelijk tweeklanken kan worden toegekend.

§ 6. *ai*.

Zoowel in gesloten als open lettergrepen wordt *ai* aangetroffen: *bai*^s, aanzienlijke vrouw, ook: afknakken; *aid*, werken; *totaik*, soort strik; *kail*, hengelen; *lailoi*, soort groente; *bainggoa*^s, distel; *bombaing*, fakkel; *gaip*, laag, verdieping; *dait*, op af; *pait*, grens stellen; *ai-ai*, jongere broer of zuster; *bobai*, vrouw; *dodai*, tijd, tijdstip; *ganggai*, takje; *kokai*, overhoophalen; *bolai*, aap; *mai*, herwaarts; *anai*, lauw; *popai*, openbarsten; *rai*, denken; *tantai*, verspreiden, van een ziekte bijv.

Soms is nog heel goed na te gaan, dat *ai* is ontstaan door het wegvallen van een tusschenmedeklinker. Zoo wordt bijv. gehoord *dait*, voor *darit*, schoonmaken; *jait*, voor *jajit* of *rarit*, verspreiden; *paing*, voor *paring*, op zij gaan, wenden.

Voor zoover hier van klemtoon kan worden gesproken, zie § 30, valt deze bij woorden, die *ai* in den laatsten open lettergreep hebben, zoowel op de voorlaatste als op de *a* van *ai*; d.w.z. verschillende sprekers zijn in deze niet eensluitend. Is de laatste lettergreep met *ai* echter gesloten, dan krijgt o.i. het eerste deel van den tweeklank o.z.t.z. van iedereen den klemtoon.

§ 7. *au*.

Deze klank is o.i. gelijk te stellen met de Mal. *au* in bijv. *poelau*. Ook *au* wordt in gesloten en open lettergrepen aangetroffen: *au*^s, jij (grof); *dau*^s, soort boom; *bambau*^s, schorpioen; *sau*^s, eigenn.; *paud*, soms gehoord als *pāōd*, dakbedekking naaien; *roraud*, strik; *kaug*, roeren; *totauk*, dissels; *gojaau*, scrotum; *gau*, sigaret; *linggau*, perplex; *liau*, ontdaan, bezorgd; *ojau*, huilen; *paiau*, bezwijmen (ons: flauw); *onau*, wokblad; *tongau*, verbaasd; *pau-pau*, geldzakje; *makerau*, zons- of maansverduistering; *birau*, densen; *sau*, een manier van dansen; *intau*, mensch; *botau*, spruw.

Het onder *ai* over den klemtoon gezegde is ook van toepassing op bovenstaande woorden met *au*.

§ 8. *āō*.

Bij dezen klank smelten *a* en *o* ineens. Tot nu toe troffen we *āō* slechts zelden aan. Hier volgen eenige voorbeelden: *āōg*, bamboe; *āōt*, leeghalen; *bāōg*, in de hoogte steken, overeind zetten, van een stok bijv.; *gāōd*, knieholte; *ināō*^s, het kan er in, het zal er ingaan; *kāō*^s, weggagen van kippen bijv.; *kokāō*^s, afstootstok; *longkāōg*,

hoogsgewijze buigen; *lāōt* (ook *lālot*), verschrompelen; *lāōw* (ook *lālow*), verdorren; *pāōng*, 't Mal. pajoeng; *rāōt*, binden; *tāōng*, jaar (Mal. taheen).

Bij enkele van bovenstaande woorden is het duidelijk, dat ook de *āō*-klank soms zijn ontstaan dankt aan het wegvallen van een tusschenmedeklinker en het daarna ineen laten vloeien van de twee klinkers (zie blz. 3, 6, 9), waartoe de Mongondower nu eenmaal geneigd schijnt te zijn. En daar *āō* ook wel wordt gehoord voor *āū* (zie *pāud* onder *au*) wil het ons voorkomen, dat de *āō* meer als een variant van de *au* is te beschouwen, dan wel als een oorspronkelijke klank.

§ 9. *ēā*.

Tot dusver zijn ons nog geen woorden bekend met *ēā*, kennen we het alleen als een vorm van het pers. v.n.w. e pers. enkelv., welke aan passief geconstrueerde werkwoordsvormen wordt gehecht, en die tevens als bezitt. v.n.w. dienst doet. De klank *ēā* komt alleen voor na geheel gesloten eindlettergreep. De uitspraak van deze ineengevloeide e en a hoort men niet van iedereen eensluidend. Om de meest gangbare uitspraak zoo dicht mogelijk te benaderen verdubbele men den sluitconsonant van het voorafgaande woord — al wordt die door ons ook niet geschreven — en late de e meer doorklinken dan de a. Soms schijnt het wel alsof men tusschen dien z.g. verdubbelden sluiters en bedoelde e nog heel eventjes een j mee hoort klinken.

kekebēā, zijn wond; *inatodēā*, het door hem gebrachte; *bibigēā*, zijn lip, mond, ook: de kant ervan (van iets); *dinodokēā*, het door hem gestampte; *siolēā*, zijn been; *ininoemēā*, *kinaanēā*, wat door hem is gedronken, gegeten; *pinodoegangēā*, waarmee door hem is vermeerderd; *ilotoepēā*, het door hem geslagene; *ginoegoerēā*, het door hem geschudde; *binakoetēā*, zijn inpaksel; *binoerowēā*, (hij) is er door in de war gebracht, d.w.z. iemand die door een geest in het bosch op een dwaalspoor is gebracht.

In bovengenoemde vormen wordt de laatste lettergreep van het grondwoord bijna even zwaar beklemtoond als de e van *ēā*, maar in den regel kan o.i. bedoelde e toch als een ietsje meer betoond worden gehoord.

Wanneer het voorafgaande woord eindigt op een klinker, tweeklank of hamzah, dan is *ēā* niet gebruikelijk, doch wordt -nja aangewend. (Zie onder nj, § 18 en onder pers. voorn.w., § 239).

§ 10. *oi*.

De *oi* is een van de meest voorkomende tweeklanken. Vooral in eindlettergrepen treft men *oi* aan, waarbij zij soms door medekl. of hamzah wordt gesloten.

boit, krekkel; *boboi*, rij; *ogoi*, geven; *ajoi*, kin; *takoi*, bestijgen; *baloi*, huis; *gogimoi*, hevig; *anoi*, witte mier; *tangoi*, naam; *lipoi*, vervagen; *koeroi*, kruin van boom; *koeroit*, parkiet; *koetoi*, buidel-dier; *toi*^s, urine; *toit*, darmen opensnijden van geslachte dieren, ook: besnijden (monoit), maar dit wordt door sommigen wat grof gevonden; *akoeoi*, ik; *boeoi*, soort boompje, ook: sussen; *oeoi*, soort rotan.

Het onder *ai* op blz. 305 gezegde over den klemtoon is ook van toepassing op bovenstaande woorden met *oi*.

Zooals reeds op blz. 305 werd aangeduid, laten we hier geheel in het midden of in de meeste gevallen *oi* al dan niet als zuivere tweeklank is te beschouwen.

§ 11. *oei*.

Dezen klank troffen we veel minder aan dan *oi*; hij schijnt in den regel in de laatste lettergreep voor te komen en kan door een medeklinker gevolgd worden.

boboei, in eens gewaarworden; *bocing*, houtskoolveeg op iets, vuil; *oeing*, houtskool (Tontemb. woering = zwart; zou de *oei* van *boeing* dus ook weer ontstaan zijn door het wegvallen van een tussschenconsonant?); *boeit*, opraken; *doedoei*, volgen; *lagoei*, vluchten; *baloei*, vervangen; *gamoei*, zwaartillend; *moeik*, rivieropwaarts; *langoei*, zwemmen; *beroeid*, loopvogel van grauwe kleur; *kaoei*, omkeeren van te drogen padi bijv.; *taoei*, vuil, troebel maken.

Voor den klemtoon van deze woorden wordt verwezen naar hetgeen op blz. 305 onder *ai* over het leggen van den klemtoon is opgemerkt, en verder naar § 30.

Halfklinkers.

§ 12. *j*.

Deze wordt gehoord als de onze. De *j* komt voor aan het begin en in het midden van woorden, doch niet als sluiters, tenzij men de *i* van *ai*, *oi* en *oei* als *j* wil beschouwen.

Heel gemakkelijk wisselt de *j* met de *r*, zoowel in grondwoorden als in voorvoegsels. Over het algemeen vindt men de *r* iets grover of platter dan de *j*. De *r* wordt dan ook vooral gebruikt als de spreker

wat warm loopt en dus zijn woorden kracht wil bijzetten. Soms gaat de verwisseling van j in r met ietwat gewijzigde beteekenis gepaard. Zie hiervoor ook § 78, onder het voorvoegsel *mojo-*, *moro-*.

<i>jaat</i> , slecht, <i>raat</i> , rot,	<i>baja</i> ^s , ga! <i>bara</i> ^s , scheer je weg!
<i>jaboet</i> , <i>raboet</i> , uittrekken,	<i>dajag</i> , <i>darag</i> , geel,
<i>jabong</i> , afslaan,	<i>jajit</i> , <i>rarit</i> , verspreiden,
<i>jakag</i> , <i>rakag</i> , weinig,	<i>bajong</i> , <i>barong</i> , veel.
<i>iamjoi</i> , ziekte,	<i>jajoe</i> ^s , <i>raroe</i> ^s , ver,
<i>jimbit</i> , lap,	<i>oja</i> ^s , <i>ora</i> ^s , verlegen,
<i>jombit</i> , <i>rombit</i> , vlug,	<i>toja</i> ^s , visch,
<i>jomoe</i> ^s , <i>romoe</i> ^s , slecht,	<i>bojod</i> , muis.
<i>jondo</i> ^s , <i>rondi</i> ^s , zwart,	<i>jojok</i> , <i>rorok</i> , inproppen,
<i>jopa</i> , vadem,	<i>oejan</i> , regen,
<i>joton</i> , <i>roton</i> (<i>mojoton</i> , op krach-	<i>koejon</i> , rijstpot,
ten komen, <i>moroton</i> , sterk,	<i>joejoe</i> ^s , afwasschen.
krachtig),	
<i>joemog</i> , <i>roemog</i> , breken,	

Over de overgangs-j werd reeds bij de klinkers gesproken. Zie § 3.

§ 13. *w*.

Op blz. 304 werd opgemerkt, dat woorden die met *oe* beginnen en dan direct een *a* hebben, ook wel met *w* zouden kunnen worden geschreven, mits de *w* met sterken voorslag *oe* wordt uitgesproken. Behalve dan deze, zijn ons slechts enkele woorden bekend, die met een *w* beginnen: *wali*^s, een verboden woord voor priesters, d.w.z. zij mogen dit niet bezigen, ook een ander mag dit niet in hun tegenwoordigheid gebruiken; *walo*^s en *waleng*, eveneens verboden woorden, zie § 269; *wangga-wangga*, soort gras, *warwa*, padistengel (ook al als *bawa* gehoord); *wela*, een soort uitroep, die gezongen wordt in antwoord op een voorafgaanden regel. Deze *w* is bijna gelijk aan de onze, heeft slechts een geringen voorslag *oe*. Behalve dan enkele uitzonderingen schijnt de begin-*w* geheel verdrongen te zijn door de *b*, die heel veel voorkomt. In het midden van woorden wordt de *w* — afgescheiden van de overgangs-*w*, waarover op blz. 304 iets werd gezegd — ook niet veel aangetroffen, voor zoover wij tenminste kunnen oordeelen. Eenige voorb. volgen hier: *awa*^s, uithalen van scherpe dingen uit het lichaam door een masseerder; *awak*, lichaam; *bawa*, soort spinazie; *bawang*, ruim, van uitzicht ook overdrachtelijk; *bonawang* (ook *bonāang*, zie blz. 299), boventree of sluitstuk van een

trap; *gagawang*, verbluft; *kawag*, kraai; *karwang* kudde, ('t Mal. kawan?) *paɔwa*^s, zeer groote tuin; *doɔwa*^s, opschudding, herrie; *ngawang*, lucht, luchtruim.

Over w aan het einde van een woord en den invloed daarvan op de voorafgaande o, werd boven reeds onder o gesproken. En daar w niet anders dan na een o aan het einde van een woord schijnt voor te komen, wordt verwezen naar de op blz. 303 gegeven voorbeelden.

Medeklinkers.

Deze zullen in de hieronder aangegeven volgorde worden behandeld.

<i>k, ngk,</i>	<i>g, ngg,</i>	<i>ng, ngng,</i>
- -	<i>dj,</i>	<i>nj,</i>
<i>t, nt,</i>	<i>d, nd,</i>	<i>n,</i>
<i>p, mp,</i>	<i>b, mb,</i>	<i>m,</i>
^s (<i>hamzah</i>),		
<i>l, ɭ, r,</i>		
<i>s, ns,</i>		
<i>h.</i>		

§ 14. *k, ngk.*

De *k*, die kilnkt als de onze, komt aan het begin, in het midden en aan het einde van woorden voor, en kan iederen klinder voorafgaan, volgen en sluiten.

<i>kaɔet</i> , bijten,	<i>bakoet</i> , inpakken,	<i>koeak</i> , schreeuwen,
<i>kembang</i> , wond,	<i>kekeb</i> , wond,	<i>depek</i> , plat,
<i>kidit</i> , nauw,	<i>kikil</i> , bijten,	<i>koerik</i> , gillen,
<i>kojoet</i> , plukken,	<i>kokob</i> , stukbijten,	<i>tajok</i> , dansen voor den priester,
<i>koerig</i> , uitpulken,	<i>koekoe</i> ^s , kraaien,	<i>tajoek</i> , waterscheppen.

De geprenasaleerde *k* komt alleen midden in een woord voor: *kakang*, papajabloem; *kengkeng*, de wan schudden; *kingkim*, zoom, rand; *kongkam*, voelen, tasten; *boengkoet*, bult.

Wanneer van een met voorvoegsel gevormd werkwoord de intensieve vorm wordt gebruikt, dan wordt de begin-*k* vervangen door haar nasaal *ng*, zie onder *mo-*, § 31, 3e.

De begin-*k* valt wel eens weg, bijv. *inabiri*, voor *kinabiri*, ge-
castreerd.

Onder *sino--an* zijn in § 130 een paar voorbeelden gegeven, waar *sino--an* staat voor *kino--an*. In deze gevallen hebben we wel met een

verwisseling van *k* en *t* te doen, welke *t* hier dan *s* moet worden. De woorden *likor* en *libod*: omstrengelen, geven een verwisseling van *k* en *b* te zien. Zie hiervoor ook § 173, laatste gedeelte.

§ 15. *g, ngg.*

De *g* wordt gehoord als de Maleische *g*; ze kan aan het begin, in het midden en aan het eind van woorden voorkomen.

<i>gaboet</i> , damp,	<i>bogat</i> , rijst,	<i>bajag</i> , licht,
<i>genggeng</i> , twisten,	<i>dega</i> ^s , misschien,	<i>eleg</i> , schuin,
<i>giman</i> , strik,	<i>gigi</i> ^s , geheel,	<i>dampig</i> , zijde, kant,
<i>goba</i> ^s , tuin,	<i>gogai</i> , rusten,	<i>bilog</i> , blind,
<i>goeja</i> ^s ; schoonmoeder,	<i>goegoer</i> , schudden,	<i>apoeg</i> , verwoesten.

De geprenasaleerde *g* komt alleen midden in een woord voor: *panggal*, hoofdtak van een boom; *genggoelang*, padihutje op palen; *pinggo*^s, kat; *longgai*, hindernis; *toengger*, omwroeten.

Wanneer de intensieve vorm van een werkwoord noodig is, wordt *g* daar nasaal voorgevoegd. Zie onder *mo-*, § 31, 3e.

Ook de begin-*g* valt nogal eens weg, bijv. *oendan*, voor *goendan*, wiegen. En daar er ook een voorvoegsel bestaat, hetwelk op *g* eindigt, en men de *g* daarenboven vaak als waarnemend beginconsonant laat fungeeren bij een met klinker beginnend woord, is het wel eens zeer moeielijk uit te maken of de *g* tot het oorspronkelijke grondwoord behoort. Bij herhaling en reduplicatie bijv. wordt van een met *mog* gevormd woord de *g* behandeld als de beginconsonant van andere woorden, deelt dus in de herhaling (zie Hoofdstuk III). In het algemeen schijnt men een zekere voorliefde voor het gebruik van de *g* te hebben, en plaatst die dan ook o.z.t.z. overal waar dit maar eenigszins mogelijk is, ook als overgangsconsonant. Zoo kan o.i. bijv. in de afgeleide woorden *kogama*^s, *kogina*^s, *kogadi*^s, een vader (*ama*^s), een moeder (*ina*^s), een kind (*adi*^s) hebbend, de *g* moeielijk anders beschouwd worden dan als een soort overgangsmedeklinker, waaraan het Mongondowsche taalgevoel voor de welluidendheid nu eenmaal behoefte heeft. Zie ook § 42, 116, onder 1e, 126 en § 157.

§ 16. *ng, ngng.*

De *ng* kan aan het begin, in het midden en aan het eind van woorden voorkomen.

<i>ngara</i> , deuropening,	<i>ngange</i> , opening van bijk. een bamboe- koker,	<i>bagang</i> , kies,
<i>ngenge</i> ^s , ml. eigenn.	<i>lengat</i> , boschkip,	<i>kolengkeng</i> , rammelen,
<i>ngingi</i> , ziekelijk,	<i>dongingit</i> , zacht, slap,	<i>daing</i> , sarong,
<i>ngongo</i> ^s , mondslijm,	<i>mongo</i> , of,	<i>ontong</i> , zien,
<i>ngoenoeng</i> , mompelen,	<i>ngoengoe</i> ^s , tepel, uit- einde,	<i>bolioeng</i> , bijl.

Voorbeelden van een dubbele ng: *moïngngongow* (ook: *moïngongow*), eenzaam, verlaten; *mobongngingi* (ook: *mobongingi*), lekker ruiken van gebräad; *lojongngoeön* (ook: *lojongoeön*), polsgewricht. (Zie ook 't laatste gedeelte der tijdmaten in § 227).

Meermalen hoort men een ng, waar anderen g zeggen, bijk. *doengang* voor *doegang*, bijdoen.

§ 17. *dj*.

De *dj* troffen we slechts aan in vreemde woorden, d.w.z. hoewel we niet ieder woord met *dj* thuis kunnen brengen, meenen we ze toch tot de uitheemsche te mogen rekenen, mede omdat de *dj* zich niet eens altijd kan handhaven. Het Ternataansche *djoegoegoe* bijk. wordt *gogoegoe* (in het hier gebruikte Maleisch: *djogoegoe*), het Maleische *djandji* *dandi*. Wanneer we dan ook de *nj* uitzonderen, die we tot heden slechts in één woord aantreffen — zie beneden —, kunnen we wel zeggen dat het Mongondowsch geen palatalen kent. De *tj* van vreemde woorden wordt hier *s*, zoowel aan het begin, als midden in een woord: *sambok*, voor *tjambok*, zweep, *sampaka*, voor *tjempaka*, soort boom met welriekende bloemen, *dasing*, voor *datjing*, unster, *kasang*, voor *katjang*, aardnoot.

Hier volgen eenige woorden met *dj*, waaruit blijkt dat de *dj* zich zoowel aan het begin als in het midden van een woord kan handhaven: *djalili*, steken onder water geven, toespelingen maken; *djangka*, kam van een weeftoestel; *djangkal*, wat gemaakt, opgewonden, doen; *djahanan*, hel; *djoemāt*, week, Vrijdag; *djoenoeb*, godsd. reiniging; *djoke*^s, dansen; *djo-kolano*, heer koning, (*djo* is een uit het Ternataansch overgenomen titel; *djoe*: mijnheer; zoo ook *kolano*); *badji*, soort dolk; *garagadji*, zaag; *madjamoe*^s, reukolie, odeur; *maidja* of *medja*, tafel; *oadja*, staal (Mal. *badja*).

Boven is gezegd, dat bij het gebruik van het Mal. woord *djandji*, de *dj* zich niet handhaaft. Er is echter een geval, waarin zij dit wel doet. Om het stervensuur aan te duiden wordt nl. *djandji* gebezigd,

terwijl *dandi* (eigenlijk *modandi*) wordt gebruikt voor: beloven, af spreken.

§ 18. *nj*.

Voor zoover ons bekend, komt de *nj* slechts voor in *nja*, een vorm van het pers. v.n.w. 3e pers. enkelv., die achter aan woorden wordt gehecht, welke op klinker, hamzah of tweeklank eindigen:

binabanja, het door hem op den rug gedragene; *pinogadenja*, wat hij heeft beleend; *oïginja*, de paal ervan; *bobatonja*, het hoofd ervan; *binonoenja*, het er door hem ingedane; *ina^snja*, zijn moeder; *binambe^snja*, het door hem opgehangene; *inoïni^snja*, de door hem geroepene; *bango^snja*, zijn kokosboom; *bitoe^snja*, het koper ervan; *inoeainja*, het door hem van het vuur afgezette; *gaunja*, zijn sigaret; *kokōōnja*, zijn afstootstok; *pinatoinja*, het door hem gedoodde; *bina-loeinja*, wat door hem verwisseld is.

Het wil ons voorkomen, dat *nja* hier niet oorspronkelijk is, doch waarschijnlijk ontstaan uit *nia*, welke vorm van het pers. v.n.w. 3e p. enkelv. ook nog voorkomt: *inia*, het zijne; *ko inia*, aan hem; *kainia*, volgens hem (zie pers. voorn.w. § 238). Ook *ēā* (zie § 9) zal haar ontstaan wel danken aan (*n*)*ia*.

§ 19. *t, nt*.

De hier zeer druk gebruikte *t* wordt gehoord als de onze; ze komt voor aan het begin, in het midden en aan het eind van woorden. Zooals reeds bij *i* werd ongemerkt (zie blz. 5) kan een *t* zich niet handhaven voor de *i*, moet dan onherroepelijk *s* worden. Verder kan de *t* voor en na iederen klinker komen en deze sluiten, ook de *i*.

<i>tagin</i> , pisang,	<i>tatak</i> , afhakken,	<i>tatat</i> , loshakken,
<i>tenoe^s</i> , bewegen.	<i>tetek</i> , kleine wig.	<i>tepet</i> , slaan,
—	<i>pitor</i> , omdraaien,	<i>takit</i> , geest,
	wringen,	
<i>toba</i> , land, wal,	<i>totok</i> , echt,	<i>tocot</i> , kamer,
<i>toeba^s</i> , roosteren,	<i>toetoed</i> , brandwondjes maken op den arm om zijn durf te toonen,	<i>totopoet</i> , blaasroer.

Op blz. 302 werd gezegd, dat in vreemde woorden de *t* voor *i* zich wel kan handhaven bij de Maleisch-sprekenden, en gaven als voorbeeld *tita*. Hier willen we nog aan toevoegen *dati*, iets in de hand geven, bijv.: *doit podati*, het geld dat met een handgeefbeweging in

de hand wordt gestopt van o.a. een Moh. godsdienstbeambte na bijv. een trouwerij; *modati*, een (ge vulde) hand geven.

De geprenas. t komt alleen voor midden in een woord: *bantong*, koe-antilope; *pintad*, strand; *tontam*, mot; *toentoen*, neerlaten aan een touw of rotan.

Eenige voorbeelden, die de verandering van t- in s- te zien geven: *sinaboed* (van *taboed*), het uitgestrooide; *sinadang* (*tadang*), het opgehangene; *sinoendoe^s* (*toendoe^s*), het aangewezen; *sinocmocot* (*toetot*) binnengegaan. Voor meerdere voorbeelden zie onder *to-*, § 128, 130, 132, en onder *oem-*, § 175.

Behalve in het bovengenoemde geval, wisselen t en s ook heel gemakkelijk aan het eind van een woord: *pahit* en *pahis*, schrijven, vooral als het *ṭā* achtergevoegd krijgt: *agatṭā* en *agasṭā*, de rest ervan; *aletṭā* en *alesṭā*, zijn helling; *onggotṭā*, en *onggasṭā*, de duur ervan; *gaboetṭā* en *gaboesṭā*, de damp ervan. Zie verder onder *s*, § 28.

Den intensieven vorm van een met t- beginnenden werkwoordstam verkrijgt men door de t- door haar nasaal n te vervangen, hetwelk alleen bij voorvoeging van een prefix kan gebeuren. Zie onder *mo-*, § 31, 3e.

§ 20. *d*, *nd*.

De *d* komt zoowel aan het begin, als in het midden en aan het eind van woorden voor. Ook in het laatste geval wordt zij geheel als *d* gehoord, dus niet als onze sluit-*d* in bijv. dood; wel wijkt ze dan een weinig af van de begin- en midden-*d*. Bij het vormen van een *d* aan het eind van een woord, tikt n.l. de tong even hooger tegen het gehemelde dan bij een *d*, die aan het begin van een lettergreep staat.

<i>dagat</i> , zee,	<i>dadali^s</i> , schaterlachen,	<i>bolad</i> , mat,
	hoog uithalen,	
<i>delang</i> , storm,	<i>dede^s</i> , klein kindje,	<i>saged</i> , moeielijk,
<i>dia</i> , brengen,	<i>didit</i> , lapje,	<i>adip</i> , tweeling, bijv.
		van pisang,
<i>dodak</i> , aansporen,	<i>dodok</i> , stampen,	<i>bobod</i> , omwikkelen,
<i>doejoek</i> , branden,	<i>doedoek</i> , soort vogel,	<i>boeboed</i> , strooien.

De door haar nasaal voorafgegane *d* komt alleen midden in een woord voor: *bandang*, omhangen, een slendang bijv.; *dende^s*, zingen; *indoi*, kijken; *dondon*, verzamelen; *koendoed*, schaven.

Door prenasaleering van de *d* verkrijgt men ook den intensieven vorm van een met voorvoegsel afgeleid werkwoord. Zie § 31, 2e.

§ 21. *n*.

De *n*, die wordt gehoord als de *onze*, kan aan het begin, in het midden en aan het eind van woorden voorkomen. Het aantal met *n* beginnende woorden is, voor zoover wij dit kunnen nagaan, niet groot. Evenals nagenoeg alle medeklinkers, kan ook *n* iederen klinker voorafgaan, volgen en sluiten:

<i>natoe</i> , ei,	<i>nanam</i> , smaak,	<i>dañan</i> , weg,
<i>nebel</i> , vol,	<i>lene</i> , kalm, stil, van	<i>loben</i> , groot,
	de zee o.a.	
<i>nipit</i> , dun,	<i>ninit</i> , afdrogen,	<i>takin</i> , met,
<i>nongko</i> , vanuit,	<i>nonot</i> , neerdrukken,	<i>nion</i> , dat, daar,
<i>noeka</i> , schurft,	<i>noenoeton</i> , schoon-	<i>oentoen</i> , weggagen.
	vader,	

§ 22. *p*, *mp*.

De *p*, die als de *onze* klinkt, komt voor aan het begin, in het midden en aan het eind van woorden, terwijl de ondervolgende woorden aantoonen dat ze voor en na iederen klinker kan komen.

<i>padang</i> , alang-alang,	<i>papising</i> , soort gewas,	<i>kiañ</i> , knippen met
		oogleden,
<i>pengkol</i> , mank,	<i>pependo</i> ^s , cocon,	<i>lekeñ</i> , overal zoeken,
<i>pia</i> , goed,	<i>pipit</i> , kuiken,	<i>sindip</i> , donker,
<i>poba</i> , kalkbranden,	<i>popod</i> , uiteinde,	<i>dodop</i> , vroeg,
<i>poegad</i> , nest,	<i>poepoeg</i> , ichthyosis,	<i>rioep</i> , blazen.

De geprenasaleerde *p* komt alleen midden in een woord of woordherhaling voor: *pamping*, verplaatsen; *empeng*, schimpen; *impo*^s, framboesia; *dompa*^s, neerstrijken; *doempapak*, ontmoeten; *mopoelimpoeling*, erg vol.

De begin-*p* wordt wel eens weggelaten: *piloi* en *iloi*, zijwaarts luigen van het hoofd; *poedoel* en *oedoel*, aanspreekwoord voor jongens, ook eigennaam; *pomponoe* en *omponoe*, landschildpad.

Door de begin-*p* van een werkwoord door haar nasaal te vervangen, wordt de intensieve vorm verkregen. Dit kan echter alleen in verbinding met een voorvoegsel.

§ 23. *b*. *mb*.

De *b* is hier een van de meest voorkomende medeklinkers, die

zoowel aan het begin, in het midden en aan het eind van woorden voorkomt, en voor en na iederen klinker kan komen. In uitspraak is zij gelijk aan onze *b*.

<i>babow</i> , ondiep,	<i>baba</i> , dragen op den rug,	<i>tarab</i> , aanstippen met iets gloeiends,
<i>beloeng</i> , krom, gedeukt,	<i>bebek</i> , eend,	<i>kekeb</i> , wond,
<i>bilog</i> , blind,	<i>bibit</i> , dragen in de hand,	<i>anib</i> , oorzaak,
<i>bokē</i> ^s , wild varken,	<i>bobol</i> , halsketting,	<i>tangkob</i> , waterhalen,
<i>boelōg</i> , paling,	<i>boeboe</i> ^s , gat,	<i>toengkoeb</i> , overdekken

De door haar nasaal voorafgegane *b* komt slechts midden in een woord of woordherhaling voor: *bambau*^s, schorpioen; *bembe*^s, geit; *bombaing*, fakkel; *boemboen*, aanaarden; *nobili-mbilingan*, velen schudden neen.

Ook de *b* wordt aan het begin van een woord meermalen wegelaten: *boengkoet* en *oengkoet*, bult, ook zeeschildpad; *bogoi* en *ogoi*, geven; *bolai* en *olai*, aap. Zie ook onder *-oem-*, § 174. Voor verwisseling van *b* en *k*, zie § 14.

De intensieve vorm van een *b* beginnend werkwoord wordt verkregen door de *b* door haar nasaal te vervangen. Dit kan echter alleen gebeuren als tevens een prefix wordt voorgevoegd.

§ 24. *m*.

De *m*, die als de onze wordt gehoord, komt voor aan het begin, in het midden en aan het eind van woorden. Ook kan ze voor en na iederen klinker komen. Het aantal met *m* beginnende grondwoorden schijnt ons zeer gering toe.

<i>mama</i> ^s , pruimen,	<i>mata</i> , oog,	<i>pondam</i> , voelen,
<i>deeman</i> , geenszins,	<i>me</i> ^s , blerren van geiten,	<i>crem</i> , even kuchen,
<i>giman</i> , strik,	<i>mimil</i> , zacht van een kussen o.a.,	<i>kingkim</i> , zoom,
<i>moni</i> , glimlachen,	<i>monag</i> , nederwaarts,	<i>dalom</i> , diep,
<i>koemi</i> , knevel,	<i>moena</i> , vroeger,	<i>inoem</i> , drinken

§ 25. ^s (*hamzah*).

Over de *hamzah* of strottenhoofd-explosief, die hier door het teeken ^s wordt weergegeven, heeft Dr. N. Adriani uitvoerig gehan-

deld in zijn Spraakkunst van het Tontemboansch, blz. 27 verv. We veroorloven ons daarnaar te verwijzen en merken hier slechts het volgende op.

De zeer lichte aanblazing, die elk op zich zelf staand met klinker beginnend woord voorafgaat, zal hier niet door eenig teeken worden aangeduid. Ook de tusschenklank, die wordt gehoord als twee elkaar direct volgende vocalen afzonderlijk worden uitgesproken, zal hier niet worden aangegeven. (Zie blz. 299 verv. onder dubbele a.) Waar de ^s echter geheel het karakter van medeklinker vertoont, of als vervanger van een consonant optreedt, daar zal zij natuurlijk worden geschreven. Deze komt wel midden in een woord voor, bijv. *le^sad*, tandenvijlen, maar — voor zoover we kunnen oordeelen — zeldzaam. Waarschijnlijk vindt dit wel zijn oorzaak in het feit, dat een Mongondower na het wegvallen van een tusschenklinker, veel neiging heeft de twee klinkers ineen te laten vloeien. (Zie boven, *passim*). Direct voor een medeklinker schijnt de ^s hier niet te komen, d.w.z. in een grondwoord. En als aan een op ^s eindigend woord een pers. of bezitt. v.n.w. wordt gehecht, dan wordt de ^s veelal zeer verzwakt of soms in het geheel niet meer gehoord. In dit geval blijven we haar echter schrijven, dus: *ama^skoe*, *ina^smoe*, *adi^snja*, mijn vader, uw moeder, zijn kind (de m en nj verzwakken de ^s meer dan de k doet).

Zooals uit de op de vorige bladzijden gegeven voorbeelden reeds voldoende is gebleken, kan de ^s na iederen klinker en ook na de meeste tweeklanken voorkomen. Voor het gemak worden er hier eenige herhaald: *apa^s*, sluipen; *gale^s*, garnaal; *pali^s*, verboden woord, ook wond; *loeo^s*, vijand; *poetoe^s*, hart; *bai^s*, aanzienlijke vrouw; *dau^s*, soort boom; *kāo^s*, weggagen van kippen bijv.; *toi^s*, urine.

Enkele woorden laten we hier nog volgen, die o.i. duidelijk aantoonen, dat de ^s staat voor een weggevallen medeklinker: *ama^s*, vader; *ina^s*, moeder, zijn in het Tontemb. amang, vader en inang, moeder, terwijl *bata^s*, wasschen; *ata^s*, slijpen; *adi^s*, kind, wel beantwoorden aan de Mal. woorden: basah, nat; asah, slijpen; adik, jongere broer of zuster.

§ 26. *l, ɿ.*

De *l* komt hier in verschillende uitspraken voor. Zoo hoort men bijv. in het woord *lolengkelan*, koperen waterketel, drie van elkaar verschillende l's. Terwille van de eenvoudigheid inzake spelling, voorzien we er slechts één van een onderscheidingsteeken, nl. door haar

te onderstrepen (onderstippen). Deze onderstreepte (onderstipte) *l* — de eerste van het zoo juist vermelde woord — wordt veel hooger gevormd dan de gewone of liever: alveolare *l*, die we tusschen *e* en *a* van gen. woord aantreffen; bij het uitspreken van de *l* raakt de punt van de nagenoeg dubbel geslagen tong het bovenste deel van het gehemelte, terwijl voor de vorming van de alveolare *l* (niet onderstreept) de tong tegen den onderkant van het tandvleesch rust. Tusschen deze *l* en *l* staat nu de tweede van gen. woord in, nl. die door *o* wordt voorafgegaan en door *e* gevolgd, en die even hooger wordt gevormd dan de alveolare, waar ze dan ook dichter bij staat dan bij de *l*. Zooals uit het bovenstaande reeds volgt, wordt de vorming der verschillende *l*'s geheel geregeld door de voorafgaande en/of volgende vocalen. Om dit nader toe te lichten worden hieronder de noodige voorbeelden gegeven, waarit tevens zal blijken, dat de *l* en de *l* aan het begin, in het midden en aan het einde van een woord kunnen voorkomen, en daarbij niet direct door een medeklinker worden voorafgegaan of gevolgd, nl. in hetzelfde woord. Daar er slechts op zich zelf staande, op enkele uitzonderingen na, zuivere grondwoorden worden gegeven, willen we er even op wijzen, dat eventueele affixen of voorafgaande op klinker eindigende of volgende met vocaal beginnende, woorden ook van invloed zijn op de uitspraak der *l*.

l, l aan het begin van een woord.

<i>la-</i>	<i>le-</i>	<i>li-</i>	<i>lo-</i>	<i>loe-</i>
<i>labot</i> , verhinder- ring,	<i>le^sad</i> , tanden- vijlen,	<i>liai</i> , bewegen,	<i>loben</i> , groot,	<i>loea^s</i> , traan,
<i>lagang</i> , litteeken,	<i>leag</i> , zeil,	<i>libang</i> , leguaan,	<i>loboed</i> , stof,	<i>loean</i> , vervangen,
<i>lagapan</i> , vogel,	<i>lebak</i> , kuil,	<i>libo^s</i> , vragen,	<i>logat</i> , kaal,	<i>loebid</i> , koord,
<i>lagoei</i> , vluchten,	<i>lebet</i> , overloopen,	<i>liboe</i> , omtrek,	<i>lomot</i> , stikken,	<i>loeit</i> , padivat,
<i>laig</i> , tuinhut,	<i>lempeng</i> , lam,	<i>liboeton</i> , eiland,	<i>londit</i> , padimesje,	<i>loekad</i> , waken,
<i>lajoeg</i> , vliegen,	<i>lene</i> , stil,	<i>liom</i> , slikken,	<i>longkoet</i> , uit-, af- doen,	<i>loemad</i> , tuindorp,
<i>laki</i> , grootvader,	<i>lengat</i> , boschkip,	<i>lima</i> , hand, vijf,	<i>lopa^s</i> , vlakke,	<i>loemboe^s</i> , weg- gooien,
<i>lamboeng</i> , kabaja,	<i>lengka^s</i> , wrikken,	<i>linoeg</i> , aardbe- ving,	<i>lopi^s</i> , vermoeid,	<i>loengoen</i> , lijkkist,
<i>lana</i> , olie,	<i>lented</i> , schuin,	<i>lipoe^s</i> , dorp,	<i>losing</i> , palmwijn,	<i>loenow</i> , groen,
<i>lanit</i> , scherp,	<i>lepo</i> , insmeren,	<i>litoe^s</i> , zitten,	<i>lotoeng</i> , rijstblok,	<i>loetoe^s</i> , gaar.

De begin-*l* gevolgd door *a*, *o* of *oe*, wordt dus gehoord als *l*, die we de palatale *l* zullen noemen. Voor *a* wordt de *l* wel eens iets zwakker gehoord dan voor *o* en *oe*.

De begin-*l* gevolgd door *e* of *i* wordt gehoord als de alveolare *l*.

-*l*-, -*l*- midden in een woord.

<i>ala</i>	<i>ale</i>	<i>ali</i>	<i>alo (oi)</i>	<i>aloe (oei)</i>
<i>alaph</i> , vangen,	<i>alet</i> , helling,	<i>alitoetoe</i> , kring, spectrum om de maan,	<i>alod</i> , einde,	<i>aloe</i> , rijststamper,
<i>bala</i> , vergelden,	<i>baleka^s</i> , bolster,	<i>bali^s</i> , worden,	<i>baloi</i> , huis,	<i>baloei</i> , verwis- selen,
<i>balangon</i> , zee,	<i>gale^s</i> , garnaal,	<i>baling</i> , vergeten,	<i>balot</i> , snoer,	<i>baloen</i> , teerkost,
<i>dalan</i> , weg,	<i>kaleau</i> , schild,	<i>kali</i> , graven,	<i>dalom</i> , diep,	<i>baloentang</i> , blaas,
<i>kalangan</i> , stellage v. een doode,	<i>kalengkang</i> , op- stroopen,	<i>kalig</i> , wild,	<i>kabalo</i> , paard,	<i>daloet</i> , hertzwijn,
<i>lala</i> , werpnet,	<i>lale</i> , wegllopen,	<i>kalikit</i> , kakker- lak,	<i>kalow</i> , jaarvogel,	<i>galoem</i> , samen- vloeien,
<i>lalanse</i> , afschut- doek,	<i>laleboeg</i> , wentelen,	<i>komalig</i> , paleis,	<i>laloï</i> , langzaam,	<i>kaloet</i> , bijten,
<i>oeala</i> , hoektand,	<i>malelang</i> , zwavel,	<i>pali^s</i> , verboden woord, wond,	<i>palon</i> , prop,	<i>oealoe</i> , acht,
<i>salaka</i> , zilver,	<i>oeale^s</i> , lang on- derweg zijn,	<i>talib</i> , voorbijgaan,	<i>talog</i> , vloer,	<i>paloe</i> , beëindigen,
<i>tala^s</i> , fout, ver- schil,	<i>talem pang</i> , krui- selings doen,	<i>taliota^s</i> , roest,	<i>talong</i> , harsboom, hars,	<i>taloei</i> , koopen.

Tusschen *a-a*, *a-o* en *a-oe* wordt dus de *l* (palatale *l*) gehoord. De *l* tusschen *a-e* wordt in den regel even hooger gevormd dan de alveolare *l*; door de voorafgaande *a* is men geneigd tot vorming van een *l*, maar de nakomende *e* gaat dit tegen, en zoo ontstaat een *l*, die we de supra-alveolare *l* zullen noemen, maar niet van eenig onderscheidingsteeken zal worden voorzien. Deze *l* staat dichter by de alveolare dan bij de palatale *l* (*l*).

Tusschen *a-i* wordt de alveolare *l* gehoord. De vorming van *l*, waar-
toe men door de *a* geneigd is, wordt door de *i* geheel opgeheven.

<i>ela</i>	<i>ele</i>	<i>eli</i>	<i>elo</i>	<i>eloe</i>
<i>Bela</i> , ml. eigenn.,	<i>angkele</i> ^s , lief- koozingswoord,	<i>Beli</i> , vr. eigen- naam,	<i>kabelow</i> , witte vlek op 't oog,	<i>beloeng</i> , gedeukt,
<i>delang</i> , storm,	<i>boengkele</i> ^s , lies- gezwel,	<i>Keli</i> , ml. eigen- naam,	<i>tobelo</i> , zeeroover,	<i>eloet</i> , tegen den grond slaan,
<i>delat</i> , blaar,	<i>belek</i> , koud, v. water bijv.	<i>Meling</i> , vr. eigen- naam,	<i>boentelon</i> , poot het,	<i>beloek</i> , rond- buigen,
<i>Ela</i> ^s , vr. eigenn.,	<i>belet</i> , koud en bleek,	<i>Seli</i> , ml. eigen- naam,	<i>deelon</i> , rakker,	<i>beloe</i> ^s = <i>beloek</i> ,
<i>bambelangag</i> , dom-verwaand,	<i>delek</i> , kleintje,		<i>elok</i> , zoethouden,	<i>dcloet</i> , over den grond sleepen,
<i>banselang</i> , reden tot echtsch. zoe- ken,	<i>kelet</i> , soort kris,	<i>Teli</i> , ml. eigen- naam,	<i>kelo</i> , soort bord,	<i>kcloe</i> ^s , puntig,
<i>kabela</i> ^s , soort mand,	<i>lelep</i> , verspreiden,	<i>Deli</i> , vr. eigen- naam,		
<i>lela</i> ^s , soort wa- pen,	<i>peleng</i> , een beetje,	<i>Eling</i> , vr. eigen- naam,	<i>lelong</i> , Mal. le- lang, verkooping,	<i>lcloet</i> , scheld- woord,
<i>pela</i> ^s , onmachtig	<i>Sele</i> , ml. eigenn.		<i>lelow</i> , zooiets als tonguitsteken,	<i>scloeng</i> , schuin.
<i>Pela</i> , vr. eigenn.,	<i>telek</i> , grof scheld- woord,		<i>menselon</i> , metsel het, (uit ons metsel), <i>pepelon</i> , sla het,	

Tusschen *e-a*, *e-e* en *e-i* wordt de alveolare *l* gehoord. Door den invloed van de *e* wordt de neiging tot vorming van de *l* voor de *a* geheel te niet gedaan. Dat tusschen *e-e* en *e-i* een alveolare *l* wordt gehoord, spreekt vanzelf, daar zoowel de *e* als de *i* daartoe mede werken.

De *l* tusschen *e-o* en *e-oe* kan supra-alveolaar worden genoemd. Den zeer krachtigen invloed van de *o* en de *oe* op de vorming van de palatale *l* (*l*) heft de *e* niet absoluut op.

<i>ila</i>	<i>ile</i>	<i>ili</i>	<i>ilo(oï)</i>	<i>iloe(oeï)</i>
<i>bila</i> , vriend,	<i>silek</i> , vuil, wan- ordelijk,	<i>bilid</i> , wortelblad,	<i>bilog</i> , blind,	<i>biloe</i> , honing,
<i>bilabag</i> , dwars,	<i>sile</i> , voor <i>silon</i> , kalk,	<i>ilig</i> , stroom,	<i>bongkilot</i> , aan- stoot geven,	<i>diloe</i> ^s , naslijpen,
<i>bilai</i> , bleek,	<i>ileta</i> ^s , netjes ge- maakt,	<i>kilid</i> , kant,	<i>iloi</i> , scheef,	<i>ilocadi</i> ^s , soort heester,
<i>dila</i> ^s , tong,	<i>noilebet</i> , er over- heen gevloeid,	<i>lili</i> ^s , onderz. aan- kijken,	<i>llong</i> , vr. eig. n.	<i>moniloe</i> , stroef van tanden,

<i>ila</i>	<i>ile</i>	<i>ili</i>	<i>ilo(oi)</i>	<i>iloe(oei)</i>
<i>gila</i> , gek,	<i>noilelep</i> , ver- spreid,	<i>lilid</i> , liggen, rollen,	<i>ilow</i> , onrijp,	<i>mongiloe</i> , brits afvegen m. blaren,
<i>ilad</i> , drogen in de zon,	<i>ilengka^s</i> , het ver- wrikte,	<i>lilit</i> , afstroopen,	<i>iloloi</i> , meernaam,	<i>noiloeai</i> , er bui- ten geraakt,
<i>kilat</i> , bliksem,	<i>noilented</i> , schuin geraakt,	<i>pili^s</i> , uitkiezen,	<i>pilot</i> , doen vallen,	<i>iloeät</i> , 't afge- haakte,
<i>pilat</i> , losspringen,	<i>noilepo</i> , besmeerd geraakt,	<i>pilik</i> , weinig,	<i>silon</i> , kalk,	<i>ilcemboe^s</i> , het weggegooide,
<i>posilag</i> , glasruit, spiegel,	<i>ilengkang</i> , 't in een bord ge- kookte,	<i>silig</i> , bergaf dalen,	<i>smsilon</i> , geef het een hak,	<i>itoensitan</i> , afge- stroopt,
<i>silai</i> , deel,	<i>itengkong</i> , boogs- gewijze gemaakt,	<i>silik</i> , anus,	<i>silok</i> , boos kijken,	<i>iloetam</i> , het ge- schotene.

Daar *i* in het geheel geen *l* verdraagt, wordt niet alleen tusschen *i-a*, *i-e*, *i-i*, maar ook tusschen *i-o* en *i-oe* een alveolare *l* gehoord. Als er voor of na een *l* een *i* komt, is er geen sprake van een palatale *l*, welke klinker ook na of voor de *l* wordt aangetroffen.

<i>ola</i>	<i>ole</i>	<i>oli</i>	... <i>olo(oi)</i>	<i>oloe(oei)</i>
<i>bolad</i> , mat,	<i>Bole^s</i> , ml. eigenn.	<i>boli</i> , schuld,	<i>boloi</i> , uithouden,	<i>boloeboek</i> , lucht- bel,
<i>bolai</i> , aap,	<i>kelek</i> , lastig,	<i>belian</i> , priester,	<i>dolom</i> , donker,	<i>boloesoe</i> , arm- band,
<i>belangat</i> , ram- boetan,	<i>kolenkeng</i> , ram- melen,	<i>bolioeng</i> , bijl,	<i>dolop</i> , duiken,	<i>doloeong</i> , haard- steen,
<i>bongolan</i> , oor,	<i>inole</i> , vr. eigenn.	<i>kolibombang</i> , vlinder,	<i>golom</i> , wolk (don- kere),	<i>koloeboeng</i> , om- hullen,
<i>golantoeng</i> , gong,	<i>lolengkelan</i> , ko- peren water- ketel,	<i>kolikip</i> , vleugel,	<i>ikolom</i> , morgen,	<i>loloenta^s</i> , rijst- stamper,
<i>kolano</i> , vorst,	<i>molea^s</i> , een groot woord hebben,	<i>lclingkop</i> , deur,	<i>kelob</i> , overdek- ken,	<i>oloe^s</i> , dauw,
<i>lolan</i> , overzijde,	<i>pele^s</i> , fuik,	<i>oli-oli^s</i> , muziek- instrumentje,	<i>koloi</i> , kerven,	<i>oloenan</i> , hoofd- kussen,
<i>lolapa^s</i> , wiedmes,	<i>sole</i> , onderlijfje,	<i>olibobag</i> , regen- boog,	<i>koloiigi</i> , links,	<i>sioloeng</i> , belletje.
<i>olad</i> , breed,	<i>toemolebe</i> , zitten, m. gekruiste beenen,	<i>olinow</i> , schaduw- beeld,	<i>lolot</i> , slapen,	<i>toloe</i> , drie,
<i>olat</i> , wachten,	<i>tole^s</i> , groot, dik,	<i>olioeng</i> , schaduw- beschutting,	<i>pelok</i> , kort,	<i>toloeboe^s</i> , groei- zaam.

Tusschen *o-a*, *o-o* en *o-oe* wordt steeds de *l* gehoord, wat alweer vanzelf spreekt, daar bij al deze vocalen de Mongondowsche mond o.z.t.z. is ingesteld op de vorming der palatale *l* (*l*).

De *l* tusschen *o-e* is supra-alveolaar. De door *o* gewilde *l*-vorming wordt door de *e* wel gestuit, doch niet geheel en al opgeheven.

Tusschen *o-i* is de *l* geheel alveolaar. Wat de *e* niet geheel vermag, kan de *i* wel, nl. den invloed van de *o* op de *l*-vorming ongedaan maken.

<i>oela</i>	<i>oele</i>	<i>oeli</i>	<i>oelo(oï)</i>	<i>oeloe(oei)</i>
<i>baboelang</i> , mesje voor vechthaan,	<i>koelē</i> ^s , paddestoel,	<i>boeli</i> , losmaken,	<i>beelōg</i> , paling,	<i>toelōē</i> ^s , soort bamboe,
<i>boelan</i> , maan,	<i>boele</i> , sperma,	<i>boelig</i> , dragen,	<i>boeloi</i> , echtgenoot(e),	<i>boeloed</i> , berg,
<i>boelawan</i> , goud,	<i>Boeleg</i> , ml. eig. naam,	<i>boelilik</i> , grashagedis,	<i>boelōng</i> , bedwelmen,	<i>doelōe</i> , helpen,
<i>doelang</i> , trog,	<i>boelete</i> , lichtbruin,	<i>koelikap</i> , schutblaren,	<i>dangkoelon</i> , galderij,	<i>doeloed</i> , knie,
<i>oelag</i> , slang,	<i>gceleng</i> , beweeghet,	<i>koelit</i> , huid,	<i>koelot</i> , indraaien,	<i>oeloe</i> , hoofd,
<i>oelang</i> , touw,	<i>Koeleg</i> , ml. eig. naam,	<i>oclinag</i> , glans,	<i>moeloi</i> , vaak,	<i>foelōē</i> ^s , tien,
<i>celat</i> , zweet,	<i>oele</i> , roepwoord voor mann. ¹⁾	<i>ocлиндap</i> , gloed, weerschijs,	<i>oelod</i> , rups,	<i>foeloet</i> , lijn,
<i>Soelap</i> , naam v. menscheneter,	<i>Oele</i> ^s , ml. eig. n.	<i>oclipan</i> , duizendpoot,	<i>foelōng</i> , sufferig,	<i>toelōē</i> ^s , vuur,
<i>toela</i> , vallen,	<i>Oeleng</i> , ml. eig. n.	<i>foeling</i> , vol,	<i>toelon</i> , koken in water,	<i>toeloeg</i> , mannelijk van vogels,
<i>toelan</i> , been, bot,	<i>tceleng</i> , stooten van hoornvee,	<i>toeli</i> ^s , vergelden,	<i>toelōng</i> , eenig kind,	<i>toeloeng</i> , helpen.

De *l* tusschen *oe-a*, *oe-o* en *oe-oe* is de palatale (*l*).

Tusschen *oe-e* wordt de supra alveolare *l* gehoord, wat door den invloed der *e* wordt veroorzaakt.

De *l* tusschen *oe-i* is de alveolare, daar de *i* geen *l* verdraagt. Zie boven).

¹⁾ In sommige dorpen ook door vrouwen onder elkaar gebruikt.

-l, -l̥ aan het eind van een woord.

-a _l	-e _l	-i _l	-o _l	oe _l
<i>bantal</i> , kist,	<i>loboentel</i> , pootstok,	<i>ampil</i> , oppassen,	<i>abol</i> , weven,	<i>bitoel</i> , steenpuist,
<i>bongkal</i> , wieden,	<i>boeel</i> , stinken van cadavers,	<i>ba_ll</i> , in bamboe gekookte sago,	<i>batol</i> , pit,	<i>boentoel</i> , instopen, in geweerloop bijv.
<i>damal</i> , veel,	<i>dengkel</i> , handen in de zij zetten,	<i>bangkil</i> , rug van een mes,	<i>tintol</i> , sarong,	<i>bcetoel</i> , knopen,
<i>gimbal</i> , lange trom,	<i>nebel</i> , vol.	<i>londil</i> , hakteeken,	<i>bekol</i> , golf,	<i>bondoel</i> , oververzadigd,
<i>kabal</i> , gedroogde huid,	<i>lelel</i> , soort uithaal bij zingen,	<i>kail</i> , hengelen,	<i>bongkol</i> , gordel,	<i>bongkoel</i> , tikken,
<i>pandal</i> , zitvlak van een aap,	<i>kemel</i> , pitloos vruchten,	<i>bibil</i> , iets zacht kloppen,	<i>bongol</i> , doof,	<i>pcepoel</i> , omhakken,
<i>panggal</i> , hoofdtak v. boom,	<i>oemoendegel</i> , leunen,	<i>kikil</i> , tanden in iets zetten,	<i>dagol</i> , hevig v. wind, regen,	<i>siboel</i> , onrijpe koksnoet,
<i>tampal</i> , afslachten,	<i>pepel</i> , slaan,	<i>kceil</i> , uitpeuteren,	<i>katol</i> , jeuken,	<i>tckoel</i> , steken m. lans,
<i>toeal</i> , omvallen,	<i>tampel</i> , aanspoeien,	<i>mimil</i> , zacht van een kussen bijv.	<i>oebol</i> , liegen,	<i>tapoel</i> , lief, aardig,
<i>totoegal</i> , padi-pootstok,	<i>tengkel</i> , stompen met vuist,	<i>toepil</i> , klemmen,	<i>peetol</i> , breken,	<i>toendoel</i> , reiken.

De sluit-l na *a*, *o*, en *oe* is de palatale (l̥).

De sluit-l na *e* en *i* is de alveolare.

Bovenstaande voorbeelden van woorden met l en l̥ toonen o.i. voldoende aan, dat het gebruik van palatale, supra-alveolare of alveolare l geheel wordt bepaald door voorafgaande en/of volgende vocalen, en tevens:

1e, dat de palatale l (l̥) wordt gehoord:

voor *a*, *o*, en *oe*, aan het begin van een woord,
tusschen *a-a*, *a-o*, *a-oe*, *o-a*, *o-o*, *o-oe*, *oe-a*, *oe-o* en *oe-oe*,
na *a*, *o*, en *oe*, aan het eind van een woord;

2e, dat de supra-alveolare l wordt gehoord:

tusschen *a-e*, *e-o*, *e-oe*, *o-e*, en *oe-e*;

3e, dat de alveolare l wordt gehoord:

voor *e*, en *i*, aan het begin van een woord,
tusschen *a-i*, *e-a*, *e-e*, *e-i*, *i-a*, *i-e*, *i-i*, *i-o*, *i-oe*, *o-i*, en *oe-i*;
na *e*, en *i*, aan het eind van een woord.

Zooals reeds werd opgemerkt, is het aanhechten van affixen van invloed op de uitspraak der begin- of sluit-l van het grondwoord,

en zoo ook de sluitklinker van een voorafgaand en de beginklinker van een volgend woord. Van welken aard deze invloed is, wordt voldoende toegelicht door de gegeven voorbeelden.

Het zal wel overbodig zijn te zeggen, dat niet alle individuen de palatale en ook de supra-alveolare *l* steeds precies eender laten hooren, ook hier plaatselijke en persoonlijke eigenaardigheden van invloed zijn, om te zwijgen van het jongere geslacht, dat meer en meer gewend raakt zich vaardig in het Maleisch uit te drukken.

De *l* mogen we zeker wel gelijkstellen met de Sangireesche *l*. Zie Sangir. Spraakk. van Dr. N. Adriani, blz. 13 en 50).

Daar de *l* heel dicht bij de *r* staat, is het zeer verklaarbaar, dat deze twee medekl. wel eens wisselen. Zoo hoort men bijv. *talakoe* *ko* *e* en *tarakoe* *ko* *e*, soort duif.

Van het wegvallen van een tusschen-*l* werden op blz. 300 (onder gerekte a) en blz. 307 (onder *āo*) reeds eenige voorbeelden gegeven, die gemakshalve hier worden herhaald: *lāā*, voor *lala*, werpnet; *lāāt*, voor *lalat*, ooit; *lāōt*, voor *lalot*, verschrompelen; *lāōw*, voor *lalow*, verdorren. Dat niet altijd na het wegvallen van de tusschen-*l* de klinkers ineenvloeien, is o.a. te zien in *bokoeali*, voor *bokoelali*, enkelknobbel; *toealing*, voor *toelaling*, overspel; *laoi*, voor *laloi*, langzaam; *oat*, voor *olat*, wachten; *baot* en *balot*: snoer. Zouden we mogen aannemen, dat bijv. *oat* een tusschenstadium is op den weg van *olat* naar *ōāt*? Zie ook de prefixen *toi* en *toli*- (§ 138 en 139) en de woorden *talilolo*^s en *tailolo*^s: ontstemming, wrok (§ 161).

§ 27. *r*.

De *r* wordt hier nogal eens brouwend gehoord. Verder verschilt ze o.i. niet van de onze. Hoe gemakkelijk de *r* wisselt met de *j*, werd reeds op blz. 12 aangetoond met de noodige voorbeelden. De *r* komt voor aan het begin, in het midden en aan het eind van woorden. Evenals de *l* en *l* kan zij niet direct voor of na een andere consonant komen, d.w.z. in het zelfde woord.

<i>rata</i> ^s , slachten,	<i>arab</i> , gooien,	<i>datar</i> , soort latwerk,
<i>rebe</i> , kwijlen,	<i>berak</i> , scheuren,	<i>tember</i> , opvangen van water,
<i>rigon</i> , sterk, stevig,	<i>lirit</i> , opensperren,	<i>boesir</i> , knop, vruchtbeginsel,
<i>ropot</i> , sterk, krachtig,	<i>orok</i> , inproppen,	<i>anggor</i> , brullen,
<i>roeki</i> , stompen,	<i>roeroek</i> , scheldwoord,	<i>toepoer</i> , poeder.
	tegen mannen,	

Op blz. 305 werden onder ai eenige voorbeelden gegeven van het wegvallen van de tusschen-r en het daarna ineenvloeien der klinkers. Zie ook *dūt* op blz. 302.

§ 28. *s, ns.*

De *s*, die als de onze wordt gehoord, komt voor aan het begin en in het midden van woorden, maar treedt slechts zeer zelden als sluiters op, tenzij dan waar men neiging heeft de sluit-t door *s* te vervangen als *-ēa* wordt achtergevoegd (zie blz. 313 onder *t*) en in vreemde woorden.

<i>salaka</i> , zilver,	<i>asang</i> , kieuw,	<i>nenas</i> , overstampen v.
<i>sepa^s</i> , schoppen,	<i>aseae^se</i> , foei	beras,
<i>sigit</i> , inschenken,	<i>sising</i> , ring,	<i>fahis</i> , schrijven,
<i>sompoi</i> , pruimzakje,	(<i>b</i>) <i>osing</i> , eekhoorn,	
<i>soendoed</i> , volgzzaam,	<i>roesa</i> , hert,	<i>forobis</i> , ¹⁾ onderdorps- hoofd.

De door haar nasaal voorafgegane *s*, dus *ns*, hoort men alleen midden in een woord: *bansi^s*, bamboefluit; *Ensi*, ml. eigennaam; *sinsing*, liaan; *bonsig*, brok, breken; *boensit*, opzwellen.

Den sterken vorm van een met *s* beginnend werkw. verkrijgt men door de *s* te vervangen door haar nasaal, hetgeen echter alleen maar mogelijk is als tevens een voorvoegsel wordt gebruikt. Zie § 31, 3e.

Hoe de *s* de *t* verdringt voor de *i*, werd op blz. 301 onder *i* reeds gezegd. Zie ook blz. 312 en 313, onder *t*. Op laatstgenoemde bladzijde werd ook gezegd, dat *t* en *s* heel gemakkelijk wisselen. Hier volgen nog eenige voorbeelden: *mososipoen* en *motosipoen*, verzamelaar; *mososingog* en *motosingog*, spreker; *tososioiw* en *totosioiw*, negental (zie verder § 212 onder Reduplicatie). Het is duidelijk, dat in de juist gegeven voorbeelden de vervanging van de *s* door *t* plaats heeft om oopenhooping van sisklanken tegen te gaan.

Op blz. 311 wordt onder *dj* gezegd, dat de *tj* van vreemde woorden hier *s* wordt. Aan de daar gegeven voorbeelden worden nog toegevoegd: *sandoe*, voor *tjandoe*, opium; *solana^s*, voor *tjelana*, broek; *soesi*, voor *tjoetji*, schoonmaken, hier: zuiver, voor goud; *soba*, voor *tjoba*, probeeren; *sap*, voor *tjap*, stempel.

¹⁾ Uit *pěřwis*, door het Mol. Mal. uit het Nederl. provis(sioneel). Aant. van Dr. N. Adriani.

§ 29. *h*.

De *h* troffen we tot heden, behalve dan in direct als overgenomen te herkennen woorden, nog slechts weinig aan. In vreemde met *h* beginnende woorden blijft de *h*- behouden en wordt dan gehoord als de onze; in het midden van woorden is de uitspraak der *h* nauw verwant aan die der *g*. Soms schijnen *h* en *r* voor elkaar gebruikt te worden, bijv. *haat* en *raat*, (jaat), slecht; *kohongian* en *korongian*, adelstand.

lohosan, balk op de huispalen, (ook: *lohota* en *orosan*),
mohinoe,¹⁾ omroeper, boodschapper een soort „oppas”,
monahidi, verspieden, (voor *tahidi*),
pahang, bijvrouw van adellijken.
pahis (*pahit*), schrijven,
pateha, sterk riekende bloemen strooien op een graf,
sadaha,²⁾ bewaarder van enkele oudheden, ook *tompoeoeon*,
*sobohi*³⁾, bewaker van het danow-meer,
*Tadohe*³⁾, vroegere radja, ook *Sadohe*³⁾,
tahig, vroegere slavenstand,
toehoek, eten brengen aan den vorst.

Hoevele van deze woorden tot de echt Mongondowsche kunnen worden gerekend, wagen we niet te beslissen. Wel wil het ons voorkomen, dat de *h* hier niet oorspronkelijk is.

Eenige uit het Maleisch overgenomen woorden met *h*: *baharoc*, hier voor: geboren worden, *bahasa*, hier: in woord en gedrag, *hakim*, *halal*, *haram*, *harap*, *haroea* (voor *arwah*); *herang*, *hilap* (voor *chilaf*, de *h* bijna als *g* gehoord in dit woord) *hoekoem*, *horomat*, *pohong*, *tahang*.

Daar met de *h* nu alle klankteekens zijn besproken, worde hier het op blz. 297 gezegde nog eens herhaald, nl. dat de onder de voorbeelden voorkomende werkwoordstammen en bijv.nw. in de meeste gevallen beter aan de vertaling beantwoorden, zoo ze van prefixen zijn voorzien.

§ 30. *Klemtoon*.

Onder klemtoon moet hier niet geheel hetzelfde worden verstaan als in het Nederlandsch, daar deze hier slechts bestaat uit een zeer

¹⁾ Door het Mal. *mërinjoe*: politieopzichter, uit het Portugeesch. Aant. van Dr. N. Adriani.

²⁾ Ternat.

lichte, soms bijna niet te hooren verhooging van den toon. De niet beklemtoonde lettergreep wordt nagenoeg even betoond uitgesproken als de beklemtoonde, en dus volstrekt niet zoo vluchtig of toonloos als in onze woorden. Dit is echter oorzaak, dat het maar al te vaak heel moeielijk is om uit te maken welke lettergreep wij naar ons begrip als de beklemtoonde moeten beschouwen. En deze moeielijkheid wordt verhoogd door het feit, dat men van verschillende personen dezelfde woorden anders kan hooren beklemtonen (zie ook blz. 305). Door de zeer geringe verhooging van toon, waaruit hier de klemtoon bestaat, is dit heel verklaarbaar. Wanneer we ons dan ook veroorloven hieronder toch nog eenige regelen voor het leggen van den klemtoon te geven, dan geschiedt dit onder het noodige voorbehoud, en met allen nadruk op het hierboven gezegde.

In het algemeen meenen we te mogen aannemen:

1e. Een op klinker eindigend woord heeft den klemtoon op de voorlaatste lettergreep. (Zie de woorden op o.a. blz. 297).

2e. Eindigt een woord op een tweeklank, dan hoort men zoowel de voorlaatste lettergreep als het eerste deel van den tweeklank beklemtonen — individueel verschil — (zie blz. 308 v.v.).

3e. Wordt een woord door een medeklinker gesloten, dan is het onderscheid tusschen laatste en voorlaatste lettergreep al minder duidelijk — vooral bij -k en -l —, al komt het ons voor dat in de meeste gevallen de voorlaatste toch wel als de beklemtoonde moet worden beschouwd.

Voor het geval de sluitconsonant door een tweeklank wordt voorafgegaan, valt de klemtoon vrij duidelijk op het eerste deel van den tweeklank. (Zie de woorden op blz. 298 v.v. en voor tweeklanken blz. 305 v.v.).

4e. In een door ^s (hamzah) gesloten woord worden voorlaatste en laatste lettergreep o.i. even zwaar betoond, met soms eenige neiging tot klemtoon leggen op de laatste. Gaat aan deze ^s een tweeklank vooraf, dan heeft het eerste deel hiervan den klemtoon. (Zie de woorden op blz. 298 v.v. en voor tweeklanken blz. 305 v.v.).

5e. Wanneer de klinkers van voorlaatste en laatste lettergreep slechts door een zeer lichte hamzah zijn gescheiden — die door ons als regel niet geschreven wordt, zie blz. 298 v.v. onder Dubbele a —, dan wil het ons voorkomen, dat we de klemtoonlegging het dichtst benaderen door die twee lettergrepen maar even zwaar te beklemtonen. (Zie de woorden op blz. 299 v.v.).

6e. Een met suffix afgeleid woord wordt, wat klemtoon betreft, geheel behandeld als een grondwoord; door het achtervoegsel wordt de klemtoon dus verplaatst.

HOOFDSTUK II.

Voor-, in- en achtervoegsels.

Voorvoegsels.

De voorvoegsel worden door ons verdeeld in:

1. de groep van *mo-*,
2. de groep van *ma-*,
3. de groep van *mog-*,
4. de groep van *mopo-*,
5. de groep van *moko-*,
6. de groep van *moki-*,
7. de groep van *mojo-* (*moro-*),
8. de groep van *moï-*,
9. de groep van *mogi-*,
10. de groep van *mongi-*,
11. de groep van *mongo-*,
12. de groep van *ko-*,
13. de groep van *ki-*,
14. de groep van *to-*,
15. de groep van *si-*,
16. de groep van *boli-*, *bali-*, *kali-*, enz.

In de hier gegeven volgorde zullen deze groepen worden besproken.

1. De groep van *mo-*.

Hiertoe worden gerekend en achtereenvolgens behandeld:

<i>mo-</i> ,	<i>po--an</i> ,
<i>no-</i> ,	<i>pino--an</i> ,
<i>po-</i> ,	<i>momo-</i> ,
<i>po--on</i> ,	<i>mo--an</i> ,
<i>pino-</i> ,	<i>mo II.</i>

§ 31. *mo-*.

Het voorvoegsel *mo-* wordt op de volgende wijzen verbonden met een grondwoord:

1e. Het wordt zonder meer voorgevoegd: *moapoeg*, verwoesten; *mobajag*, licht, lichtworden; *modomok*, vangen, grijpen; *moëreg*, overhellend; *mogaan*, licht (niet zwaar); *moherang*, verbaasd; *moïgoem*, verzoeken; *mojaat*, slecht; *mokocani*, roepen (om hulp bijv.); *mołoenow*, groen; *momama*^s, pruimen; *monanid*, vaak; *mongangoi*, stomp; *moondok*, bang; *mooempag*, vallen; *mopatoc*^s, warm; *moritak*, trappen, (ver-); *mosioeg*, liggen, slapen; *motoebag*, antwoorden.

2e. De beginner wordt geprenasaleerd. Dit geschiedt bij met d-, g- en klinker beginnende woorden; de d- wordt dus nd-, de g- ngg-, terwijl de klinkers ng- voorgevoegd krijgen: *mōndajow*, prijzen; *mōnggotoep*, donderen; *mōngandoep*, aangaan; *mōngerem*, kuchen; *mōnginoem*, drinken; *mōngombal*, huilen; *mōngoendam*, geneesmiddelen toedienen, den geesten offeren.

3e. De begin-medeklinker van het grondwoord wordt vervangen door zijn nasaal. Dit geschiedt bij b-, k-, p-, s-, en t-, die onderscheidenlijk m-, ng-, m-, n-, en n- worden: *momaloēi* (*baloei*), verwisselen; *mongaān* (*kaan*), eten; *momamping* (*pāmping*), verplaatsen; *moniba*^s (*siba*^s), schelden; *monala*^s (*tala*^s), verlaten.

De vorm van een grondwoord, dat bij voorvoeging van een prefix der *mo*-groep geenerlei verandering ondergaat, noemen we *zwak* of *niet-intensief*, terwijl de geprenasaleerde vormen en die waarvan de beginconsonant wordt vervangen door haar nasaal, *sterk* of *intensief* zullen worden genoemd.

Mo- voor een niet-intensief grondwoord geeft te kennen:

1e. Bezig met de handeling, die door het grondw. wordt uitgedrukt, het genoemde werk onderhanden hebben. Dit sluit niet in, dat men er onafgebroken mee bezig is.

2e. Van plan zijn, op het punt staan te gaan doen, wat het grondw. zegt, er zal gebeuren wat het te kennen geeft, d.w.z. de mogelijkheid daartoe of het gevaar daarvoor is aanwezig.

3e. Gewoonlijk doen, van nature of uit gewoonte geneigd te doen wat het grondwoord zegt, vaak weer te geven met ons -achtig. Deze beteekenis staat dus niet ver van die van beroepsnamen.

4e. Zijn of worden wat het grondw. uitdrukt.

5e. Een zeker meervoud.

6e. In staat zijn tot wat het grondw. zegt, dit kunnen doen. Daar in dit geval *mo-* een van de andere *mo-*vormen nogal sterk afwijkende eigenaardigheid vertoont, zal het straks afzonderlijk, onder het hoofd *Mo-II*, worden besproken. Zie § 40.

Welke van de hier genoemde beteekenissen aan *mo-* moet worden toegekend, wordt duidelijk door de betekenis van het stamwoord en door het zinsverband. Aleren enkele korte zinnen te geven, willen we eerst door eenige op zichzelf staande woorden de genoemde beteekenissen toelichten.

1e. *mobokol*, golvende (*bokol*, golf); *mododok*, stampende (*dodok*, stamp het!); *molibo*^s, vragende (*libo*^s, vraag het!); *mobatoeg*, vlechtende, een vlechtwerk onderhanden hebben (*batoeg*, vlecht het!); *mobotoi*, roeiende (*botoi*, roei het!); *modia*, brengende (*dia*, breng het); *modoengoe*^s, kokende (*doengoe*^s, kook het!); *moboebod*, zaaiende (*boebod*, *poboebod*, strooi het!); *motajock*, waterschepende (*tajock*, schep het!); *motajok*, dansende, ook naam van de plichtigheid waarbij dit gebeurt (*tajok*, *potajok*, dans!).

2e. *mobeat*, van plan zijn te vertrekken (*beat*, til het op!); *molagoei*, op 't punt staan te vluchten (*polagoei* van *lagoei*- vlucht!); *mobei*, van plan terug te keeren (*bei*, overdoen!); *mosioeg*, willen gaan slapen (*sioeg* wordt wel gebruikt voor droom); *mosintak*, het zal in de hoogte gaan (*sintak*, til het op!); *modait*, het zal opraken, oprakende; *moolas*, gaan ophouden van den regen (nog niet geheel over); *mopopat*, het zal uitgevlakt worden (als je niet oppast bijv.) (*popat*, vlak het uit!); *motoeal*, het zal omvallen (pas dus op!) (*toeal*, gooi het om!); *molaboe*^s, het zal vallen (*laboe*^s, gooi het naar beneden!).

3e. *motontol*, iemand, die gauw uit zijn humeur is, die van nature geneigd is dadelijk een kop te toonen (*tontol*, toon een kop!); *motakow*, iemand met diefstaligen aard, bijv. uit een geslacht van dieven; dief van beroep: *mononakow* (*takow*, steel het!); *moebol*, leugenachtig van aard, van nature nu eenmaal geneigd tot liegen (*oebol*, leugen; *mongongoebol*, leugenaar); *mododat*, schopperig aangelegd, een schopper en stampvoeter (*pondodat* — van *dodat* — schop!); *moakal*, van huis uit geneigd tot bedriegen (*mongongakal*, bedrieger; *akal*, list); *motooloet*, van nature er slag van hebben om vlug met iets gereed te zijn, allerlei huiswerk gauw in orde te hebben (*tooloet*, maak het gereed! maak het in orde!); *moimboeloi in takit*,

ing kekeb, in bodito, in tolibag, nu eenmaal behept met den aanleg voor ziekte, wonden, ongelukken, zingen (daar gewoonlijk last van hebben of — zooals bij zingen — steeds lust in te hebben); *boeloi*, echtgenoot(e); *imboeloi*, wat er bij behoort, er bij past; *imboeloinja*, de metgezel ervan, wat er een paar mee vormt.

4e. *moloben*, groot, grootworden; *moïntok*, klein (kl. w.); *motorong*, vlug; *moonggot*, langdurig; *molanggo*^s, lang; *mopolok*, kort; *modalom*, diep; *mobabow*, ondiep; *molantoed*, hoog; *moompa*^s, laag; *mobobat*, nat; *moïngkag*, droog.

Deze vormen kunnen zoowel beteekenen: in den toestand zijn, welke het grondwoord te kennen geeft, als wel: in dien toestand komen of geraken.

5e. *moïkow*, gijlieden (*ikow*, gij); *-monimoe*, ulieder . . . ; *mosia*, zijlieden (*sia*, hij, zij); *-monia*, van hen. Zie verder bij de vormen *mo--an*, § 39, *mosi-*, § 166, *mongo-*, § 110 en voornaamw. § 236 v.v.

Hier volgen nog eenige voorbeelden van *mo-* in korte zinnen, die we echter niet in rubrieken indeelen.

Na^s toebig moïlig; gelijk stroomend water. *Na^s tongkai mokoeock kom batoe*: als roepende tegen een steen. (Spreekwoorden) *Kojogot i mobakid jo . . .*: terwijl (ze) aan het vergaderen zijn . . . *Dołom bo singgai oemoeran molitođ kom bolad*: nacht en dag steeds aan het oprollen van matten (Raadsel opl.: de zee). *Jo mokałoi-don bo modomok-don kon dimoeckod inta kom boeta^s*: en (zij) noodigen (de geesten) uit (die in de zieken zijn) en vangen de geesten, die op de aarde zijn.

Jo moboei mobali^s motogat: het zal weder hard worden. *Bojod modomok kom pinggo^s*: de muis zal een kat vangen (Spreekwoord). *Motokoddon ko naa ing kitada*: wij tweeën zullen hier den berg opgaan. *Tonga^s akoei naa a mogoeman moboeloi ko i Dajag*: maar ik wensch te zeggen (dat ik) wil trouwen met Dajag.

<i>Jo moonow-do ing kamangēā!</i>	Vredig zij haar levenslot!
<i>Mononoi-do im bobiagēā!</i>	Bestendig zij haar leven!
<i>Mopopat-do i noeka-noeka!</i>	Weggevaagd worde de huiduitslag!
<i>Modait-don mokepa!</i>	Alles (alle puisten) droge op!
<i>Mojopoe^s-don mopoja!</i>	Heelemaal worde (de uitslag) droog!
<i>Molanoi-do i awakēā!</i>	Glad (gevuuld) worde haar lichaam!
<i>Jo ki inta morocit i motoetoet-pa!</i>	Het scherp gepunte, dat worde eerst stomp!

Ki inta mołanit i mongangoi-pa! Het (langwerpig) scherpe, dat worde eerst bot!

Ki inta mopatoe^s i motoemping-pa Het warme, dat worde eerst koud!
(Uit een godsd. gezàng).

Aka akocoi mopatoe^s, ki abo^s doman i mopatoe^s; aka akocoi motonow, ki abo^s doman i motonow: als ik warm ben, ook de jonker die zal warm zijn; als ik koud ben, ook de jonker die zal koud zijn (Spreek). Hier volgen nog eenige spreekwoorden: *Moibog i motojong, mobali^s moonggot:* (wat men) wenscht dat vlug gaat, duurt lang. *Kajoe mołantoed motojong motoeal:* hooge boomen vallen gauw. *Intau mokaloekoe^s motojong mobodito:* een zichzelf-prijzer krijgt gauw een ongeluk. *Morangko^s pa ing koibog, ba mbi^s moropot:* het nog zwakke wordt gewenscht, hoeveel te meer het sterke. *Na^s boke^s inta motoera^s:* als een wild varken dat schrokt.

Raadsel: *Dia^s-pa mogoejang in totoeoe moromimit, aka mogoejang-don jo totoeoe moirat:* nog niet oud het is zeer zoet, als het al oud is dan zeer zuur. (Opl.: palmwijn).

Mo- voor een sterk (intensief) gevormd woord.

Deze vormen zijn meermalen van gelijke beteekenis als die, welke mo- voor een niet-intensief stamwoord hebben, vooral als de niet-intensieve vorm niet gebruikelijk is. Als overheerschende beteekenis van met mo- gevormde intensieven willen we echter noemen: klaar staan, of: er op uit gaan om (met kracht) te doen, wat het grondwoord zegt; het er bepaald op toelleggen om te; een begin maken met -..... Alle nadruk valt hierbij op de te verrichten of verricht wordende handeling. De intensieve vormen zijn dan ook vooral bij die grondwoorden in gebruik, wier beteekenis inspannenden arbeid onderstelt, zooals bijv. de woorden voor tuinarbeid, jacht, visscherij, offerplechtigheden, spelen, enz.: *mongajoeon (kajoeon)*, gaan ontwouden of er mee bezig zijn; *momoepoel (poepoel)*, boomen gaan omhakken, of met dit werk bezig; *monoegal (toegal)*, gaten gaan maken voor de te planten padi; *mongatok (atok)*, padi gaan planten of hiermee bezig zijn; *monaban (taban)*, gaan uitplanten of midden in deze werkzaamheid zitten; *monggiman*, een strik gaan stellen; *monopoet (topoet)*, gaan blaasroeren; *mongail (kail)*, hengelen; *monocloe^s (toeloe^s)*: met flambouw op garnalenvangst gaan; *monikop (sikop)*, garnalen of visch vangen met de hand; *monibi (sibi)*, het dorp begeneesmiddelen; *monajoek (tajoek)*, kinderen bemedicineeren, eigenl.: waterscheppen; *monobok (tobok)*, de

plechtigheid van het oordoorboren; *mongadaro* (*kadaro*), spelen met kokosdoppen; *monantaboca*^s, spelen op de *tantaboca*^s, muziekinstrument van één geleding bamboe; *mononta* (*tontal*), smeden; *momaud* (*paud*), dakbedekking naaien; *monangki*^s, (*tangki*^s) raadsels opgeven; *mongoejan* (*oejan*), regenen, 't zal gaan regenen.

Wanneer eenzelfde stamwoord zoowel in zijn zwakken als intensieven vorm met mo- gebruikelijk is, valt er verschil in beteekenis tusschen beide vormen te constateeren.

1e. Waar de zwakke vorm bijv. zegt: bezig met, of: verkeereren in den toestand van wat door het grondwoord wordt aangeduid, daar geeft de sterke vorm te kennen: gaan beginnen met. . . ., of: komen of brengen in den toestand van.

2e. Waar de zwakke vorm den nadruk legt op den duur der werking, op het voortdurend daarmee bezig zijn, daat doet de sterke vorm dit op de werking zelve.

3e. De sterke vorm wijkt in beteekenis in belangrijke mate af van den zwakken vorm met mo-, welke wijziging zoowel een versterking als een verzwakking kan aanduiden.

- 1e. *motoemboek*, stekende zijn, (met een mes bijv.),
monoemboek, probeeren een por te geven, er op uitgaan om dit te doen;
mobatoeg, een vlechtwerk onder handen hebben,
momatoeg, een begin willen maken met een vlechtwerk;
motaban, bezig met (padi) overplanten,
monaban, met deze werkzaamheid een aanvang willen maken, gaan overplanten;
mokoekoed, krabbende,
mongoekoed, gaan krabben, (*dika mungoekoed*, mag niet krabben!);
mokokob, kauwende zijn op iets hards, knappends,
mongokob, klaar staan om het kracht zijn tanden op iets hards te zetten;
motoelid, recht, verkeereren in den toestand van recht zijn,
monoelid, iets rechtmaken, in orde brengen, ook van een zaak;
mobata^s, schoon, vooral van voorkomen van jongens, ook: jong,
momata^s, wasschen (van kleeen), ook: versieren (met kraaltjes);
moboedo^s, wit, wit zijn,
momoeo^s, iets wit maken;

- modarag* (*modajag*), geel, verkeeren in den toestand van geelzijn,
mondarag, iets geelmaken, bijv. blaren of rijst;
mosindip, donker worden,
monindip, donker maken.
- 2e. *mokaan*, bezig met iets te eten (bij dezen vorm wordt veelal gezegd, wat men eet, maar de nadruk valt daar niet op, wel op het steeds bezig zijn met eten),
mongaen, gaan eten, of: etende zijn (bij dezen vorm valt alle nadruk op de handeling, doch niet op den duur ervan);
mokali, bezig met naar iets te gaven, bijv. *mogali kong kolawag*, kurkuma uitgraven;
mongali, gaan graven, vooral een graf bijv. ook wel: gravende zijn, maar de nadruk valt niet op den duur der handeling, doch op het intensief verrichten daarvan;
motanob, iemand, die zich steeds alles herinnert, goed is van onthouden,
monanob, sterk denken aan een afwezige of gestorvene, en daardoor neerslachtig, droevig (ook: dit gaan doen);
motakow, iemand, die steeds weer tot stelen geneigd is, diefstichtig van aard,
monakow, er op uitgaan om te stelen;
mooebol, van nature steeds weer geneigd tot liegen,
mongoebol, gaan liegen.

Voor al bij de laatste drie voorbeelden komt o.i. goed uit, dat bij mo- voor zwakken stam de nadruk op den duur der handeling valt, terwijl bij mo- voor sterken stam zich alles op de handeling zelve concentreert.

- 3e. *mobatoek*, iemand achterna gaan om hem terug te roepen,
momatoek, iemands gedrag navolgen;
modengoe^s, eten kokende,
mondoengoe^s, hout bij het vuur doen, het vuur grooter maken;
mobiag, leven, levend,
moniag, verzorgen, opkweeken;
motopa^s, kauwende,
monopa^s, het eten voor heel kleine kindertjes kauwen;
mokaloet, bezig met afkluiven,
mongaloet, de tanden in iets zetten, bijten; (dit voorbeeld past ook heel goed onder 2e);

- mokidit*, smal,
mongidit, langs den kant van den tuin loopen;
motobok, gaatje steken in dunne dingen, bijv. leer, ooren, enz.,
monobok, het feest van het oordoorboren;
mosibat, bamboe afhakken,
monibat, inhouden op mensch of dier, of bijv. alle maisstengels omhouden; (In de twee laatste voorb. komt de versterkende beteekenis van den intensieven vorm heel goed uit.)
motakod, een berg gaan beklimmen, of beklimmende,
monakod, stijgen van zon, maan en sterren, ook: zich langs een stijgenden weg begeven, doch die veel minder steil is dan een berghelling, (In dit laatste geval dus verzwakkende beteekenis.)
mosilig, een berg afdalende, of gaan afdalen,
monilig, dalen van zon, maan en sterren, ook: zich langs een dalenden weg begeven, doch die niet te vergelijken is met een berghelling; (Ook hier in het laatste geval dus verzwakking.)
motoebag, antwoorden, ook: zich verantwoorden op bijv. ingediende klachten,
monoebag, op alles een antwoord hebben, d.w.z. zich er uit willen redden door lengens, bijv. *dika monoebag-mangoi*, verzin nu maar niet voortdurend antwoorden, sta niet aldoor te liegen;
modomok, vangen, grijpen,
mondomok, een vrouw aangrijpen met kwade bedoelingen;
moboerow, snel in de rondte draaiende,
momoerow, zich omdraaien, in den slaap bijv.
motalom, probeeren iemand afgezet te doen krijgen (*toemalom*, diepliggend, gaan zinken),
monalom kom pajoi, mais planten tusschen nog zeer jonge padi, de padi laten wegzinken onder de heel gauw hoog opschietende mais;
motakit, ziek,
monakit, stekend van pijn, pijnlijk, pijn hebben;
mokoensi^s, het zal dichtklappen,
mongoensi^s, sluiten (met opzet);
mopopat, het zal uitgevlakt worden,
momopat, met opzet iets uitvlakken, of dit gaan doen, ook: ontkennen, loochenen.

Het zal wel overbodig zijn te zeggen, dat bovengegeven indeeling slechts werd gemaakt om het overzicht te vergemakkelijken, hiermee allerminst bedoeld is dat het verschil tusschen zwakken en sterken vorm steeds onder een — of slechts onder één — dezer rubrieken is thuis te brengen. Ook hier is het vaak de zin, die de beteekenis bepaalt.

Verder wordt opgemerkt, dat het hier besproken verschil tusschen niet-intensieven en intensieven vorm, niet slechts met *mo-* afgeleide woorden geldt, maar bij alle voorvoegsels der *mo*-groep kan voorkomen.

§ 32. *no-*.

Het voorvoegsel *no-* is de verleden-tijd-vorm van *mo-*. Dit *no*- moet wel ontstaan zijn uit *mino-*. Bij andere voorvoegsels en ook infixen toch is het nog altijd regel den verleden tijd te vormen door het invoegsel *-in-*. Ook kan hier gewezen worden op het verwante Tontemboansch, hetwelk voor der. verl. t. van *ma-* *nima-* heeft. (Zie Sprkk. Tontemb. van Dr. N. Adriani, blz. 172, 182 v.v.).

Het zal duidelijk zijn, dat de variaties in de beteekenis van *mo*- ook bestaan bij *no-*, dus:

1e. Waar *mo-* aanduidt: bezig met wat het grondwoord aanduidt, daar beteekent *no-*: klaar met *modoengoe*^s, kokende; *no-doengoe*^s, klaar met koken, ook: kookte.

2e. Waar *mo-* zegt: van plan zijn te, op het punt staan te, het zal gebeuren, daar geeft *no-* te kennen: begonnen met de handeling, waartoe men het plan had, of die men op het punt stond te beginnen, wat dreigde te gebeuren is geschied; *molagoei*, op het punt staan te vluchten; *nołagoei*, het voornemen tot vluchten is uitgevoerd, men is nu vluchtende; *motoeal*, het zal of dreigt om te vallen; *notoeal*, gevallen, wat dreigde is gebeurd.

3e. Waar *mo-* te kennen geeft: wordende wat het grondwoord uitdrukt, of komen in den toestand daarvan, daar beteekent *no-*: het worden of komen is afgelopen, is nu een zijn wat het grondwoord zegt; *moïngkag*, droog wordende; *noïngkag*, droog zijn, het droog worden is afgelopen; *mopoeling*, vol wordende; *nopoeling*, vol, het vol worden heeft zijn beslag gekregen, is nu: een vol zijn.

Daar het vormtn van den verleden tijd van met *mo-* afgeleide woorden (hetzij zwak of intensief) niet de minste moeilijkheid meebrengt, en we met *mo*-voorbeelden nogal overvloedig zijn geweest, zullen hier geen meerdere voorbeelden van *no-* worden ge-

geven. Verderop zullen we dit voorvoegsel nog herhaaldelijk tegenkomen, terwijl er in het door het Nederlandsch Bijbelgenootschap uitgegeven Bijbelsch leesboek in het Bolaang Mongondowsch, o. z. t. z. op iedere bladzijde voorbeelden van zijn te vinden.

Over den invloed der bij tijd aanduidende voorv. vaak voorkomende woordjes ai-, aindon en -don, wordt verwezen naar § 252.

§ 33. *po-*.

Po- komt zoowel voor zwakke, als intensief gevormde stamwoorden, en wordt daarmee op dezelfde wijze verbonden als mo- (zie blz. 30). Voor het verschil in beteekenis tusschen zwakke en sterke vormen wordt verwezen naar blz. 329 v.v.

Een met po- gevormd stamwoord wil zeggen:

1e. Dat bevelen, verzocht of gewenscht wordt, dat geschiede hetgeen door het grondwoord wordt uitgedrukt (imperatieve kracht).

2e. Het middel of werktuig, waarmee men wil doen wat het grondwoord zegt, wat men nu maar zal aanwenden om het beoogde doel te bereiken (instrumentale kracht). Deze beteekenis nadert dus het begrip werktuignaam.

Voorbeelden van de imperatieve en uitnoodigende kracht van po-: *pododok!* stamp het! *pokojoet!* pluk het! *ponangkob*; haal water! *posioeg!* ga slapen! *pomilog!* sluit de oogen! *pongaan-don!* eet dan toch! *pongaan-pa!* eet eerst wat, of: eet nog wat! (uitnoodigend); *poïnoem-pa iakoeoi!* worde me eerst iets te drinken gegeven! laat me eerst wat drinken! *ponginoem-pa!* drink eerst wat, of: drink nog wat! (uitnoodigend); *poponik-ka!* toe, klim naar boven! *poninggai-pa!* worde het droog! (in een gebed bijv.) *pomoejoeng-pamonik!* steek je haar op! doe het opwaarts in een wrong! *pomarow-ka!* toe, tracht je los te wringen! *podatong-monag!* smijt het naar beneden! smijt het kapot! *Pomia na* oeloemoe*; maak het gelijk uw hoofd! *Polagoei imoïkow, si nion-don ing ki Soelap!* vlucht jullie, want daar is al de menscheneter! *Potakod im boeloed!* beklim den berg! *¹⁾ *Sebab nion pogoemankoe ko imonimoe: Poïgoem, si ogoian-bi* imoïkow; potajak, si mokodoengkoel-bi* imoïkow; ponangkoko*, si boekatan-bi* imoïkow.* Daarom zeg ik het u: Verzoekt het, want het zal u heusch worden geschonken; zoekt, want gij zult waarlijk kunnen vinden; klopt, want u zal werkelijk open worden gedaan.

¹⁾ Wanneer voor een Mongondowschen zin een * is geplaatst, duidt dit aan, dat die zin is overgenomen uit het op de blz. 3 en 37 genoemde Bijbelsch leesboek.

Voorbeelden van de instrumentale kracht van po-:

pomatoi, waarmee men wil dooden, bijv. *pomatoi kom bojod*, iets waarmee men muizen wil dooden; *pomata^s*, waarmee wordt gewasschen, wat men gebruikt bij het wasschen: zeep; *potaloei*, waarmee men koopt, koopmiddel, geld bijv., ook: koop het! *potoga^s*, wat dienst doet om de lamp brandende te houden: olie; *polambon*, wat men als bindsel wil gebruiken; *ponangoi*, waarmee genoemd, onderscheiden zal worden: naam; *potoboet*, waarmee iets gelost wordt, ook: los het! *pongandol*, wat men in figuurlijken zin als steun gebruikt, bijv. een belofte van iemand; *potoloengkoe*, waarmee ik zal helpen, wat ik zal aanwenden om te helpen; *ponggaing*, bedwelmmiddel, vergif. *Dia^s im ponali^s koe*: ik heb niets wat als bruidschat kan dienen. *Balombaloi tongo pongko^s poliboe kon doenia, ojocon-pa i agatēa*: (er is) een stuk koperdraad waarmee de wereld wordt omspannen, en nog is er een overschot. (Raadsel opl.: de bliksem). *Dia-don im boelawān bo potaloeimoe kong kaanonmoe*: neem het goud meer en koop er je voedsel mee (voor). *Pinomianja totoeal, ponoel kom batoe*: hij heeft gemaakt een hefboom, om daarmee te kantelen den steen. *Aindon nodait im ponoja^s*, al op is de toespijs, waarmee men (die men bij) het gewone voedsel gebruikt. *Simba^s maja^s-pa moigoem kon toja^s polaboc^s ko lolimpoesi^s*: want dan zal (ik) eerst visch gaan vragen om daarmee te vermengen de groente (in de groente te doen). *Ponabang toea toebig in simboejoeng*: waarmee dan wordt natgemaakt, is het water van een jonge kokosnoot. *Dia^s im polosi*; er is niet om mee te splijten.

De twee bovengenoemde beteekenissen van po- zijn niet altijd scherp van elkaar te onderscheiden, daar veelal het zinsverband eerst duidelijk maakt wat er mee bedoeld wordt. En of een po-vorm als bevel of verzoek is op te vatten, maakt de toon wel uit en dan verder ook de enclitische woordjes -ai, -don, -pa, -ka. (Zie § 253, onder g.)

Po- komt ook voor met voorafgaand o of a, welke twee woordjes in dit geval voor elkaar gebruikt worden zonder verschil in betekenis. o po- of a po- wordt door ons gescheiden geschreven; daar we meenen dat o (a) een opzichzelf staand woordje is. Een woord met o po- of a po- beteekent: steeds doende wat het grondwoord zegt, steeds verkeerende in den toestand, die door het grondwoord wordt te kennen gegeven, hetzij het onderwerp daarin is gebracht of geraakt.

O potanow ko ilobongan, steeds ziende in het graf (van iemand, die voortdurend in doodsgevaar verkeert). *O potanob iikow, dia^s*

mobali^s -moe *pogoeman ko intau tongo doea*: je moet er steeds aan denken, dit mag niet worden gezegd tegen andere menschen. *Si mosia komintan oemoeran o posiman ko inia*: want zij allen waren (zijn) steeds gereed hem te ontvangen (als er bijv. hoog bezoek wordt verwacht). *O poloekad*, steeds waakzaam, of: wees steeds waakzaam. *Sebab nion o poindongog imoikow*: weet gijl. daarom steeds opmerkzaam. *O posindog-mai*, (hij) stond daar, (maar niemand had hem zien komen of wist hoe hij daar kwam). *Inontongēu ki deleki im pitow a pooekad-mai*; hij zag een klein mes, dat daar nu eenmaal lag. *O posioeg-mai*, was (daar) zoo in slaap gevallen, steeds slapende. *Na*^s -don *samaka o polilid-mai*: gelijk een samangka-vrucht ligt (hij daar) maar steeds (dit van een erge lui lak). *Baloikoe bo nion o pokalang-mai*: mijn huis en alles wat hier om je heen is, dat is steeds in gereedheid voor me, d.w.z. al ga je ook van me scheiden, het huis en wat hier is, behoort mij (dit bij twist tusschen man en vrouw). *O poimolat kong goemotoep-monik in sinapang*: ieder oogenblik verwacht (ik) het opwaarts afgaan van het geweer (stoort me dus niet).

Dit po- kent geen verleden-tijd-vorm.

§ 34. *po--on*.

Daar het suffix -on eerst later behandeld wordt (zie § 187 v.v.), zij hier slechts vermeld: -on is een passiefvormer, die o.m. te kennen geeft, dat iets of iemand de werking van het grondwoord moet of zal ondergaan, het gewenscht wordt geacht dat dit geschiede.

Bij po-on legt -on er dan ook den nadruk op, dat iemand of iets de werking moet of moge ondergaan, terwijl po-, hoewel veelal een subject veronderstellende, toch meer op het verrichten der handeling drukt, d.w.z. dat het tot de handeling kome. Een vorm met po-on zou dan ook wel vertaald kunnen worden met: worde „het” in den toestand gebracht van bezig zijnde met wat het grondwoord zegt. Bijv. *poinoemon i adi*^s, geef het kind te drinken, het kind zal (het moet) te drinken worden gegeven, kan ook vertaald worden met: worde het kind gebracht in den toestand van bezig met drinken (of: het moet.....). Door zulk een vertaling komt tevens de duratieve kracht van mo- beter uit, waarvan po-on een passiefvorm is.

polagoei! vlucht! berg je! *polagoeion*, brengt het (iets) in veiligheid, vlucht er mee; *polioe*, doe er wat bij! *polioeon*, het (een bepaald subject) worde vermeerderd met....., bijv. *dika polioeon*, neem niet meer (dan waar je recht op hebt), je mag niet meer (grond) nemen (dan je toekomt) er worde niet over (de maat) heengegaan; *poigoem!*

verzoek! dien je verzoek in! *poigoemon*, om een bepaald iets verzoeken, ook: je moet er om vragen, er dienst om verzocht te worden; *bo potaboedonēā*, -*taboed*, strooi (het)!, en hij zal ze verstrooien, ze zullen in den toestand van verstrooid-zijn worden gebracht; *posindogonkoe*, -*sindog*, sta!- ik zal het overeind zetten, oprichten, ik zal er voor zorgen dat het in den toestand van overeind-staan komt; *pokosingon*, -*kosing*, lach!-, (hij) zal lachende gemaakt worden, ook: maak hem lachende!

**Si mosia inta pokaanon* (kaan, eet!) *mobotoeg*: want zij zijn het, die volop gespijzigd zullen worden, die in den toestand gebracht zullen worden van tot verzadigings toe etende. *Pojongkitonkoe-pa in toga*^s: ik zal even de lamp in brandenden toestand brengen, ze opsteken (*jongkit*, vlam). *Simba*^s *dia-anmoe imosia poloeaion*: opdat ze door u naar buiten worden gebracht, ze in den toestand van buiten-zijn komen (*loelai*, er uit!). *Kajoe inta nion dika pogambaton*: dit hout daarmee mag niet gegooid worden (*gambat*, gooi (het)!). *Ojoeon tobatoe*^s *in tagoedang nogoetoen-makow kom binanga, mogolat ko intau pololanonēā* (*lolan*, overzijde): Er was eens een krokodil (die) steeds verblijf hield in een riviermond, wachtende op menschen (die) door hem naar de overzijde gebracht zouden worden (om hen naar de overzijde te brengen). Deze Mong. zin staat in den tegenw. tijd, hoewel de verl. tijd bedoeld is, zooals in verhalen vaak het geval is. *Pogama*^s *on-don* (*gama*^s, haal (het)!) *i o makow i lolan in toebig*: haal het (water bijv.) dan van daar van de overzijde der rivier, d.w.z. geleid het (water) dan van gindschen kant der rivier naar hier. *Pogogaion-pa i adi*^s: houd het kind even stil. (Het stamw. *gogai* zonder meer niet gebr.). *Aka na*^s *intau im boke*^s *inta toea, jo poboeloionkoe*: als dat wilde varken gelijk een mensch was, zou ik haar tot vrouw nemen (*boeloi*, echtgenoot(e)). *Naaia in tangoi in takit mintā, inta politoe*^s *on mongo oendaman* (*litoe*, zit!): dit zijn de namen van de geesten, die worden gezet (aan het feestmaal) of waaraan geofferd wordt. *Dika bo pobaiton-monag i adi*^s *moe*: laat je niet ongelukkig maken door je zoon. (Het stamw. *bait* zonder meer niet gebruikelijk.)

§ 35. *pino*-.

Den verleden tijd van met *po*- gevormde woorden verkrijgt men door invoeging van *-in-*, waardoor dus het samengestelde voorvoegsel *pino*- ontstaat. (Voor het begrip hetwelk hier aan „verleden tijd” moet worden gehecht, wordt verwezen naar hetgeen daarover onder *no*- op blz. 333 is opgemerkt). Dit infix *-in-* is de verleden-tijd-vormer

bij uitnemendheid, zoowel bij passief- als actief geconstrueerde woorden. Hierdoor zal tevens duidelijk zijn, dat *-in-* niet tegelijk kan voorkomen met *-on*, hetwelk bij werkwoorden altijd toekomst aanduidende beteekenis heeft, tenzij *-in-* of *-on* met het oorspronkelijk grondwoord is vergroeid. De vorm *pino--on* komt derhalve niet voor, zoodat *pino-* evengoed de verleden-tijd-vorm van *po-* als van *po--on* is. [Aant. van Dr. N. Adriani: Neemt ge aan, dat *po-* = *ipo-*, dan vervalt natuurlijk de opmerking, dat *pino-* verl. tijd van *po-* is.]

Daar over *po-* en *po--on* reeds het een en ander is gezegd, wordt *pino-* hier slechts door eenige voorbeelden toegelicht.

Pinotala^s i sangadi: (hij) is schuldig verklaard door het dorps-hoofd. *Pinotaba^s in datoe*: (hij) is gezonden door den vorst. *Pino-ponag im pangkatēā*: zijn ambt is verlaagd. *Pinodoegang-don*, het is er al bijgedaan, of: hetgeen er bijgedaan is. *Aindon pinooentoen i togi bałoi iakoeoi*: ik ben al weggejaagd door den huiseigenaar. *Na^s tongkai pinotita in datoe*: gelijk het bevolen is door den vorst. *Pino-dona^s -monia im bobajowon-monia*: zij hebben hunl. twist gestild, doen ophouden. *Inta pinononggoeloe*, die tot hoofd, leider, is aangesteld. *Pinotocotēā-don ko ngioengēā*: hij stopte hem in zijn neus. *Pinododot i olai ko ojoe in simboejoeng*: de aap smet de jonge kokosnoot midden in (het vaartuig). *Onoe im pinotoebagmoe?* wat heb je geantwoord? wat is het waarmee door je is geantwoord? *Kon toea pinotalocinja kon toja^s*: en toen heeft hij daarmee (daarvoor) visch gekocht. *Ki inta pinobatoenēā molantoed totok im bolinja*: dat waarmede (hij) door hem uit de vernedering is opgehaald — uit de slavernij is vrijgemaakt — zeer hoog is de prijs daarvan. (*moba-toen*, opkomen uit een diepte; *momatoen ko ata*, vrijmaken of vrijkopen van slaven). *Pinorakoep*, waarmee iets is samengevat, hetgeen waardoor iets is omsloten. *Bo nogama^s kon daoen ing kajoe bo pino-malonēā kom bilid nolotoet*: en (hij) nam boombladeren en daarmee stopte hij dicht een stukkenden bladwortel. *tonga^s aka oegoeton-don im pinonibat ko inia, jo baja-baja^s mopia*: maar als wordt weggetrokken uit hem het voorwerp waarmee de houw is toegebracht, dadelijk is (hij) beter. (Raadsel. Opl.: water). *Pinobakoet (im pera) in salaka, binakoet im boelawan*: waarmee het is ingepakt, dat is zilver, het ingepakte dat is goud. (Raadsel. Opl.: een ei).

§ 36. *po--an*.

Het achtervoegsel *-an* wordt in § 190 v.v. besproken. Hier wordt er daarom slechts van gezegd, dat het o.m. de plaats aanduidt waar

zal of moet gebeuren, of waar is, wat het grondwoord zegt. Het begrip „plaats” worde hierbij zoo ruim genomen, dat het ook tijd en persoon kan beteekenen. Het wil ons n.l. voorkomen, dat deze drie begrippen voor den Mongondower geheel identisch zijn bij de woordvorming.

Po--an vormt het passief van de met mo- afgeleide woorden, welke door het voorzetsel *ko* naar hun object heenwijzen. Een met po--an afgeleid woord wil dus zeggen:

1e. *Plaats*, waar zal of moet geschieden, of waar gebeurende is, wat het grondwoord uitdrukt, waarvan, waaraan, waarin, waaruit, waarop wordt.

2e. *Tijd*, waarin, waarop voorvalt of zal gebeuren, wat het grondwoord zegt.

3e. *Persoon*, wien wordt of zal worden aangedaan, wat het grondwoord te kennen geeft; iets wat zal worden aangewend voor...., noodig is voor....

Pitoe podocngangan i onom: zeven, daarbij worde gedaan zes. *Loe-a^s-ai-ka-magi^s kom bibigkoe a ponanamankoe*: spuit toch een beetje herwaarts in mijn bek, want ik wensch ervan te proeven. *Ko onda im polagoeian-naton?* waarheen zullen we vluchten? waar is onze ont-koomplaats? *Dia^s motaau poponikan*: (ik) kan er niet langs opklimmen, het is niet te beklimmen. *Sim pobantalan ko oeloe*, want daarin zal (ik) wikkelen de (af te slane) koppen. *Minaja^s nokimia i lagapan maraa boelawan bo pomiaan*: (hij) ging een maraa-vogel laten maken, goud en daaruit wordt (de vogel) gemaakt. *Bai m baja^sankoe toendoe^son im ponakowan-monimoe*: en dan zal ik gaan wijzen een plaats, waar jullie wat kunt stelen. *Si a poboedian ko mongoadi^s taja doca naa*: want (hij) wenschte daarin te verbergen deze twee kinderen. *Aka koelit i mama^san, inta posiladanēa toea, loemboe^sonēa, nion poton*: als de schil van de pinangnoot, die ze bezig is te schillen, door haar wordt weggegooid, dat is verboden (een slecht teeken). *Aka aindon pokokojoet, dia^s labotan im pokojetan, dia^s motaau pododokan, pogama^san kon toeloe^s, ponimpatan; dia^s-pa motaau pokaanan aka dia^s-pa sinojobinian* (voor dit woord, zie § 142), *dia^s posibatan kon toean, dia^s pokojetan kong kocjat, dia^s poninsilan kon toeöd; dia^s mobali^s ponimpoengoian aka dia^s-pa pinokaanan*: Als het al oogsttijd is, is het niet geoorloofd de plukplaats voorbij te gaan, er mag geen (padi) worden gestampt (in huis), geen vuur (van den haard) worden weggehaald, niet mag er worden geveegd; er mag niet van (de nieuwe rijst) worden gegeten zoolang de tojobini-plech-

tigheid nog niet heeft plaats gehad, van het suikerriet daarvan mag niet worden gekapt, van de groente mag niet worden geplukt, de boomstronken daarin mogen niet worden gehakt; niet kan er zaaipadi van worden genomen als er (van de nieuwe rijst) nog niet van is gegeten.

Sing kai m Bałanda: totoeoe doman, sim pogaidan kon tondok magi^s-don im poinginan, pomoepeolan bo pondoejoekan, dia^s mokedait tonga^s tongo boelan: want de Hollanders zeiden: het is zoo, want het werken aan de omheining tot aan het grasafslaan, het omhakken van boomen en het verbranden, dat kan niet afgewerkt worden in slechts één maand. De in dezen zin voorkomende woorden *pogaidan*, *poinginan*, *pomoepeolan* en *pondoejoekan*, moeten eigenlijk vertaald worden met: de tijd waarin zal worden gewerkt aan (een hek), waarin het gras en struikgewas zal worden afgeslagen, waarin de boomen zullen worden omgehakt, en waarin zal worden nagebrand, of: de tijd waarin men er aan werkende, er aan afkoppende, er aan omhouwende, het verbrandende zal zijn.

Ponondede^san, tijd waarop, plaats waar zal geboren worden, ook: de te verwachten geboorte. *Poboeatan*, tijd waarop, plaats vanwaar men zal vertrekken, ook: het te verwachten vertrek. *Poramean*, tijd waarop, plaats waar zal worden feestgevierd, ook: het nog te vieren feest en wat daarvoor noodig is, verder de viertijd of duur van het feest. *Ramean toca poramean pitoe no singgai*: dat feest, de viertijd is zeven dagen). *Ponanoban*, tijd waarop men sterk denkt aan iemand, die gestorven is, of aan iets dat vroeger heeft plaats gehad. *Monibi naa pomiaan tongo tãōng komintan*: deze monibi-plechtigheid wordt gehouden (de tijd waarin het wordt gemaakt) één keer per jaar. *Akadia^s-don pomoeka^s-an i ridjiki, dia^s-don pomoengaiian i ajop, jo mojosingog bidon kom pononibi*: als het in den tijd is, waarin niet meer uitspruit het levensonderhoud, waarin niet meer vrucht dragen de vrucht (boomen), dan spreekt men weer met elkaar over de monibi-viering (hoe het tot stand moet komen enz.). *Motajak-don in tara doca kom ponoesaan*: zij tweeën zoeken hetgeen noodig is voor het te vieren doodenfeest, waarmee het gehouden kan worden. *Ponoesaan* beteekent zoowel de benoodigdheden voor een doodenfeest (eetwaren vooral) als de tijd waarop, of het huis waarin het feest zal worden gehouden. *Bembe^s ponoesaan, bogat ponoesaan, koito^s ponoesaan*, een geit, rijst, sago, om gebruiken voor (op) het doodenfeest. *Ki Toepa minaja^s notaloei kom boke^s pongoendaman ko i inde^snja*: Toepa ging een varken koopen om te dienen voor het

bemedicineeren van zijn moeder, om aan te wenden bij de te houden plichtigheid *mongoendam* ten behoeve van zijn moeder. *Manoek pongoendaman*, een kip om te gebruiken bij het *mongoendam*. *Patoeng pongoendaman*, bamboe (een soort) om te gebruiken bij het *mongoendam*. Zie ook § 211 en 214.

Wanneer bij bijv. *bokē^s pongoendaman* het achtervoegsel *-an* werd weggelaten, dan zou het betekenen: het varken waarmee wordt gemedicineerd, dat het varken alleen al voldoende was; door *-an* wordt echter duidelijk gemaakt dat het varken slechts een van de vele dingen is, die noodig zijn voor het te houden *mongoendam*-feest, of voor het „geneeskundig” behandelen van een zieken man of plaats.

Potala^san-monia i intau inta naa: zij zullen schuldig verklaren dezen man, over dezen man zal door hen het schuldig worden uitgesproken. *Dona^s-ai-don pomatoianmoe ko inako^s*: laat het (dan) maar zoo zijn dat ik door u word gedood, uw moordplan aan mij worde voltrokken. Hier is sprake van lijdelijke onderwerping. Geheel anders wordt dit wanneer wordt gelezen: *oempaka patoionmoe-ka iakoeoi*, want dit wil zeggen: al zou het er ook van komen dat ik door u werd gedood (ik geef geen kamp).

De gegeven voorbeelden lijken ons voldoende om aan te toonen, dat het begrip „plaats” wel eens wat heel ruim moet worden opgevat, ieder met *po--an* gevormd woord niet altijd zoo heel precies past in een der boven aangegeven rubrieken, en soms wel eens moeilijk in vertaling is terug te geven. Dit zelfde geldt ook van de hieronder volgende met *pino--an* afgeleide woorden.

§ 37. *pino--an*.

Dit is de verledentijd-vorm van *po--an*. Ter toelichting volgen hier eenige voorbeelden.

Pinolagoeian, plaats van waar, persoon van wien men is wegge-loopen. *Jo pinolagoeian-don i jobajatēā*, toen zijn zijn vrienden van hem weggevlucht. *Pinotoendoe^san*, waar iets is aangewezen. *Pinomarentaan*, bestuursgebied, waarover het bevel wordt of is gevoerd, ook: tijd waarin wordt of is geregeerd, dus: regeertijd, regeering. (Ook uit dit voorbeeld kan blijken, dat een verleden tijd lang niet altijd zegt dat de handeling is afgelopen, maar wel dat het beginnen ervan zijn beslag heeft gekregen). *Pinomoeka^san*, waaruit het is opgekomen. *Pinongomantoengan*, waar iemand in het blok, de boei, is gezet (geweest). *Pinomake^san*, tijd waarin iets is verbruikt, verbruiksduur van iets. *Tonga^s dia^s binaja^san in*

tongonoe-mai no boelan pinomake^san kon doit inta toea bo nodait: maar niet waren voorbijgegaan eenige maanden waarin van dat geld werd gebruikt en toen was het op. *Dega^s tongonoe-mai no singgai im pinobansi^sanēa*: misschien hoeveel dagen wel werd het door hem uitgesteld, was de duur van zijn uitstellen ervan. *Pinosigitan*, waaruit iets is geschonken, of waarin iets is geschonken. *Bonoenja pinobonocan*: de inwendige ruimte ervan daarin was ingedaan.... (iets). *Lenso inta naa pinobantalan ko natoe*: deze zakdoek daarin zijn gewikkeld eieren. *agat-pa im pinongaratan i motoimok*.... het nog restende van dat waaraan is geknaagd (v/h aangevretene) door de muizen. (*motoimok* is hier een schuilnaam voor muizen). *Toja^s inta naa dongka agat im pinongaanan-monimoe*: deze visch is slechts het overschot van hetgeen waarvan door jullie is gegeten, van jullie maal. *Onda-bi^s im bogat im pajoi poeloet inta agat im pinomaroendakan naa?* waar wel is de rijst van de kleefpadi, die de rest is van hetgeen waarvan deze in bamboe gekookte rijst is gemaakt? *Podoedoci oocman a pa ko moenamoni^k, inta pinomangkoian i aïmboc nongko i Dolindimon*: volgens het verhaal dat nog van heel vroeger is, de oorsprong (de tijd waarin het begin is ontstaan) van den aïmboc-zang is afkomstig van Dolindimon. *Si noondok kong gotoep im pinoloetaman*: want (ze) zijn bang geworden van den donder van de schietplaats. *Eda^s pinopocjoetan bidon kon sangadi bo bebak takin gochangēa*: toen nam (hij) ook (uit het volk) het dorpshoofd en een minder hoofd en ouden. *Jo da^s noilig bidon moentag i atop pinomaloelian i intau*: toen stroomde er ook rivierafwaarts (voorbij) een stuk dakbedekking (dat) door de menschen (door een ander stuk) was vervangen (dus: een weggegooid oud stuk). *Bo ipoet im bolai noraboet im pinoribatoekan i masang*: en de staart van den aap werd uitgetrokken onder het vluchten van den tijger, gedurende het voorthollen, of het ervan weghollen. *Pinolibos^san*, degeen aan wien iets is gevraagd, ook plaats waar, of tijd waarin dit is gebeurd.

Hier volgen nog eenige woorden met pino--an, die plaats gehad hebbende plechtigheden of gebruiken noemen en dan vooral slaan op de daarmee gepaard gaande onkosten en moeiten, d.w.z. die de spreker zich daarvoor getroost heeft. Wat bijv. voor het feest van het oordoorboren noodig is geweest, daarvan willen en de ouders en de familieleden, die toen met het een en ander zijn bijgesprongen, graag een deel terug hebben bij het trouwen van het meisje en vragen daar dan ook om aan d familie van den bruidegom. *Jo moïdocdoci*

*moïgoem-pa kom pinonobokan, pinole^sadan, pinongajoegan, pino-
ngingkonoekocan, pinotogoeloean, pinotoelokan, pinotaloian ko joe-
ang, pinotoendoe^san kom baloi, pinolib^san kom baloi, pinotagoe^san
kon sising*: vervolgens wordt er nog gevraagd voor (wat er ten koste
is gelegd aan) het vroeger gevierde feest van het oordoorboren, het
tandenvijlen, het bijscheren van 't voorhoofds- en nekhaar, het
nagelsknippen, het haar wasschen met kokosnoot (geraspte), voor
de moeite van het oppassen, het gaan door de binnenruimte van het
huis, het aanwijzen van het huis, het vragen naar het huis, het op-
bergen van een ring (de vier laatstgenoemde werkzaamheden slaan
op den bruidegom). Wel overbodig te zeggen, dat de juist vertaalde
woorden ook kunnen worden weergegeven met: hetgeen er mee
gemoeid was toen het subject werd aangedaan wat het grondw. zegt.

§ 38. *momo-*.

Bij enkele woorden wordt het dubbele voorvoegsel *momo-* ge-
bezigd, hetwelk eigenlijk bij de woordherhaling behandeld zou moeten
worden, maar terwille van de volledigheid der *mo*-groep willen we
dit reeds hier doen.

Bij de vorming van den verleden tijd en van passieven ondergaat
het eerste *mo* van dit dubbele prefix de van *mo-* bekende verande-
ringen.

In het algemeen geeft herhaling een meervoud van vooral de
handeling te kennen. Ook met *momo-* is dit wel het geval, maar
het wil ons voorkomen dat het soms een van *mo-* ietwat afwijkende
beteekenis wil te kennen geven, dus wordt aangewend om misver-
stand te voorkomen.

taan, motaan, een strik stellen; *momotaan*,¹⁾ dragen op den
schouder; *nomotaan*, hebben gedragen o. d. sch.; *potaan*, stel een
strik! *pomotaan*, neem het op den schouder (hiervoor hoort men ook
wel: *potaan*). De vorm *pomotaan* kan gemakkelijk worden verward
met *pomota^san* (v. *bota^s*, platslaan van bamboe). Misschien wordt
mede hierdoor wel meermalen *potaan* gebruikt voor *pomotaan*. *Kajoe*

¹⁾ Hierbij teekende Dr. N. Adriani aan: „*Taan* heeft een oorspronkelijke *t*,
maar de *t* van *momotaan* is ontstaan uit *s*, vgl. Bare^se *mampasa^sa*, Min.
pasa^san, Karo-bataksch *përsan*, Sangir. *pasaëng*, enz. In al deze talen heeft
het woord dezelfde beteekenis als in 't Mong. In het woordenboek moet als
stam worden aangenomen *potaan*, want al is *po* zonder twijfel een voorvoegsel,
het woord komt niet meer voor zonder dat prefix; het is er aan vastgegroeid.”

inta naa pomotaananā: dit hout daarvan moet door hem worden weggedragen o. d. sch *Pinomotaanankoe*, vanwaar ik het heb weggedragen, ook: waarop door mij iets is gedragen, dus schouder. Daar heel eventjes op den schouder dragen ook wordt weergegeven met *momotaan*, komt het ons voor dat de herhaling van *mo-* in dit geval niet dient — tenminste in het huidige stadium — om een frequentatief aan te duiden.

momotadang, iets dragen dat door middel van een touw of riem aan den schouder is opgehangen, bijv. een mandje of een geweer; *motadang*, iets ophangen aan een spijker of iets dergelijks: *motadang kong kompe^s*, *ko lamboeng*, een mandje (door middel van een daaraan bevestigd touwtje), een kabaja, ophangen aan bijv. een spijker in den wand.

momojongkit, lamp opstekende, in vlammen den toestand willen brengen; *mojomongkit*, het zal vlam vatten; *simba^s dia^s momjongkit*, opdat (de kleeren bijv.) geen vlam vatten, in brand geraken. *Ki inc i nomojongkit?* wie is het die heeft opgestoken? (de lamp of fakkel). *nojongkitdon*, al vlam gevat, brandend geraakt.

momolioek, den boel op stelten zetten, zich als een dolleman gedragen; *molioek*, bezig met het maken, vlechten, van een bamboewand. (*lioek*, gevlochten bamboewand).

Momjongkoel, tikken, is slechts schijnbaar een voorbeeld van *momo-*, want dit woord is afgeleid van *pongkoel*, slaan, waarvan weer *pojongkoel* (voor -oj- zie § 182) en vervolgens het frequentatieve werkwoord *momjongkoel* wordt gevormd.

Dia^s ing kaanon no loetoe^s pomokaankoe: er is geen gaar eten wat ik (hem) te eten kan geven, waarmee ik hem in den toestand van etende-zijn breng. *Pomokaan ko imonia*, *ko intau moōangoi*: om te dienen voor het voederen van anderen, van vreemdelingen (dit bijv. van rijst, die men opbergt). *Bonok inta nion pomokaan kon sapi*: dat gras geef het te eten aan de koeien, maak ze daarmee etende. *Aog pomokaan kon tondok*: bamboe om aan de omheining te eten te geven, voor de pagar bestemde bamboe. *Baja^s pokidoengoe^s-ai ing kaanon bo inoemon bo pomokaan ko intau minta inta naa*: ga laten koken eten en drinken en geef dan daarmee te eten al deze menschen.

Volgens sommigen kan men *pomokaan* wel gebruiken van pagar-bamboe, maar niet van te eten te geven voedsel aan mensch of dier, want dan moet — zeggen ze — *pokaan* worden gebruikt. Bij de geregelde gebruikers van *pomokaan* dient de vorm *pokaan* echter

vooral ter aanduiding van het instrument waarmee de handeling eten wordt verricht, bijv.:

Leper naa pokaankoe kon dinondojok: deze lepel hiermee eet ik de pap. *Tosilad naa pokaankoe kong kombiloi*: dit mes hiermee eet (schil en snij) ik de mangga. *Sapi nion pokaan-pa kon dolaag*: die sapi daarmee wordt eerst gegeten (het gras) op het erf, die diene als eetwerktuig om het gras op het erf weg te krijgen.

Pomokaanan, waar te eten wordt gegeven of zal worden gegeven, feestplaats, eterij.

momokatanganan, op een lange bamboe liggende een rivier oversteken. Deze bamboe wordt tusschen de beenen geklemd, terwijl de handen dan zwembewegingen maken. Op deze manier — het dunne bovenende van de bamboe steekt uit het water — kan men ook bij bandjir een rivier oversteken. *Aog pokatanganan*, bamboe waarop men op zoo'n manier wil oversteken, waarop men doet als een kreeft: *katang*. (Voor het dubbel suffix -an zie § 191.)

momogoeraat, te loor laten gaan, verknoeien, bederven; *bo nomogoeraat kom pomomoelaan*: en hebben beschadigd (vertrapt en verhannest) het plantsel. (Dit voorbeeld behoort eigenlijk bij de groep van mog-).

Men hoort ook nog *momoribatoek*, hollende zijn, maar anderen beweren weer dat dit *monoribatoek* (van secund, stam *toribatoek*) moet zijn. Wie hier gelijk heeft, durven we niet te beslissen, doch als men van denzelfden persoon *momoribatoek* en *monoribatoek* hoort in gelijke beteekenis, dringt de gedachte aan slordige uitspraak zich wel een weinig op. De voorvoegsels momo- en mono- toch zijn niet geheel gelijkwaardig, zie mono- onder to-, § 151.

§ 39. *mo--an*.

Het voorvoegsel mo- wordt tegelijk met het suffix -an zoowel bij zwakke als sterke vormen van grondwoorden aangetroffen (voor het verschil in beteekenis tusschen intensieven en niet-intensieven vorm zie blz. 326 en 329 v.v.).

Bij het gebruik van mo--an komen vele woorden echter niet anders voor dan gereduplicateerd of herhaald. (Voor beteekenis en wijze van vorming hiervan, zie Hoofdstuk III.) Er zijn dorpen waar de enkele stam bij mo--an niet meer gebruikelijk schijnt te zijn, terwijl op andere plaatsen dit nog wel het geval is.

De met mo--an gevormde woorden geven in den regel een meer-

voud te kennen, wat zoowel op subject, als op object en/of handeling kan slaan.

Veelal kan een mo--an-vorm vertaald worden door: met elkaar doen — of zullen gaan doen — wat het grondwoord zegt, het tegen elkaar opnemen inzake de handeling van het grondwoord, en ook: elkaar over en weer aandoen wat het grondwoord zegt. Het verschil in beteekenis tusschen reduplicatie en herhaling is in dezen natuurlijk van invloed

We maken de volgende indeeling:

1e. mo--an bij enkelvoudigen stam zegt: a, met elkaar een zekere werkzaamheid verrichten; b. het tegen elkaar opnemen; c. behept met de eigenschap om te willen doen of te zijn, wat het grondw. zegt (frequentie der handeling).

a. *motoenga^san*, *molembangan*, *moloendanan*, *mominsikan*, *mo-ngoembengan*, *momaki^san*, *mosepa^san*: met elkaar wippen (op wipplank), schommelen (bijv. in een prauw), wippen, spelen met stukjes klapperdop, spelen met houtjes, tollen, ballen.

b. *moboekoetan*, *modolopan*, *motocda^san*, *molaboc^san*, *molengkan-
gan*, probeeren wie het sterkst is, het langst onder water kan blijven, trachten elkaars tol te raken, elkaar naar beneden te gooien, elkaar te doen vallen.

c. *moloendoekan*, springerig, danserig, bijv. van een klein kindje, dat terwijl het wordt vastgehouden, steeds maar staat te springen op schoot, behept met het verlangen dansende te zijn;

mosimbanan, lust in springen hebben, steeds weer springend, bijv. jonge geitjes;

moıntokan, nu eenmaal klein aangelegd, of: verkeerende in de periode van klein-zijn; *inta nobali^s nanion nongko moıntokanmai*: die aldus geworden is vanaf (dat hij) klein was;

moĩmbaloian, gewoon zijn in verschillende huizen op bezoek te gaan; *mosisidan*, aangedaan met den drang om dansende te zijn, wat er ook gebeure, zij moet dansen;

modapotan, behept met de lust om aan te komen, een aankomer, de eigenschap hebben van aan te komen.

2e. mo--an bij gereduplicateerden stam zegt eigenlijk hetzelfde als bij enkelvoudigen stam. maar de reduplicatie geeft tevens een herhaald doen der handeling te kennen, een gewoon zijn te , bijv. *modolopan* (zie boven) spreekt niet van een herhaaldelijk doen, doch *mododolopan* doet dit wel, zegt dat men verschillende keeren probeert

wie het 't langst onder water kan uithouden, men doet dit als spelletje. Met het *modolopan* was het vroeger echter bittere ernst, want dit werd toegepast bij godsoordeelen. Het zal wel onnoodig zijn te zeggen, dat niet bij ieder voorbeeld het verschil tusschen niet- en wel gereduplic. stam met mo--an zoo duidelijk is aan te toonen, ja, dit vaak heelemaal niet is aan te wijzen, temeer daar mo--an betrekkelijk weinig bij den enkelen stam voorkomt.

a. (met elkaar doen, elkaar aandoen) *mokokaloetan*, *mororaudan*, *mototoeloedan*, *mogogimpongan*, *mororambitan*, elkaar trachten te bijten, (een bijtpartij met elkaar houden) elkaar achternazitten met een strik (spel), voortdurend elkaar trachten weg te duwen, woest op elkaar zijn, met elkaar touwtrekken. Zie verder § 215 onder Reduplicatie.

b. *Jo kai ng kombi^s : mogalowan-pa ing kitada?* (Dit voorb. behoort eigenl. bij de mog-groep.) en het schelpdier zei: willen wij tweeën eens om het hardst loopen? *Jo moganoet mopopingkodan kong goerangēā?* noodig (jij) uit een schopwedstrijd te houden met je meerdere? *moḷolandoekan*, probeeren wie het hoogst kan springen; *mototalowan*, probeeren wie het sterkst is. Zie verder § 215 onder Reduplicatie.

c. *moōigoeman*, gewoon zijn, er zijn beroep van maken iets aan anderen te vragen, bedelen; *moōigoeman kooja^skoe*, te bedelen schaam ik mij. *mototolioean*, steeds bezig met iets te verruilen, veruiler, wisselaar, ook: herhaaldelijk met elkaar iets ruilen; *momo-mama^san*, behept met de neiging of den lust om steeds maar weer ergens aan te gaan om pinang te kauwen, waar hij er maar kans toe ziet, gaat hij zitten pruimen.

3e. mo--an bij herhaalden stam geeft te kennen, dat velen druk bezig zijn gezamenlijk iets of iemand te behandelen, de aandacht van meerderen concentreert zich op één voorwerp.

moroeke-rockian, velen stompen één man, gezamenlijk vallen ze één man aan, het regent slagen. *mosingo-singogan*, velen spreken er druk met elkaar over, bijv. over een pas voorgevallen ongeluk. *Nopoejoe-poejoetan imosia kom batoc ponocda^s ko inia*: zij allen raapten steenen op om daarmee te gooien naar hem. *Nokodongog-mai nohera-herangan imosia*: dat hoorende verwonderden zij allen zich. *Nolibolibo^san imosia ko inia*: zij allemaal vroegen aan hem. **Intau inta moḷeokad ko inia*, *nosingkoesingkoeclean ko inia*, *bo notokatokapan ko inia bo nodoeja-doeja^san imosia kom pogotēā*: degenen die hem bewaakten (zij) allen te zamen bespotten hem en sloegen

hem en zij allen spuwden hem in het gezicht. (Zie ook het slot van § 210.)

Hier worde nog even verwezen naar het voorvoegsel *mojo-* (zie § 78) hetwelk ook zegt: met elkaar doen, of elkaar aandoen wat het volgend grondwoord beteekent. Mojo- doelt echter niet bepaald op een herhaalde handeling, doch meer op een veelvoud der subjecten, bijv.: *mojoroeki*, elkaar een stomp geven, maar *mororoekian* zegt: met elkaar een stomppartij houden.

§ 40. *mo- II.*

Als 6e beteekenis van *mo-* noemden we op blz. 327: in staat zijn tot wat het grondwoord zegt, dit kunnen doen. In deze komt *mo-* dus overeen met het voorvoegsel *moko-*, zie § 58. Dit *mo-* geeft echter ook te kennen: kunnen geraken of gebracht kunnen worden in den door het grondwoord aangeduiden toestand. En een belangrijk verschil zoowel met *moko-* als met het gewone *mo-*, is dat aan de met *mo- II* gevormde woorden een pers. vnw. kan worden gehecht, gelijk dit geschiedt bij passief geconstrueerde werkwoorden.

Dit *mo-* is dus wel gelijkwaardig aan het Tontemboansche *ma-II*, hetwelk Dr. N. Adriani van intransitieven of intransitief-passieven aard noemt. (Zie Tontemb. Sprkk. blz. 86).

Ook van dit *mo-* wordt de verleden tijd gevormd door *mo-*.

Wanneer de nadruk meer valt op het onderwerp, dat de handeling moet ondergaan, dan op de werking, dan wordt het voorvoegsel *ko-* te zamen met het suffix *-an* gebruikt: het zal. . . . kunnen worden, het zal in den toestand van gebracht kunnen worden, het is bezig te geraken in den toestand van het grondwoord. De verleden tijd van *ko--an* is *kino--an*. Zie verder onder *ko-* § 119 v.v.

Mopoetolkoe, ik zal het kunnen breken, het zal door mij in den toestand van gebroken-zijn gebracht kunnen worden. *Oeatoi-pa i mo-poetol, jo ba mbi^s kajoe*: zelfs ijzer dat kan breken, hoeveel te meer hout. *Moroetkoe*, ik zal het in den toestand van scherp-zijn brengen. *Dia^s nodap^skoe in sia*: ik heb hem niet te pakken kunnen krijgen. *Bango^s inta naa moingkagkoe tonggobii*: deze kokosnoten zal ik droog kunnen krijgen (copra van kunnen maken) met één nacht. *Toengow-pa i modoengkoel ba mbi^s karombau*: zelfs een gonone (boschblad-luis) die kan worden gevonden, hoeveel te meer een karbouw. *Dia^s-bi^s nodoengkoelkoe in tala^snja*: ik heb zijn fout (schuld) niet kunnen vinden (hoe ik ook zocht). *Modapotkoe*, ik zal op zijn bestemming

(kunnen) brengen, neem het op me, ben er toe in staat. *Aka ojoen i modomok kong kalow inta toea, jo* . . . als er iemand is, die in staat is te pakken dien jaarvogel, dan . . . *Dia^s nopiong-naton*, we hebben het niet kunnen blusschen. *Moroepitmoe?* kun jij (den tak) afbreken? *Noloenowmoe?* heb je het groen kunnen krijgen? ook: heb je het groen gemaakt? *Mooentoengmoe?* zul je (hem) kunnen overwinnen? *Moroemog-monimoe?* hebben jullie het kapot kunnen krijgen? Is het door jullie kapot gemaakt? *Nolengka^snja?* heeft hij het kunnen verwrikken? *Nolamag i inc?* wie heeft het glad kunnen krijgen? *Nolamagēā*, hij heeft het in den toestand van glad-zijn gebracht. *Noegoetēā*, hij heeft het kunnen trekken.

Wanneer geen agens is vermeld, kan het zijn dat 't komen, of gekomen zijn in den door het grondwoord aangeduiden toestand, niet opzettelijk is veroorzaakt, doch toevallig of uit zichzelf is geschied. Bijv. *noempag* vermeldt alleen dat een groote boom is neergestort, is geraakt in den toestand van omgevallen-zijn. Een houthakker kan dit veroorzaakt hebben, of wel de wind of een ziekte van den boom. Zoo kunnen bijv. ook o.a. *nobontow*, *noboeli*, *noraboet*, *notoclid*, *nopoera*, zoowel beteekenen: geraakt in den toestand van stuk-zijn, weg-zijn, uitgetrokken-zijn, recht-zijn, rood-zijn, als: opzettelijk gebracht in den toestand van, men heeft het kunnen doen.

Het bovenstaande is eigenlijk ook van toepassing op de onder 4e op blz. 327 en 328 gegeven voorbeelden. Ook daar wordt slechts geconstateerd, dat iets in den door het grondwoord genoemden toestand verkeert, maar wordt in het midden gelaten of het daarin is geraakt, dan wel opzettelijk gebracht. En ook *moloben* en de verder daar genoemde woorden kunnen voorkomen met een aangehecht persoonlijk voornaamwoord, al kwamen we zulk een combinatie van meerdere dezer woorden ook nog weinig tegen, daar een *moko*-vorm hierbij vaak wordt aangewend om het „kunnen doen” uit te drukken.

Ook onder de op blz. 327 onder 2e gegeven voorbeelden — en elders — zijn er, die ook met een aangehecht pers. v.n.w. kunnen voorkomen, en dus even goed hier dienst hadden kunnen doen. Zooals toch bij de bespreking van de voorvoegsels der mo-groep allicht wel duidelijk zal zijn geworden, kan eenzelfde mo-vorm in verschillende beteekenissen voorkomen, en maakt vooral de beteekenis van het stamwoord en het zinsverband eerst recht duidelijk welke van die varieerende beteekenissen aan mo- moet worden toegekend.

§ 41. 2. De groep van *ma-*.

Tot deze groep worden gerekend de volgende affixen:

ma-,
na-,
pa-,
pa--an,
pina--an.

Denkende aan de affixen, die tot de *mo*-groep behooren, zouden we hier onwillekeurig ook *pa--on* en *pina-* verwachten, doch tot heden werden die nog niet door ons aangetroffen.

De *ma*-vormen komen slechts bij enkele woorden voor, n.l. alleen bij die welke een richting aanduiden: *mangoi*, *magi^s*, *makow*, *monik*, *monag*, *moeik*, en *moentag*. Met voorgevoegd *ma-* beteekenen ze: zich in die richting begeven, dus: *mamangoi*, komende of gaande zijn; *mamagi^s*, herwaarts komende; *mamakow*, derwaarts gaande; *mamonik*, opgaande; *mamonag*, dalende; *mamoeik*, oostw. of stroomopw. gaande; *mamoentag*, zich in westelijke of stroomafwaartsche richting bevende.

Hieruit volgt dus wel, dat het verschil tusschen *ma-* en *mo-* slechts van phonetischen aard is, *ma-* waarschijnlijk een oudere vorm is van *mo-*, die zich nog alleen bij richting aanduidende woorden heeft kunnen handhaven. We worden in deze gedachte versterkt niet alleen door het feit, dat men voor *pa--an* en *pina--an* ook vaak *po--an* en *pino--an* hoort, maar vooral omdat de *ma*-vormen bij de richtingswoorden gheel dezelfde functie hebben als de *mo*-vormen bij de andere woorden. Het komt ons dan ook overbodig voor ze nader te bespreken, en we lichten ze slechts toe door de ondervolgende voorbeelden.

Mamangoi naa (i)ikow nion? A mamangoi naa. Kom je naar hier? (Ik) kom naar hier. *Namangoi-pa dodai onda iikow?* Wanneer ben je gekomen? *Pamangoi naa!* Kom hier! (anderen gebruiken hier liever: *Pamagi^s-don i naa!* Kom toch hier!) *Baloï inta anda im pamangoianā?* Welk huis is het waar hij zal komen? *Pinamangoian i sangadi in sia.* Het dorpshoofd is bij hem gekomen. (Voor *pamangoian* en *pinamangoian* hoort men ook *pomangoian* en *pinomangoian*). De vormen *pa--on* en *pina-* schijnen niet gebruikelijk te zijn. Zoo hoort men bijv.: *Poangoion-pa in doeata inta mobarakat*: breng toch hier een machtige geest (tot priester); en *Pinoangoinja in dolaag in*

sapi: hij heeft de koe naar het erf gebracht; maar niet: *paangoion* of *paangoion*, *pinaangoinja* of *pinamangoinja*.

Bij de andere richtingswoorden komen de *ma*-vormen geheel in dezelfde beteekenis voor, en ook daar is *pa-on* en *pina-* niet gebruikelijk. We volstaan er daarom mee met van ieder dezer richtingswoorden nog slechts èèn voorbeeld te geven.

Mamagi^s *inaa imosia*: zij komen naar hier. *Namakow i loemad in sia*: hij is derwaarts naar het tuindorp (waar de gezamenlijke tuinen zijn) gegaan. *Pamonik!* ga opwaarts! *Pajnonagan in datoe i lipoe*^s *i Mongkonai*: de vorst zal naar het dorp M. afdalen. *Pinamoeikan i jampoi i lipoe*^s *in Doloedoeo*: de ziekte is rivieropwaarts gegaan naar het Dorp D., of: D. is de plaats waar rivieropw. naar toe is gegaan de ziekte. *Doenoek i mamocntag, jo batoe mamoeik*: de watervloed gaat stroomafwaarts, maar de steen stroomopwaarts. (Raadsel. Opl.: Adamsappel.)

3. De groep van *mog-*.

Hiertoe behooren: *mog-*, (*mogo-*, *mogoe-*)

nog-.

pog-,

pog-on,

pinog-,

pog-an,

pinog-an,

mog-an,

§ 42. *mog-*.

De *mog*-vormen komen voor bij met klinker beginnende woorden. Daar een Mongondower nogal eens beginconsonanten weg laat, is het soms moeilijk uit te maken of de *-g-* van *mog-* tot het voorvoegsel behoort, dan wel als de beginmedeklinker van het grondwoord moet worden beschouwd, temeer daar een afgeworpen beginner wel weer eens voor den dag komt bij aanhechting van een prefix. Zooals reeds op blz. 310 onder *g*. werd opgemerkt, schijnt de Mongondower een zekere voorliefde voor het gebruik van de *g* te hebben, laat haar als plaatsvervangend- en ook als overgangsconsonant dienst doen. (Voor deze *g*, zie ook § 116, onder 1e.)

Wat de beteekenis van *mog-* betreft, deze is o.i. gelijk aan die van *mo-* onder 1e en 2e, zie blz. 326 en 327. Het verschil schijnt in hoofd-

zaak hierin te bestaan, dat mog- bij voorkeur intransitieven vormt, en wel vooral van die werkwoordstammen, die ook met *mo-* II kunnen voorkomen. Mog- geeft soms ook wel verwantschap of betrekking te kennen, bijv. *mogoetat*, gebroeders, gezusters; en deze vorm doet ook wel dienst als wederkeerig werkwoord, bijv. *mogadop*, zich verbergen, maar daar het Mongondowsch hiervoor over andere vormen beschikt, mogen we misschien aannemen, dat mog- allereerst intransitief-vormer is. (Mog- is wel gelijk aan het Maleische ber-, het Tomboeloesche mah- of maha-, en het Sangireesche mē. Zie verder Sangir. Sprkk. van Dr. N. Adriani, blz. 101 v.v.)

Hier volgen eenige voorbeelden, waarvan de eerste vergezeld zijn door een *mo-*vorm:

mogoegoet, voorttrekken, hiermee bezig zijn, of dit willen gaan doen; *moegoetmoe?* kun je het trekken?

mogiroep, blazen, blazende; *moiroepkoe*, ik kan (op een schr. 'p bijv.) blazen, er geluid uit krijgen;

mogigon, uithouden, verdragen; *moigonēā i oja^s*, hij kan schaamte verdragen, hij weet van geen schaamte, is onbeschaamd.

mogoeab, wannen, wannende; *mooeabmoe?* kun je het wannen?

mogata^s, slijpen, slijpende; *moata^smoe?* kun je het slijpen?

mogoloed, aanrechten(de); *nooloedmoe-don?* heb je het al klaar-gezet?

mogoentoen, weggagen, weggagende; *moentoenkoe*, ik ben in staat ze weg te jagen.

mogarab, gooien, smijten; *moarabēā?* zal hij het kunnen gooien?

mogakoet, wegbrengende, halende zijn (herhaaldelijk op en neer gaan); *nodait noakoet in doenoek*; alles is weggesleurd door den watervloed.

mogolat, wachten, wachtende zijn; *moolat*, bedreven in iets, zich door geduld en inspanning iets eigen hebben kunnen maken.

mogagom, weken, weekende zijn; *moagom*, zacht door het weken.

mogoob, broeden, ook: liggen of slapen van bijv. koeien en geiten (kop omhoog); *nooob*, rechtstandig naar beneden gestort van bijv. een huis, neergevallen van bijv. een aangeschoten beest.

mogau^s, blaffen; *moau^s*, blaffer, ook: huiler, die bij alles blaft, huilt.

mogoboe, hoesten; *mooboe*, hoester, steeds last van hoesten.

mogoini^s, roepen, roepende zijn, v. *ōini^s*.

moginta^s, tellen, tellende zijn, v. *inta^s*: èèn.

mogadi^s, eieren leggen, jongen werpen, v. *adi^s*: kind.

mogoentoen, wonen, verblijfhoudende, v. *oentoen*.

mogoengkoe^s, jagen, op jacht gaan of jagende zijn, v. *oengkoe*^s : hond.

mogoentoe, dragen op het hoofd, v. *oentoe*.

Op den regel dat *mog-* allereerst intransitieven vormt, bestaan uitzonderingen. Zoo wil bijv. *mogingoe*^s — v. *inggoe*^s — zeggen: iemand baden, en *moïnggoe*^s, (zich) baden; *mogilig*, — v. *ilig* — iets met den stroom mee laten drijven; *moilig*, met den stroom meedrijven, wegstroomen. *Moginggoe*^s *ko adi*^s: een kind baden. *Mogilig ko oeoï*, *kon talong*: rotan, damar (op een vlot) de rivier afbrengen, met den stroom mee laten drijven. *Ikolom bo akocoi mogilig*: morgen dan ga ik (een vracht) de rivier afbrengen. Daar bij *moginggoe*^s en *mogilig* steeds aan een object wordt gedacht, meenen we deze als uitzonderingen te mogen beschouwen. (*Jo da*^s *noilig-moentag i lotoeng*: toen dreef de rivier af een rijstblok. *Toebig moilig*, stroomend water. Men kan echter ook zeggen: *Oangga noilig in doenoek*: de prauw is door den watervloed meegevoerd. Door deze voorbeelden van *mo-* bij *ilig*, wordt misschien duidelijk, dat het verschil tusschen *mog-* en *mo-* hier niet zoozeer is, dat van transitief- en intransitief-vormer, maar meer dit: *mog-* zegt: bezig zijn met de handeling te richten op een object, en *mo-* geeft te kennen: iets verkeert in den toestand van... Zie verder *mo-* en *mo II*, blz. 327, 328 en 347 v.v.)

Nog een enkel voorbeeld van *mog-*: *Tara pitoe mogoetat tantoe*^s *moropatoi*: zij zeven gebroeders (gezusters) zijn voortdurend met elkaar aan het vechten. (Raadsel.) (Opl.: *sagopalmladeren*). *Kai Loog: inta! kitada imaja*^s *mogadop kom boeboe*^s *im pakong*: Loog zei: kom! wij tweeën gaan ons verbergen in het gat naar de onderwereld. *E, bajongan-monimoe! i mogintoloe in singgai naa, moikow modait mogoepoet kon toebig naa*: Hei, jullie allemaal! als het de derde dag wordt (gerekend vanaf) nu, dan moeten jullie allemaal een rij vormen langs deze rivier.

Soms kan men den indruk krijgen, dat er ook een voorvoegsel *mogo-* en *mogoe-* bestaat, bijv. bij de woorden: *mogolingoï*, verbergen; *mogolindok*, zich beveiligen voor gevaar, er voor uit den weg gaan; *mogoeboli*, schuld afdoen; *momogoeraat*, te loor laten gaan, verknoeien. Hier hebben we o.i. echter met de secundaire grondwoorden *olingoï* en *olindok* te doen, wat blijkt uit bijv. *moïlingoï*, het komt aan het gezicht onttrokken te worden, en *kinoolindokan*, aan het gevaar ontkomen. (Vaak hoort men ook *kinolindokan*, terwijl bij het gebruik van *moko-* de *o-* van *olingoï* steeds schijnt weg te vallen.)

Bij *mogoeboli* en *momogoeraat* hebben we o.i. met een soort voorslag (oe) te doen, die aan het oorspronkelijk grondwoord een ietwat gewijzigde betekenis geeft, bijv.: *mokoboli*, schuld kunnen maken; *mokoeboli*, kunnen betalen wat men schuldig is.

Wanneer *mog-* komt voor woorden, die een al of niet genasaleerden voorslag i hebben, kan men gemakkelijk aan het voorvoegsel *mogi-* denken. Zie hiervoor onder *mogi-*, § 93 en 100 (laatste gedeelte) en vooral § 89.

§ 43. *nog-*.

Nog- vormt den verleden tijd van *mog-*, dus juist zooals *no-* van *mo-*, zie blz. 332 v.v. We volstaan derhalve met eenige voorbeelden.

Jo iloemandoe-k-don in sia bo noginta^s, kainia: inta^s, doea^s, toloe^s: en (de aap) nam een sprong en telde, hij zei: één, twee, drie... *Na^s nogoeman kom batoe*: alsof (hij) tegen een steen sprak. *Na^s doman nogoendoed ko jangkang i insil*: alsof (ik) weg wilde duwen een bladerloozen (met nog alle takken eraan) insil-boom, ik beproefde het onmogelijke. *Ojoeon i intau tobatoe^s minaja^s nogoengkoe^s*: er was eens iemand die ging jagen (met een hond). *bo nogalow kom boke^s bo dia^s noalapkoe*: en jaagde een varken na en ik heb het niet kunnen bemachtigen. *sinindok imosia takin nogoboe*: zij werden verslikt (verslikten zich) en hoestten. *Aka dia^s in toeloeg, oepe dia^s mogadi^s*: als er geen mannetje is, leggen de hennen niet. *Minaja^s nogoelang kong kajoeon ing ki Arepeg*: A. is strikken gaan stellen in het bosch.

§ 44. *pog-*.

Onder de *mog-*vormen heeft *pog-* dezelfde kracht, als *po-* bij die van *mo-*. (Zie blz. 333 v.v.). *Pog-* heeft dus imperatieve en instrumentale kracht.

Pogoelit kong goema^s in simalamoe! Doe je zwaard in de scheede! breng het in zijn oorspronkelijken toestand terug. *Pogabat!* pak het aan! *Pogoentag-don ko o moentag im batoe inta naa*: smijt dan westw. naar beneden dezen steen! *Aka pogonikēā im boelawan, jo singkapon i lenso*: als hij het goud naar boven gooit, vang het dan op in (je) hoofdhoek. *Dika-pa ikow pogindoeakoe kaanon*: laat jij maar niet door mij tot tweede worden gemaakt om te worden gegeten.

Pongonoe? Pogaipkoe ko medja: wat wil (je) ermee doen? ik wil er de tafel mee bedekken. *Potoeonan-pa ko init bo poginggoe^s ko i inde^s*: zet eerst warm water te vuur en baad daarmee moeder. *Onoe-*

pa dega^s i mobali^s pogiboeng? wat toch wel zal het zijn waarmee het gezouten kan worden? *gama^san i intau iakoei bo paudonēa bo pogatop ponomoenja kon singgai bo oejan:* ik word door den mensch genomen en door hem genaaid en voor dakbedekking gebruikt en door hem blootgesteld aan hitte en regen.

§ 45. *nog--on.*

Pog--on heeft onder de mog-vormen dezelfde kracht als *po--on* onder de mo-vormen, zie blz. 335 v.v. *Pog--on* zegt dus, dat wordt gewenscht of bevolen, dat iets de werking van het grondwoord onderga, of in den toestand worde gebracht van doende wat het grondwoord zegt.

Kai inde^s im pogiladon kom pajoi, si ai-moninggai: moeder zegt dat de padi gedroogd moet worden, want het wordt al warm (droog). *Pogaidon kon tondok:* de pagar moet worden gemaakt. *Dika pogigonon ing gogoi ing ki inde^s:* laat moeder geen honger lijden, niet in den toestand van honger hebbende komen. *Dika pogongangon moilioe ing kabalokoe:* maak mijn paard niet al te moe, jakker het niet af, dat het in den toestand kome van hijgend ademen. *Oemoeran pogau^son i oengkoe^s i modolom-monag:* de hond worde voortdurend blaffende gemaakt den komenden nacht (als hij soms wil indutten, worde hij steeds weer aangehitst tot blaffen, opdat eventuele dieven verre blijven). *Oemoeranmoe pogabiton im pitowkoe:* mijn kapmes (dat ik je nu leen) moet je steeds omhangende hebben (opdat het niet wegrake). *Tagoe^son sim pogoeraaton i motoimok:* berg het op, want (anders) zal het worden beschadigd door de muizen. *Ki boelaimoe pogianonmoe, simba^s doi^sonēa ikow:* je echtgenoot worde door je van ontrouw beschuldigd, opdat hij je niet meer wil hebben. (Dit zegt bijv. een man, die wil dat een vrouw haar wettigen man tot echtscheiden brengt.) *Toigoē pogonikon ko loentoeng:* de mais worde op zolder gegoid. *Pogoloedon imoikow, kai n:* jullie moet (de tafel) aanrechten, wordt gezegd. *Pogaleton in onda in dalan?* waar moet worden aangebracht op de helling de weg? *Diaan pogolaton (pogoaton) ko onda ing kabalo?* waar wordt het paard gebracht om afgericht te worden? (voor den wedren). *Na^s kabalo pogoaton (pogolaton):* gelijk een paard dat wordt afgericht. *Pogompoeon im boeta^s inta naa:* deze in cultuur gebrachte grond is voor kinderen en kleinkinderen (hierop heeft niet één maar wij allemaal, die van de familie zijn, recht), grond die voor de kleinkinderen is bestemd door den ontginner.

§ 46. *pinog-*.

Ook voor dit voorvoegsel, dat den verleden tijd vormt van *pog-*, wordt verwezen naar de *mo-groep*, en wel naar hetgeen onder *pino-* op blz. 436 v.v. wordt opgemerkt. Uit het daar gezegde volgt, dat ook *pinog-* niet tegelijk met *-on* kan voorkomen.

Jo pinogoeman-don i intau toea inta mokosoesa kong ginanja: toen heeft die man gezegd hetgeen bedroefd maakte zijn hart. *Pinogarab-moeik i D. im bengko^snja*: D. gooide zijn kris oostwaarts. *Ginama^s-nja-mai in toengkoedon bo pinogonik; toloe no gobii bo toloe no singgai kon toloengaja^s bo dongka nolaboe^s in toengkoedon inta toea*: hij nam de lans en gooide die in de hoogte; drie nachten en drie dagen (bleef zij) in de lucht en eerst toen viel die lans naar beneden. *Pinogoendok-monia i oeangga, sim bokol moloben*: zij hebben teruggetrokken de prauw vanwege de groote golven. *Pinoga-bo!ēā kom pangkoi ing kajoe in togot ing kabaŋo nion*: hij heeft het touw van dat paard om den boomstam gewonden (om het zoo de baas te kunnen blijven). *Pinogantodēā im borimbing nion*: Met dat stuk hout heeft hij gegoid.

§ 47. *pog--an*.

Hetgeen onder *po--an* op blz. 437 v.v. wordt gezegd, is ook van toepassing op *pog--an*. *Pog--an* zegt dus ook: plaats waar, tijd waarin iets zal worden gedaan, persoon, wien zal worden aangedaan, of iets wat zal worden aangewend voor

Mongo ko onda-ka im pogaidan kon totoi aidan-natonda naa? waar wel zal zyn de plaats waar zal worden gebouwd de brug (die) door ons tweeën zal worden gemaakt? *Polapag toea pogoekatan kong kaanon*: op die offerstellige wordt neergezet het eten, die stellige is de plaats waarop wordt geplaatst het eten (voor de geesten). *Polagoei ikow, pogotodankoe kom pangkoi in tagin*: weg jij (want) ik zal één slag omhousen dezen pisangstam. *Oempaka pogoentoean-ka kong koe-rocan*: al zou (ik) den koran op het hoofd nemen (ik houd vol dat ik gelijk heb). *Gama^s i loto pogoentoeankoe kong koejat*: haal de mand waarin ik op het hoofd wil dragen de groente. *Pogoelingkitan*, pols, waar gewoonlijk een afweermiddel in den vorm van een armband wordt gedragen. *Sigit-ai-pa in toebig pogata^san kom pitow*: giet even (wat) water (op den steen) om daarmee (of daarin) te slijpen het kapmes. Wil men bepaald zeggen dat het op den slijpsteen moet worden gegoten, dan luidt de zin: *Sigit-ai-pa in toebig kom pogata^san*.

Sebab nion pogaïmbocan kon tajoek, tobok bo le^sad, tantoe^s siow gobii: daarom de tijd waarin de aimboe-zang wordt gezongen voor het waterscheppen, oordoorboren en tandenvijlen, (dit is) steeds negen nachten.

§ 48. *pinog--an.*

Van dezen verledentijdvorm van pog--an volgen hier de volgende voorbeelden:

pinogoetoenan, woon-, verblijfplaats, waar men is gaan wonen en nu nog woont; het kan ook beteekenen: vroegere verblijfplaats. *Aindon lima no boelan kom pinogoboe^san*: al vijf maanden ben (ik) in den hoesttijd (aan het hoesten). *Pinogimani^sanēā, jo nodait minatoi imosia*: hij heeft er een tooverspreuk over uit gesproken en ze zijn allemaal doodgegaan. *Noketa^s i olabat pinogandolan-mai kon tandai*: de balustradebalk is een beetje uitgesleten (omdat) daar gewoonlijk de waterbamboe tegenaan wordt gezet. *Na^s pinogiroepan in tompot*: gelijk als waarover heen is gegaan (waar heeft gewoed, geblazen) de wind (zoo erg is het beschadigd, of: er is niets meer van over). *Noroemboen in tongkolai pinogakoetan-mai ko oeangkot*: stuk is de draagmand, waarin steeds is weggebracht (herhaaldelijk op en neer gegaan) de pas uitgeklopte sago (nog niet gezuiverde, uit den arengpalm). *Noïrarit im pajoi pinogoentoenan ko manoe*k: verspreid is de padi vanwaar (waaruit) is weggejaagd de kip. *Noropit in tanga pinogaraban kom boengainja*: afgebroken is de tak waarvan werden afgegooid (met een stuk hout bijv.) de vruchten (waartegen aan werd gegooid om de vruchten te doen vallen). *Akoei pinogabolan i baai kon daingko*e: ik (ben degeen) voor wien is gewezen door grootmoeder mijn sarong. *Nojoemog im pindan inta pinogagomankoe kom bogat*: gebroken is het bord waarin ik te weeken had gezet de rijst. *Nopoena-poemat-makow in sioep i oeto^s pinogooban i roesa*: geheel plat gedrukt is (het gras enz.) onder het rietgewas waar de herten slapen. *Siow-don no singgai im pinogoobanēā*: al zeven dagen broedt ze op haar eieren, is haar broedtijd.

§ 49. *mog--an.*

Evenals mo- komt ook mog- tegelijk met het achtervoegsel -an voor, en heeft dan dezelfde kracht als het op blz. 344 v.v. besproken mo--an. Voor de beteekenis wordt dan ook naar genoemde blz. verwezen. (Op blz. 346 komt zelfs een voorbeeld van mo--an voor.)

Mogintoebagan: elkaar betoosten.

Mogintondanan: iemand voor zijn moeite beloonen, eigenlijk: elkaar vergelden. Als bijv. bij een plechtigheid iemand een aange-
wezen taak verricht, wordt dit vergolden met een maaltijd.

Mogintajowan, voor elkaar, van aangezicht tot aangezicht.

Bij deze woorden moeten o.i. *intoebag*, *intondan* en *intajow* als
stamwoorden worden beschouwd. Zie voor dezen i-voorslag § 89 onder
moï-, en § 100 onder *mogi-*.

Van mog--an bij gereduplicateerden stam wordt hier slechts dit voor-
beeld gegeven: *mogogimpongan*, woest op elkaar zijn.

4. De groep van *mopo-*.

Hiertoe worden door ons gerekend:

mopo-,
nopo-,
popo-,
popo--on,
pinopo-,
popo--an,
mopoko-, enz.
mopopo-, enz. zie § 216.

De voorvoegsels der *mopo*-groep komen wel eens voor bij woorden,
die men laat beginnen met de *g-*, die wij in vele gevallen als een
soort hulpconsonant beschouwen (zie § 15, 42, 116, onder *1e*, enz.).
Hierdoor kan men wel eens den indruk krijgen van met *mopog-* te
doen te hebben.

De *mopo*-vormen komen zoowel voor zwak- als intensief-gevormde
grondwoorden (zie hiervoor blz. 326 en voor beteekenis van een inten-
sief blz. 329 v.v.); zij hebben causatieve kracht, die in den regel is
weer te geven met ons: laten of: doen , soms met
verschaffen of geven. Een met *mopo-* afgeleid woord kan ook
aldus omschreven worden:

1e. Het onderwerp laat het voorwerp de door het grondwoord ge-
noemde handeling verrichten, of verschaft het voorwerp wat het
grondw. zegt.

2e. Het onderwerp laat het voorwerp de door het grondwoord
genoemde handeling aandoen. Deze handeling kan door het subject
zelf worden verricht, maar ook kan het subject die aan een ander
opdragen.

Het is waarschijnlijk overbodig op te merken, dat de causatieve kracht van de voorvoegsels der mopo-groep in -po- zetelt, waaraan dan worden toegevoegd de prefixen der mo-groep, die ook bij deze samenstelling hun van blz. 326 v.v. bekende functies blijven behouden.

Hier volgen eenige voorbeelden, en wel allereerst van:

§ 50. *mopo-*.

Mopoangoi, laten komen; *mopoïnoem*, laten drinken; *mopokaan*, laten eten (happen); *moposindar*, laten schijnen, belichten; *mopo-ontong*, laten af doen zien, toonen; *mopobaja*^s, doen gaan, koersen. *Tonga*^s *ki inta mopodagin im batanganēā* maar degeen die zichzelf in de nabijheid brengt, dichtbij doet komen zichzelf, *Mopodoeloē*, hulp verschaffen, iemand bijspringen met iets (dit vooral bij feestelijke gelegenheden). *Ojoeon i mopodoeloē in tampelan, padjandjangan, ojoeon ki inta mopodoeloē im pindan, ki inta mopodoeloē in toempang*: er zijn er die bijspringen met (als bijdrage doen dienen voor het betalen van den bruidschat) een zwaard, een koperen lamp, er zijn er die als bijdrage geven een bord, die hulp verschaffen (door) sago (te geven). *Kojogot in sia moposingog ing kantoengēā, da*^s *ginama*^s *i olai*: terwijl hij bezig was met geluid te laten geven zijn muziekinstrument, werd het afgenomen door den aap. *Ki gocroe mopogoeroe i hoeroep ko adi*^s: de onderwijzer onderwijst de letters aan de kinderen, laat de kinderen de letters leeren. *Akoeoi mopokaan ko adi*^s: ik laat het kind eten (happen). *Dika mopotoengkik in tonoejoe'moe kon toebig nion, si mōpatoe*^s *-pa*: steek je wijsvinger niet in dat water, want het is nog warm. *Mopororiga in sia kom binatang*: hij kwelt de beesten, laat ze pijn lijden. *Poedoeoei ing kinoboboga*^s *ande kinojjangko*^s *-nami, ki togī gadi*^s, *eda*^s *moondok i maja*^s *mopolangag-monik mongo toemolantai-monik mopolibo*^s *ande mopoboeloī ko i adi*^s *i intau a kotongga-tonggadi*^s *nai togī gadi*^s: volgens de groote armoedigheid of erge geringheid van ons ouders (van den zoon), vreezen (wij onze oogen) te gaan opheffen (letterlijk: te doen opslaan) of het woord te richten opwaarts (tot uwe voornaamheid) om (ten huwelijk) te doen vragen of te doen huwen (onzen zoon) met het kind van menschen, dat steeds zorgvuldig wordt opgevoed door de gezamenlijke bezitters van het meisje (d.w.z. ouders en verdere familieleden). Voor *nai* zie *taja* in § 236 v.v. *Mopongibot*, bij den eed betrekken, bij iets zweren. Als bijv. iemand gewend is om zoowat bij alles te zeggen: *koetoekon im boeta*^s *bo langit*: vervloekt zal ik zijn door aarde en hemel (als het

niet waar is), dan is „*Dika mopongibot im boeta^s bo langit*: zweer niet bij aarde en hemel”, op zijn plaats. *Moepoepoed i limakoe mongo nogama^s akocoi! Dika mopongibot i limamoe, si moitotoe-totoeoe-mai*. Mijn hand zal door wonden verteren als ik (het) heb weggenomen! Zweer niet bij je hand, want het kan wel eens bewaarheid komen te worden (wat je zoo lichtvaardig zegt). *Ikolom singgai „mentedis”, komintan mopogabit im pitow*: morgen is het gemeentedienst-dag, allen moeten dan zich een kapmes hebben omgehangen. *Mopolitoe^s*, zetten, iemand of iets in zittende houding brengen, de handeling „zitten” laten verrichten, maar ook: aan een feestdich doen plaatsnemen, daarvoor de noodige maatregelen treffen. *Kon singgai doman inta toea bajongan i intau komintan-don mopolitoe^s kom balo-baloianēā (baloi*: huis): op dien dag ook alle menschen noodigen (een geest) uit tot den maaltijd (door het aanbrengen van een kleine stellage waarop de pinangdoos en tabak wordt geplaatst), in al de verschillende huizen ervan (wordt dit gedaan). *Ojocon ki inta modia kom bogat pinomaja^s manoe, aka moniat in sia mopoïnoem*: er zijn er die rijst of een kip meebrengen, als zij (de brengster) van plan is (de zangers bijv.) te laten eten en drinken. (Hier is met *mopoïnoem* niet alleen drinken, maar vooral ook eten bedoeld, zooals bijv. ook het geval met ons „koffiedrinken”).

§ 51. *nopo-*.

Nopo- vormt den verleden tijd van *mopo-*. (Voor het begrip „verleden tijd” zie blz. 333 onder *no-*.)

Nopolitoe^s ikow? Heb je maatregelen getroffen voor het doen plaatsnemen aan den disch (van een geest)? *Nopolitoe^s*, (ik) heb dit gedaan. *Ki ine im pinolitoe^s moe?* Wie is het die door je genoodigd is? *Dimoekoed ing Kobo^s kan dalan*: de geest van Kobo^s op den weg (d.w.z. een geest van de plaats Kobo^s, wien op den weg te eten wordt gegeven).

Nopoena-pa-monik? Heb (je) al ontbeten? eerst al iets doen voorafgaan? *Dongka-bi^s in sia nopokapoi-mai lima ko imonia*: alleen maar liet hij zijn handen steeds zwaaien tegen hen (gaf hun teekens met zijn handen). *Bajongan i intau inta nopolitoe^s, komintan momia kong ngongoendaman*: alle menschen, die (een geest) hebben uitgenoodigd tot plaatsnemen, (zij) allen maken (een offerstellage) waar het eten (voor den geest) op wordt geplaatst. *jo ilimitoe^s-don pinomaja^s noponingkoel-don in dodeangorwan kom bajongan i intau inta tajoekan toea*: dan gaat (de priester) zitten of (hij) brengt in

aanraking het spanriet met alle menschen voor wie water geschept moet worden. *Doi^s ikow nopokaan ko inako^s*: gij hebt mij niet te eten willen geven. *Bo nopotaau-don i niatkoe*: en heeft al laten weten mijne bedoeling. *Sia inta nopogogitog ko inia*: hij is het die hem liet bespotten. *Bo nopobakid kom bajongan im bobato*: en liet vergaderen alle hoofden. *Nopoonik na^s loemad imosia*: zij zijn vertrokken (koersten) in de richting van de tuinen (tuindorp).

§ 52. *popo-*.

Popo- is een passiefvorm van *mopo-*, en geeft dus te kennen, dat de nadruk niet op de handeling, doch op een al of niet genoemd iets of iemand valt. Evenals *po-* bij de *mo-*vormen, heeft ook *popo-* imperatieve en uitnoodigende of wenshende kracht, natuurlijk met causatieve beteekenis.

Poposindar! laat (het licht) schijnen! weerkaatsten. *Popotontani^s!* stel het afzonderlijk! *Popojoton ing kami!* doe ons gezond (sterk) worden! *Simba^s popoparoetēa i oēlag toea*: opdat hij die slang een andere richting doe uitgaan. *Dia^s mobali^s popokadop*: het kan niet weggestopt worden. *Kaim bolai toea: Popotoeot ko ngioeng*: die aap zei: (ik) zal je in (mijn) neus stoppen. . . . *bo ki Singkoeton popolitoe^s kong kadera*: en S. wordt op een stoel gezet. *Popodorot in docloed kon talog*: laat de knieën drukken op den vloer. *Kom bonoenja dindingin in sikajoe, popoai^s kon dacon ing koito^s*: binnenin wordt het omwand (afgeschut) door een antieken doek, dien men laat rusten (tot grondslag geeft) tegen arengpalmbbladeren. *bo pomiaan doman kon toelada lolaki bo bobai, popolitoe^s-makow na^s toelada doman kom bonoe in sigi*: en er worden ook mannelijke en vrouwelijke poppen gemaakt, die men steeds laat zitten (plaatst) evenals de poppen in den dorpstempel. *Naaia ing kami bo a pa bi^s notoenggoe ko imonimoe, jo tonga^s-pa popomoera-monimoe i ridjiki, popoboē^s-pa im bobiagon, bo poporoemba-pa im pomomoelaan*: nu hebben we U toch naar behooren ontvangen (het U verschuldigde gegeven), wilt nu echter ook overvloedig doen zijn de levensmiddelen, doet toch in menigte uitbreken de huisdieren, en doet toch welig gedijs het gewas. *Jo mogama^s kon daoēn in dajow bo popotagom kon toebig im bango^s*: dan neemt (hij) bladeren van den dajow-heester en doopt die in kokosnootwater. . . . *bo popokantang kom bajang i limanja koloigi^s*: en laat haar vasthouden met de linkerhand de stellage. *Ojocon tobatoe^s im batoe, aka popodioeg kon toebig jo moboei mobali^s toebig, aka popodioeg kon toeloē^s jo moboei mobali^s motogat*: er is een steen,

als die in de nabijheid van water wordt gebracht dan wordt (hij) weer water, als hij dicht bij het vuur wordt gehouden, wordt (hij) weer hard.

§ 53. *popo--on.*

Popo--on is een tweede passiefvorm van *mopo-*, en geeft te kennen, dat het noodig wordt geoordeeld of wenschelijk wordt geacht dat met een met zeer bepaald subject geschiede wat men wil laten doen; het lijdend subject is er o.z.t.z. voor om te laten ondergaan wat het grondwoord zegt, of te laten brengen in den toestand, die er door wordt aangeduid. We zouden misschien ook kunnen zeggen, dat de betrekking tusschen lijdend subject en werking nog inniger is dan bij *popo-*, terwijl de afstand tusschen dengeen die de werking wil laten uitvoeren en de werking zelve steeds grooter wordt.

Bij den vragenden vorm wordt geïnformeerd naar de wenschelijkheid of noodzakelijkheid van een het subject te doen ondergane handeling, terwijl bij een verbod de nadruk valt op het niet mogen doen daarvan.

*Popoloetoedon i lamboeng nion ko adi*³: die kabaja is het die het kind moet worden aangetrokken, waarmee (ik) het kind wil laten kleeden. *Popogakodon ko nion im popod i oelang naa*: het eind van dit touw moet daar worden bevestigd, laat het daar in den toestand van vast-gehecht-zijn worden gebracht. *Dimoekeod inta naa popolitoe*³*on kom polapag*: deze geesten laat men aan den feestdisch op de offerstellage deelnemen (zet men aan den disch, noodigt daartoe uit). *Popokokodon in soerat naa kon dopi*³: deze brief moet opgehangen worden (is er om opgehangen te worden) aan de wandplank. *Popoindoion-pa i adi*³: laat het kind het even zien, breng het kind er even naar toe, opmdat het worde gezien door het kind, ook: laat het kind even zien, worde het even getoond (door het bijv. even naar buiten te brengen). *Popokapoton i oboejoe'inta naa kong kajoe inta toea*: deze sirih moet (je) laten opklimmen bij dien boom. *Intau inta naa popoloeaion kom pandjara*: deze man moest worden losgelaten uit de gevangenis (dat zou behoorlijk zijn). *Popoboeka*³*onkoe in tala*³*nja*: ik zal zijn fout openbaar laten worden. *Popobangonon-pa i intau inta motakit naa*: laat deze zieke even overeind gezet (opgericht) worden. (*Popobangon!* zet hem overeind!) *Popobolintaoebon im pindan inta naa*: deze borden moeten (liever) worden omgekeerd, moeten op hun bovenkant worden gelegd, (dat is beter). Deze zin als vraag, dan: wordt het gewenscht dat men deze borden laat om-

keeren? *Popotoetoëion i onda in dalan?* Waar wil men den weg langs laten gaan? *Popotoekodon ko onda i āōg inta naa?* Waar zal (ik) deze bamboe het laten stutten? (Dit bijv. in antwoord op een bevel: *Popotoekod!*) *Dika popototoion i adi^s inta naa!* Laat dit kind niet over een balk loopen! *Dika-don popororigaon ing ki Sambenaa!* Laat dezen S. niet meer gekweld (getreiterd) worden!

§ 54. *pinopo-*.

Pinopo- vormt den verleden tijd van *popo-* en *popo-on*, en heeft dus geen nadere verklaring. Alleen worden eenige voorbeelden gegeven.

Pinopolitoe^s i Loog kong kadera ing ki inde^s: L. had de moeder op den stoel gezet. *Bajongan in toendi, inta pinopoeekat ko langit*: alle sterren, die gesteld zijn aan den hemel. *Noibaja^s-mai i oeloëanēā, eda^s pinoposiroep i Ondo^s kom bilid*: aangekomen bij den oorsprong ervan, toen werd zij door Ondo^s tusschen bladwortels gezet. *Kon toea pinopolilid magi^s-makow in takit toea*: en toen heeft die (booze) geest hem her- en derwaarts laten rollen. *In datoe toea ilaboc^san-don, jo pinopotakoi-don kong kapal*: die vorst werd afgezet en aan boord gebracht van een schip. *Notooloet-don ing kobajong ing kajoe pomiaan oīgi toea, jo pinopooīgi-don, pinopopatok kon dagat*: toen gereed was de hoeveelheid hout waarvan die palen werden gemaakt (noodig voor die palen), werd (de brug) van palen voorzien (gaf hij de brug palen), die (hij) neerzette (deed planten) in de zee. *Jo da^s nolaboe^s-don i limoe^s toeata, jo pinopobonsing-don kon toea in taja doea*: toen is die limon gevallen, en daarin stopte (hij) die twee. ... *papodong pinopolocob ko oeloënja*: een soort kroontje werd gezet op haar hoofd. *Pinopolomot i mata in toengkoedon ko linoengan*: het lemmer van de lans werd in het watervat gedompeld. ... *inta pinopotajow ko i ompoe datoe*: die men liet verschijnen voor den heer vorst.

§ 55. *popo--an*.

Onder verwijzing naar hetgeen in § 190 over *-an* en op blz. 337 v.v. over *po--an* wordt gezegd, zij hier slechts vermeld: *Popo--an* duidt aan plaats, persoon of tijd, waar men laat geschieden, of zal laten gebeuren wat het grondwoord te kennen geeft.

Popoeekatan: waar men iets zet, of zal zetten. *Popotapatanēā i limanja ko oeloë i Dajag*: hij legt zijn hand op het hoofd van Dajag, (waarop hij zijn hand legt is het hoofd van D.). *Moliodot-mai toea*

popooeikan-don ing goehangēa dojowa-mai: dadelijk daarop laat men bijv. twee ouden naar het oosten gaan. *Kom bonoenja toea popolitoe^san i oloenan dojowa lolaki-bobai*: daar binnenin is de plaats waar worden neergezet twee kussens, een mannelijk en vrouwelijk. *Popolitoe^san toea, kade^s im polapag, bambe^son ko olabat*: waar men de geesten wil doen plaatsnemen (en vergasten), (dat) is een kleine stellage, die wordt gehangen aan den balustradebalk. *Moena-mai popokeraban-pa im pojok in talong mobondoe*: allereerst worden zij even bezwaard met rook van welriekende hars. **Si nongkon singogmonimoe im popototoeocan ko imonimoe, bo nongkon singogmonimoe doman im popotala^san ko imonimoe*: want uit uwe woorden, daaruit zal men doen blijken dat gijl. oprecht zijt, en ook zal (men) uit uwe woorden doen blijken dat gijl. schuldig zijt. *Simba^s lagi-koe kotaauan-mai bo popotaba^san in soroedado*: op dat ik het vlug te weten kom en daarheen de soldaten laat gaan (of: zend). [*Popotaba^san*: plaats of persoon waarheen men iemand naar toe stuurt, of laat gaan. De vorm *mopotaba^s* kan eigenlijk niet goed met laten- of doen zenden worden weergegeven, want dit veronderstelt dat men een ander iemand laat zenden; beter is: (iemand) zenden, of: laten uitgaan (met een boodschap). *Motaba^s* schijnt niet gebruikelijk te zijn, wel *potaba^s*, in bijv. *potaba^skoe ikow*: gij wordt door mij gezonden; *pinotaba^s in datoe*: die gezonden is door den vorst, afgezant van den vorst.] **Dika popooemaan ing kami in totoengkoel*: laat niet over ons komen beproeving, laten wij niet de plaats zijn, waar (men) wordt overvallen door beproeving.

§ 56. *pinopo--an.*

Pinopo--an is de verleden-tijd-vorm van *popo--an*.

Pinopotaauanēa: daarin heeft hij het laten weten, bekend gemaakt. *Kom bonoe i lipoe^s inta toea pinoposindogan in datoe kong komalig*: in dat dorp heeft de vorst doen oprichten het paleis. *Pinopokantangan*: persoon, wien men iets in de hand heeft gegeven om vast te houden, die men iets heeft laten vasthouden. *Pinopokantangan in toengkoed in datoe ko limanja*: de stok van den vorst werd hem in de hand gegeven. *bo pinopojangkomanēa in docoeng bo kokindongan, bo pinopotangalanēa ing gau*: en hij had haar in de handen gegeven boomvol en een haspelwiel, en liet haar met de tanden vasthouden een sigaret. **Dia^s-don imosia nomoetoeng-mai sampe pinopooemaan i loenoed, inta nokołomot kom bajongan-monia*: niet meer hebben zij er iets van begrepen, totdat over hen kwam een geweldige watervloed,

die hem allen verstikte. **Nogindoea pinopotaba^s an bidon i toeang toea i intaunja tobatoe^s*: ten tweeden male zond die heer er een van zijn menschen op af. **Kon tampat inta moingongow toea pinopo-goeroeanēa in sia*: in die eenzame plaats daar werd hij door hem onderwezen, liet hij hem leeren. *Pinopoojoeonanēa*: waar hij het heeft doen ontstaan. *Pinopoontonganēa*: waar hij het heeft doen zien, het heeft getoond. *Nion inta pinopoboditoan ko inia*: dat is het wat het ongeluk over hem heeft doen komen (wat hem in het ongeluk heeft gestort, waaruit het ongeluk is voortgekomen voor hem). *Intau inta pinoponebaanēa*: de menschen, die waaraan hij het had verhuurd.

De voorvoegsels der mopo-groep komen vaak voor in verbinding met andere prefixen, o.a. met *ko-*, *ki-*, *to-* enz., waardoor dus *mopo-ko-*, *mopoki-*, *mopoto-* enz. ontstaan. Vanwege het dikwijls voorkomen ervan, zal hier mopoko- worden behandeld, doch voor de andere samenstellingen wordt verwezen naar de groep van moki- en to-, zie § 76 en 152.

§ 57. *mopoko-*.

De van mopo- bekende vormveranderingen kunnen natuurlijk ook hier voorkomen, dus *nopoko-*, *popoko-* enz. Om niet al te uitvoerig te worden, zal echter niet van iederen mopoko-vorm een voorbeeld worden gegeven, doch bepalen we ons in hoofdzaak tot mopoko-.

Over de beteekenis van *ko-* wordt gehandeld in § 116. Daarom wordt hier slechts gezegd, dat *mopoko-* zoo ongeveer kan worden vertaald met: kunnen doen zijn, kunnen veroorzaken wat het grondwoord zegt, ook met: wees , toon , geeft , laat zijn, of laat worden, wat het met *ko-* afgeleide grondwoord beteekent. (Kovormt o.m. abstrakte zelfst. n.w.).

Mopokosilang: iets kunnen toelichten of verklaren, opheldering geven. *bo nopokosilang ko mangale in singog inta toea*: en (hij) verklaarde de beteekenis van dat woord. *Mopokoloben*: grootheid (koloben) geven of veroorzaken, laat groot worden gemaakt. *Mopokoloben kon singgai inta toea*: laat die dag groot worden gemaakt, grootheid worden gegeven. *Inta mopokojajoe^s ko inia*: dat verwijdering doet ontstaan tusschen hem (en . . .), dat hem verwijderd doet zijn (van . . .). *Sinimindog nopokojajoe^s*: bleef staan van verre, hield zich op een afstand, deed afstand zijn. *Mopokotogat kong ginanja*: hardheid geven aan het hart, het ongevoelig doen zijn. *Mopokoloe kad*: voorzichtig zijn, wil toch oppassen. (Dit ook tot herstellende, die weer begint te loopen.) *Mopokoompa^s*: wees nederig, toon nederig-

heid, laat er nederigheid zijn. *Mopokoonow kong gina*: het hart gerust stellen, wees kalm. *Mopokoliau*: in beroering brengen, opschudding veroorzaken. *Dika mopokobogat kom pogotmoe*! trek geen zuur gezicht! toon geen zwarigheid op je gezicht. *Mopokooja*^s: beschaamd doen staan, verlegenheid veroorzaken. *Inta mopokojoton ko intau motakit*: die zieke menschen gezond kan doen zijn, die gezondheid (sterkte) brengt aan zieken. *Mopokopia kong gina*, het hart verheugd doen zijn, wees verheugd, verheuging geven aan het hart. *Ikolom bo dongka mopokodapot kom baloikoe*: morgen dan zal ik het kunnen brengen tot aan mijn huis, mijn tocht kunnen doen uittrekken tot aan mijn huis. *Dika-don mopokosoesa-mai ko i toeang*: val mijnheer niet meer lastig, veroorzaak hem geen moeite meer. *A bi^s mopokoroegi ko inia*: steeds er maar op uit hem verlies te bezorgen. *Sia inta nopokobali^s ko langit bo boeta^s*: Hij die heeft kunnen doen worden den hemel en de aarde. *Mopokoindongog kon singog bo tonggina i ama^smoe*: wees indachtig, schenk aandacht aan de woorden en vermaningen van je vader. *Nopokooloi im boke^s inta toea ko lolampangēā*: dat varken gaf langzaamheid aan zijn schreden (vertraagde zijn gang). *Deeman-bi^s mopokobodito ko inia*: (hij) zal hem heusch geen ongeluk bezorgen (doen krijgen). *Jo bantong noboei bidon noribatoek nopokoligai*: en de koe-antilope is weer gaan hollen, deed (haar lopen) zeer snel zijn, gaf er snelheid aan. *Pinopokodoa-daawa^snja-mai im bajongan i intau*: door hem is steeds weer in opschudding gebracht het volk.

5. De groep van *moko-*.

Hiertoe worden door ons gerekend:

moko-,
noko-,
poko-,
poko--on (pokoe--on),
pinoko-,
poko--an (pokoe--an),
pinoko--an,
mokopo(g)-,
moko--an,
mokoko-, enz., zie § 217.

§ 58. *moko-*.

Voor de kracht van het tweede lid van dit samengesteld voorvoegsel wordt verwezen naar ko- § 116, v.v. We meenen de varieeren-de beteekenissen van moko- aldus te kunnen samenvatten:

1e, in staat zijn, kunnen doen, wat het grondwoord zegt;

2e. in zich dragen, met zich meebrengen, gaande maken, kunnen veroorzaken, verwekken, bezorgen, aanjagen, verkrijgen, hetgeen door het grondwoord wordt te kennen gegeven.

Moko- komt ook veel voor bij lichaamsverrichtingen, maar daar in deze gevallen moko- wel niet altijd, doch meestal moet worden vertaald met : in staat te , kunnen , het vermogen hebben de door het grondwoord genoemde functie te verrichten, — wordt daar-van hier geen afzonderlijke groep gemaakt.

1e. in (staat zijn, kunnen doen wat het grondwoord zegt.)

Mokojampat, mokoalap, mokodoengkoel, mokodait, kunnen rooven, k. bemachtigen, k. verkrijgen, k. beëindigen. *Dia^s mokoeli^s ko inta jampaton*: niet kunnen verkrijgen wat men wil rooven. *Simba^s moko-oema^s-pa doman*: opdat (gij) ook nog kunt bereiken. *Dia^s-don mobobali^s in sia mokolindok kong kawasa in datoe*: het is onmogelijk dat hij in staat is te ontkomen aan de macht van den vorst. *Dia^s-don mongo tobatoe^s i intau, inta mokojonok ko inia*: ook niet èen onder de menschen was er, die in staat was hem te temmen. *Goerangēā i mokolandoek, tajow mobiaq in dia^s mokolandoek*: de oude die kan springen, de jonge die kan niet springen. *Si mongo boekatanmoe, jo mokopatoi ko inimoe*: want als je het opent, dan zal het je kunnen dooden. *Mokoıntotoeoe*: kunnen inwilligen, toestaan. *Inta mokoing-gama^s ko raian inta mobogat*: dat kan opruimen de neerdrukkende gedachten.

Mokoontong: kunnen zien, zien. *Dia^s-don mokoontong*: (ik) kan niet meer zien. *Simba^s sia doman i mokoontong kon soroedado*: opdat ook hij de soldaten kan zien. *Motalikokog in sia i mokoontong kon soroedado*: hij schrikt (omdat hij) de soldaten ziet. (Hier dus „zien” zonder meer.) *Dia^s-don mokodongog*: (ik) kan niet meer hooren (ben doof). *Naonda i mokodongog-mai kon singog inta na^s toca*: met dat hij komt te hooren de woorden die aldus waren *Mokosindoet* (ook gehoord: *mokosindoeḡ*) k. opzuigen; *mokobōō^s*, k. ruiken; *mokonanam*, k. proeven, voelen. *Mokobaja^s, mokolitoe^s, mokosindog, mokosingog*, kunnen zoowel beteekenen: beschikken over de vermogens om te kunnen loopen, zitten, staan, spreken, als: het

lang aan één stuk door kunnen uithouden bij het loopen, zitten, staan, spreken.

2e. (in zich dragen, met zich meebrengen, gaande maken, kunnen veroorzaken, verwekken, bezorgen, aanjagen, verkrijgen, wat het grondw. zegt).¹⁾

Mokotabi: medelijden met zich meebrengen. *Totoeoe mokotabi in sia*: wat maakt hij het medelijden gaande, hij wekt erg het medelijden op (wat is hij een stakker). *Ojoeon i nobali^s inta mokosoesa kong gina*: er is gebeurd wat droefheid-in-het-hart meebrengt, of: wat bedroefd maakt het hart. *Simba' dia^s mokotoroe^s ko i toeang*: opdat het geen toorn-bij-mijnheer meebrengt, hem niet boos maakt.

Onoe i mokoondok ko inimoe? wat is het dat vrees in zich draagt voor je? je bang kan maken? *Jo dia^s ing kami mokobali^s loemampat, si mokoboetoeng*: en wij kunnen (die gewoonte) niet overtreden, want dat brengt met zich mee onafwendbaar onheil, vloek. *Mokobiag-ka mokopatoi ko inami ata naa, tonga^s poigoemon-nami*: hetzij het ons slaven het leven zal brengen dan wel den dood in zich draagt, maar wij wenschen te verzoeken om *Ontongon i mokoibog, jo gama^san i mokoondok*: om het te zien, dat maakt blij (verwekt vreugde), maar om het weg te nemen dat maakt bang (jaagt vrees aan). *Mokotalikokog tonga^s-bi^s tongo kokiap, tonga^s dia^s-bi^s moko-bodito*: het kan wel slechts een oogenblik schrik verwekken, maar waarlijk geen ongeluk meebrengen. *Ompoe^s! dia^s-don doman moko-haat ko inimoe, dia^s-don doman mokotongkekeb, dia^s-don mokotom-bitoei, dia^s-don 'mokoboengo-mboengoi ko inimoe, dia^s-don moko-noeka-noeka! Mokoroemba-don kom bobiagmoe, mokononoi-don doman kong kobobiagmoe, mokolanggo^s-don kong kamangmoe!* Bij de

¹⁾ Dr. N. Adriani teekende hierbij aan, dat de beteekenis van *moko*- hier niet zoozeer verwekken, veroorzaken is, maar: in zich dragen, met zich mee brengen. „*Mo-* is hier ook weer de in actie zetter; de eigenlijke beteekenis zit „in *ko-*, dat bijv. in de rangtelwoorden heel duidelijk de beteekenis: bevattende, „in zich dragende, met zich brengende, heeft. Ge moet de uitdrukking *mokosoesa* „*kong gina* intransitief opvatten, n.l. als *moko-* geplaatst voor de geheele samen- „stelling *soesa kong gina* en *mokotoeroe^s ko i toeang* ontleden in *moko-* en „*toroe^s ko i toeang*. Er zit in *moko-* feitelijk niets causatiefs. Dus: mee- „brengende bezorgdheid-in-het-hart, toorn-bij-meneer. *Kopia kong gina* „blijd- „schap in het hart” wordt in beweging gezet door *mo-* en dit is *mokopia* „*kong gina*.”

Door deze aantekening van Dr. N. Adriani wordt duidelijk aan wien de vertaling van meerdere zinnen in deze rubriek eigenlijk te danken is, en hoe de woorden „veroorzaken”, „verwekken”, die we ons veroorloofden te behouden, dienen te worden verstaan.

goden! mogen (zij) u ook niet meer kwaad berokkenen, niet meer ook wonden veroorzaken, niet meer steenpuisten verwekken, niet meer allerlei klierzwellingen bij u veroorzaken, niet meer bij herhaling schurftig maken! Mogen (zij) voorspoedig maken uw groei, bestendig maken uw leven, lang maken uw heil!

Mokotunggadi^s: een kind verkrijgen. Dit kan zoowel van een man als van een vrouw gebezigd worden. *Bajongan inta mokopia kong gina*: alles wat blijdschap in-het-hart meebrengt, wat blij kan maken het hart.

Uit bovenstaande voorbeelden zal wel duidelijk zijn geworden, dat de grens tusschen de verschillende beteekenissen van moko- niet altijd scherp is te trekken, en de boven gegeven indeeling eigenlijk niet anders is dan een hulpmiddeltje om het overzicht wat te vergemakkelijken.

§ 59. *noko-*.

Noko- vormt den verleden tijd van moko-. We volstaan dus met dit door enkele voorbeelden toe te lichten.

Tantoe^s *maja*^s, *dia*^s-*pa mongo komintan nokodia-mai*: aldoor er op uit, ook nog niet één keer heb (je) wat hier kunnen brengen. *Oempaka tobatoe*^s *i intau i lipoe*^s *inta toea, dia*^s *i nokotatau ko lipoe*^s-*monia iliboe*: ook zelfs niet één van de menschen van dat dorp, die wist (kon weten) dat hun dorp omsingeld was. *Ki Mokodoloedoet nokotunggadi*^s *ko i Golonggom: Mokodoloedoet* gewon G. *Takin pia ing gina im bajongan-monia toea nokodongog-mai kon singogēā*: met een verheugd hart hoorden die allen naar zijn woord. *Dia*^s *nokolawang ko inia*: zij konden hem niet weerstaan, overwinnen. *Naonda i nokopondam-don totok in sia*: toen zij goed wakker was, zich van alles weer bewust was. *Binaja*^s-*an-makow in tongonoemai no boelan, nokobaja*^s-*don ing ki Boeleg*: toen geheel voorbij waren gegaan hoeveel maanden wel, kon B. weer loopen. *deeman tonga*^s *na*^s *batangan i nokotanob ko imonimoe ki togi gadi*^s, *tonga*^s (ik kom hier) niet slechts alsof ik zoo'n verlangen had naar u de ouders, maar (ik wil met uw dochter trouwen). *Na*^s-*don kabało nokoloeai kong koeroeng*: als een paard, dat uit de stal is kunnen breken. *Na*^s *doman bolai nokodoengkoel kon toigoe*: gelijk een aap, die mais heeft kunnen krijgen. *Na*^s-*don tojom nokobōō*^s *kong goela*: gelijk mieren, die suiker hebben geroken. *Na*^s *nokopoejoet kom boelawan*: alsof (men) goud heeft opgeraapt, gevonden. (Deze vier spreekwoorden geven groote vreugde te kennen.)

§ 60. *poko-*.

Poko- is een passief-vorm van *moko-*, en zegt dus dat men in staat is een subject aan te doen, wat het grondwoord zegt, of bij het subject kan verwekken wat het grondwoord te kennen geeft. Bij den vragenden vorm wordt naar de mogelijkheid hiervan geïnformeerd. *Poko-* heeft vaak ook imperatieve kracht: maak het . . . , zorg dat het !

Verder heeft *poko-* in vele gevallen tijdaanduidende beteekenis: ten tijde van . . . , of:-tijd, waarbij is op te merken, dat het aldus gebruikte *poko-* geen verleden-tijd-vorm kent, derhalve niet als *pinoko-* voorkomt, hoe lang de bedoelde tijd ook is geleden.

Pokopaloet! Maak er een eind aan! (maak het af), ook: kun je het beëindigen, afmaken? en: ik ben in staat het af te maken: *pokopaloetkoe*. *Pokotoelid in singogēā!* Maak zijn woorden recht, verbeter ze! *Pokotoelidmoe?* Kun je het recht krijgen? *Pokotoelidkoe*: ik kan het recht maken. *Pokoropot in singogmoe!* Maak je stem krachtiger, spreek luider! *Pokopia!* Voorzichtig er mee! (zorg dat het goed blijft). *Pokoonow-don ing ginamoe!* Stel je hart gerust, maak het kalm! *Aka modoengkoel-don-monimoe im pinogoetoenanēā, jo pokolamemet i moboei-mai*: als jullie hebt kunnen uitvinden zijn verblijfplaats, maak dan vlug het terugkeeren naar hier. *Aid-ai-moe-don pokolapat, sin dia³-don kotaauankoe!* Doe jij het dan, maak (jij) het dan af, want ik kan het niet meer.

Poko- met tijdaanduidende beteekenis:

Singgai pokopatoinja: de dag van zijn dood, toen hij stierf. *Lima-pa no gobii kom pokopaloet ing ginanja*: vijf nachten nog voor den beëindigingstijd van zijn adem (zijn sterftijd). *Pokokojoet*: oogsttijd, waarop wordt of is geoogst. *Opat-pa no boelan kon tajowon naa, bo dongka pokokojoet*: nog vier maanden vooruit en dan zal het oogsttijd zijn. *Kom pokokojoet kolipod-makow, jo . . .*: in de vroegere oogsttijden, dan . . . *Kom pokobocatēā toea nogoini⁵ in sia kom bobatonja*: ten tijde van dat zijn vertrek, riep hij zijn hoofden. *Kon singgai pokodapot naja doea . . .*: op den dag van hun beider aankomst, toen zij aankwamen. *Kom pokobatat*: op den aflegtijd, toen (de doode) werd afgelegd. *Mobajag-makow ko intoloe mongo inggotat ing gobil kom pokotajok toea, jo . . .*: als het geheel licht is geworden na den derden of den vierden nacht van dien danstijd, dan . . . (motajok, dansen v/d priester). *Modolom-monag kom pokonobok toea, jo moelai-don mogaïmboe*: (als) de avond daalt op dien

oordoorboortijd, dan begint men met het zingen v/d aïmboe-zang. *bo noondok kong giow kom pokomoelig*: en is bang geworden vanwege het geschreeuw ten tijde van het feestelijk ronddragen. *Moïagi^s in singgai pinojosingog dodai m pokotoniboeloi toea, jo ...*: komt de dag, dien ze met elkaar hebben afgesproken ten tijde van dien trouwtijd, dan *Nion komintan podapot takin bahasa mołoko^s, na^s singog siningog pokogatod kom pinogoemanan ande pinonggoeātan*: dit alles brengt men over met keurige manieren en fraaie woorden, gelijk de gesproken woorden ten tijde van het brengen van de onderdeelen van den bruidschat. *Kom pokobisi^s kon toeboe^s nokirata^s i manoe^k mopocloe^s-mai kapin*: ten tijde van het scheuren van de wokkablaren (d.w.z. van het maken van waterscheppers van wokkablād) liet (men) ruim tien kippen slachten.

§ 61. *poko--on*.

Poko--on is een tweede passiefvorm van *moko-*. Evenals bij de reeds besproken voorvoegsels met *-on*, wil ook hier *-on* zeggen, dat het gewenscht wordt geacht of noodzakelijk wordt geoordeeld, dat een bepaald subject de werking van het grondwoord onderga. En *poko--on* geeft dus te kennen: een zeer bepaald iets is er om te kunnen worden gedaan, of om te maken tot wat het grondwoord zegt, in den toestand daarvan brengen.

Pokotoekidon komintan i mongoadi^s ing koekis nion: worde de koek-(voorraad) toereikend gemaakt voor alle kinderen (dat ieder wat krijgje). *Indoianmoe, simba^s aidankoe-don pokolapaton*: kijk jij er dan naar, want dan zal ik er aan werken om het af te maken (ik zal het kunnen voltooien). *Soerat inta nion pokodapoton kon datoe*: die brief moet naar den vorst, (je) moet maken dat die bij den vorst komt. *Pokotoedoenon*: maak dat het nagekomen wordt, het volledig gemaakt of volbracht wordt, bijv. van een afspraak, voornemen. *Aka pokotoedoenonēa inta moraat toea, jo ...*: als dat kwaad door hem wordt doorgezet (hij dat volledig maakt), dan *Pokołoem-boe^son im bonok kong kilid*: het gras moet over den (grens)rand worden weggegooid, maak dat het ver genoeg wordt weggegooid. *Dalan inta naa pokogama^son kom Bolaang*: deze weg, B. moet er door gehaald kunnen worden, d.w.z. tot zoover moet die zich uitstrekken of worden bewerkt. *Pokodamałon im pongonginoem*: het drinken moet veel worden gemaakt, de wijze van drinken is dat er veel wordt gedronken (van medicijn bijv.); ook: moet het drinken

veel worden gemaakt? *Pokoŋoion im bobaja^smoe*: je gang moet (je) langzaam maken. *Bo ogoianēā pokobajongon, polioe ko inta pinoigoem*: en hetgeen hij (hem) zal geven (dat) zal veel worden gemaakt, daarmee te bovengaand wat is verzocht. *Dika, oele, pokoringkoeton, si monakit*: trek het niet zoo strak aan, vriend, want het doet pijn. **Ki ine inta toemonsioep im batanganēā, sia inta pokolantoedon*: degene die zich zelf vernedert, hij is het die hoog zal worden gemaakt, in den toestand van hoog-zijn zal worden gebracht. *Pokoŋemba^son im pogotmoe*: maak vriendelijk je gezicht, dat het in den toestand van vriendelijkheid bezittend worden gebracht.¹⁾ *Pokonipiton im pototatai kom pajoi*: de padi-uitspreiding worde dun gemaakt (opdat het gauw droog zal zijn). *Pokopoelingon i losing im poeöt*: de palmwijn-bamboe worde volgemaakt met palmwijn. *Pokoiboengon im ponoja^s?* moet de toespijs gezouten worden? *Ojoeon im boea^s tobatoe^s, in dia^s motaau indoian pokoonngoton*: er is een freule, het er naar kijken kan niet lang worden gemaakt.

In het woord voor neef, nicht, *pokoeadi^son*, hoort men pokoe--on voor poko--on. Daar er in de beteekenis geen verschil is, en men ook pokoadi^son verneemt, mag misschien wel worden aangenomen, dat we hier slechts met een kleine variatie in de uitspraak te doen hebben en niet met een apart prefix pokoe. (Zie ook *pokoe--an*, § 63). *Pokocadi^son* of *pokoadi^son* is weer te geven met: die als (eigen) kind kan worden beschouwd, daar het van een zuster of broer is. Wil men bepaald de kunne te kennen geven, dan is het: *pokoeadi^son lolaki*, neef; *pokocadi^son bobai*, nicht.

§ 62. *pinoko-*.

Pinoko- is de verleden-tijd-vorm van poko-, en zegt dus, dat een subject gedaan is kunnen worden wat het grondwoord aanduidt, of dat het gebracht is kunnen worden in den toestand, die door het grondwoord wordt te kennen gegeven, aldus gemaakt is.

Pinokoarabēā in doe^s: hij heeft de doerian afgegooid, het is hem gelukt. *Pinokotakit im pinononiba^s ko inia*: het schelden op hem is erg pijnlijk gemaakt (door bijv. zijn vader en moeder er in te mengen). *Pinokorigonēā in togotēā, simba^s dia^s mobontow*: hij heeft sterk gemaakt het touw ervan, opdat het niet breke. *Pinogoemankoe-bi^s pinokosilang*: ik heb het heusch gezegd, het duidelijk gemaakt. *Sino-*

¹⁾ In het Tontemboansch wordt *paka--ən* vaak in wenschen en gebeden gebruikt. Zie Tont. Sprk. blz. 108.

kig pinokoringkoet i limanja: gebonden waren zijn handen, sterk gemaakt (of: strak aangetrokken was het bindsel). *Pinokoompa^s im pinomo matok ko oigi*: (hij) heeft laag gemaakt het planten der palen (de wijze van paalplanten). *Goba^s inta naa dia^s pinokoloben, simba^s mokolapat*: deze tuin is niet groter gemaakt, opdat (ik) hem geheel kan bewerken. *Pinokolanggo^s koe makow, binaja^snja-bi^s pinokopolok sampe dia^s nokogama^s*: ik had het lang genoeg gemaakt, (nu) is hij het warempel kort gaan maken, zoodat het niet meer toereikend is. *Totaboian inta naa pinokolantoed, simba^s dia^s toemboe^son in toeloe^s*: deze rookplaats is hoog gemaakt, opdat het vuur het niet zal bereiken. . . . *bo inata^s im pitowēa pinokolanit*: en heeft zijn mes geslepen, heeft het scherp gemaakt. *Pinatok pinokotorindog*: het is geplant, recht overeind gemaakt.

§ 63. *poko--an*.

Poko--an wil zeggen: plaats, tijd, persoon, waar zal kunnen geschieden of veroorzaakt (gemaakt) kunnen worden, wat het grondwoord te kennen geeft.

Dia^s in sia pokooja^san: hij is niet de plaats waar men beschaamdheid kan veroorzaken, men kan hem niet verlegen maken. *Tondoe-doeton-monag pokopiaan*: het benedenwaarts in te stellen onderzoek, daaraan worde alle aandacht gewijd. *Pokoompa^san im baloi*: maak het huis laag. *Pokodiaanmoe-mai n sia*: zie dat je hem naar hier kunt brengen. *Pokoloben-pa iakoei kong ki adi^s in sapi*: maak dit kalf groot (verzorg het zoo lang tot het groot is) voor mij. *Maja^s-pa mogama^s kon domoeloet pokopintokan kon toebig*: (ik) ga even klei halen om daarmee het doorlekken van het water te kunnen verhinderen. *Pokoboeka^san i lamboeng nion, simba^s lagi moingkag*: maak die kabaja goed open, opdat (zij) vlug droog is. *Dika pokopoeraan totok i otoeot nion*: maak niet heelemaal rood (gloeierend) dien gatenmaker (waarmee men gaatjes brandt in bijv. bamboe).

Soms hoort men — niet van iedereen — *pokoe--an* voor *poko--an*, en wel in de woorden voor oom en tante: *pokoeama^san* en *pokoeina^san*: waartegen men vader, moeder kan zeggen. Deze verwisseling van o en oe schijnt alleen voor te komen bij verwantschapsnamen. Zie ook *pokocadi^son* op blz. 370, waar werd opgemerkt dat we hier wel met een kleine variatie in de uitspraak te doen hebben en niet met een apart prefix. *Nogogoejang-don im pokoeama^sankoe* (anderen: *pokoama^san*): al oud is mijn oom. *Nomamping-don im pokocina^sankoe* (anderen: *pokoina^san*): mijn tante is al verhuisd.

§ 64. *pinoko--an*.

Pinoko--an is de verleden-tijd-vorm van *poko--an*.

Pinokoloemba^sanēā-bi^s kom pogot iakoei: hij heeft heusch vriendelijk gemaakt zijn gezicht tegenover mij, hij toonde mij een vriendelijk gezicht. *Pinokohilangan kon toniboeloi adi^s*: waar men bezig is te spreken over een aanstaande trouwerij, waar klaarheid wordt geschaft inzake het trouwen der kinderen. *Iroemboenan in tondok pinokoompa^san ko lolampangan*: (ik) heb (een deel) van de paggar afgebroken (om) den overstap lager te maken. *Inolatkoē im pinokopiongan-monia kon toeloe^s*: ik heb het afgewacht hun uitmaken van het vuur (tot zij hadden uitgemaakt het vuur). *Pinokojotonan-pa ko adi^s, dia^s-don noitambak-mai*: (ik) heb gewacht tot het kind eerst gezond was (letterlijk: ik heb eerst gezond gemaakt het kind, d.w.z. den tijd, waarin de gezondmaking is kunnen geschieden, afgewacht), (daarom) heb ik het niet meer kunnen halen. *Maloenani dia^s-pa binoeka^skoē, nogolat-pa kom pinokopalactan i oaidanmoe*: de reden dat ik (de zaak) nog niet aanhangig heb gemaakt, is dat ik eerst heb gewacht (tot gij) uw werk hebt kunnen beëindigen.

Wanneer een grondwoord met *k-* begint, dan is bij voorvoeging van *poko-* of *pinoko-* verwarring met het prefix *po-* (*pino-*) + geredupliceerd grondwoord niet uitgesloten. In deze moet het zinsverband den weg wijzen. *Pokokojoet*, d.w.z. *poko* + *kojoet*, betekent: oogsttijd, maar *po* + *kokojoet* (dus geredupliceerd grondwoord) zegt: de wijze of manier van oogsten. *Nopia im pinokokaan in toeloe^s kong goba^smoe*: goed is (het verteren van het onkruid) de manier waarop het wordt (is) gegeten door het vuur in je tuin. Ook in dezen zin hebben we met reduplicatie te doen.

Ook bij andere samengestelde voorvoegsels kan een dergelijke verwarring voorkomen, wanneer het laatste lid dier samenstelling met denzelfden consonant begint als het grondwoord, bijv. een *mopo-* vorm bij met *p-* beginnende grondwoorden, en een *moto-* vorm bij die welke met *t-* aanvangen. Of in zulke gevallen een samengesteld prefix dan wel reduplicatie is bedoeld, moet het zinsverband uitmaken.

§ 65. *mokopo-*.

Evenals *mopo-* kan ook *moko-* met andere praefixen tegelijk voorkomen. Hier zal slechts de verbinding met *po-* worden behandeld, terwijl voor samenstelling met andere voorvoegsels, naar de groep

daarvan wordt verwezen, dus voor bijv. mokoto- naar de groep van to-, enz.

De van moko- bekende vormveranderingen kunnen ook bij mokopo- voorkomen, dus *nokopo-*, enz., maar daar deze reeds zijn behandeld, bepalen we ons er in hoofdzaak toe mokopo- door eenige voorbeelden toe te lichten.

Het wil ons voorkomen, dat de op blz. 333 v.v. besproken instrumentale kracht van po- ook bij mokopo- goed uitkomt, en dit samengestelde prefix dan ook kan worden vertaald met: waarmee (daarmee) kan worden , waarmee men kan veroorzaken, er toe brengen of bewegen, de oorzaak of reden die maakt dat , in staat om iets te

Mokopomangale: waarmee iets duidelijk kan worden gemaakt, daarmee wordt het *Sin dia^s imosia mokopoboei ko inta inimoe*: want zij hebben niets waarmee (zij) kunnen vergelden het uwe. (*Poboei*: geeft het terug, maar ook: iets waarmee men een ontvangen cadeautje vergeldt.) *Inta mokopolindok ko awakēā*: die waarmee men kan beschermen het lichaam. *Intau moena-monik mokopongongoeman, naonda* de heel vroeger levenden weten het te vertellen, hoe *Dia^s-don nokoponooloet kom baloenēā*: er was niet meer waarmee (hij) kon gereedmaken zijn teerkost (er was geen eten meer); deze zin kan ook beteekenen: had geen tijd meer om proviand klaar te kunnen maken. **Onoe-pa dega^s i mokopoojoeon ko iboengēā?* wat zal het dan misschien nog zijn, dat kan veroorzaken hartigheid ervan? *Jo tala^skoe inta toea i nokopoganoet ko inako^s nosioeg ko naa*: en die fout van mij is het die mij er toe heeft kunnen brengen hier te slapen, mijn fout heeft mij aangespoord . . . , is er de oorzaak van . . . *Si nion nokoponala^s-mai kom baloimoe*: want dit (is de oorzaak die) maakte (dat ik) uw huis kwam te verlaten. *Ki ine-bi^s i mokopokaan ko intau, inta dia^s-don mokoeboli?* wie wel zal kunnen onderhouden (er reden voor hebben of er behoefte aan gevoelen te onderhouden) iemand, die niet meer kan betalen? *Naaia in dia^s-pa mokopobaja^s*: nu kan (ik) nog niet gaan, d.w.z. nog geen gevolg geven aan de uitnodiging. *Nion inta nokopobaja^s kon tala^s moloben*: dit is het dat (hem) tot groot kwaad heeft kunnen brengen. (*Pobaja^s*: breng het! ga er mee.) *Mokopokoedoeng kom posik*: in staat een strikstek te buigen.

§ 66. *moko--an*.

Evenals bij *mo--an*, geeft *-an* ook bij *moko-* een zeker meervoud te kennen. Voor den aard van dit meervoud, zie blz. 344 v.v.

Mokoombalan ko inako^s, noisiba^s in sia ko mogogoejang: (wat me zoo erg huilend (en woest) maakt, is dat hij is komen te schelden (mijn) ouders. *Mokooja^san ko inako^s i maja^s, sin dia^s sinonsoma*: het maakt me erg verlegen te gaan, want ik ben niet uitgenoodigd. *Mokoıntokan kong ginakoe, dia^s ing kaanon*: het zou mijn hart erg klein maken (feest te geven, want) er is geen eten (genoeg). *Noko-piaan-ka, dia^s-bi^s polat sinoemalom in sia*: (maar) gelukkig (wat het heel goed maakte), hij zonk heusch niet dadelijk. *Tonga^s noko-raatan, nomia intau mololimod*: maar wat vreeselijk te betreuren is (wat 't erg slecht maakte), (hij) werd een moordenaar. **Tonga^s nokoherangan, na^s-bi^s batangan ing kinolio-liongan*: maar wat erg de verwondering gaande maakt (voortdurend verwondert), het was heusch alsof (zij) geheel werden vergeten. *Onoe i nokotakitan ko inia? Nokotakitan ko inia, jo nolaboe^s kom bango^s*: Wat is het dat hem zoo erg ziek maakt? Wat hem zoo ziek maakt, dat is het vallen uit een kokospalm.

Uit de gegeven voorbeelden blijkt wel, hoe we hier bij meervoud veelal aan een frequentie der handeling hebben te denken, aan een „erg” doen of maken, of in hoogen graad veroorzaken, wat het grondwoord zegt. Zie verder het suffix *-an*, § 190.

6. De groep van *moki-*.

Hiertoe werden door ons gerekend:

moki-,
noki-,
poki-,
poki--on,
pinoki-,
poki--an,
pinoki--an,
mokipo(g)-,
mokiko-,
mopoki-,
mokoki-,
mokoki--an,
 (*mokipojo-*, zie *mojo-*, *monongki*, zie *to-*).

§ 67. *moki-*.

Van dit uit *mo-* en *ki-* samengestelde prefix komt het tweede deel nog wel als op zich zelf staand voorvoegsel voor, doch tot heden troffen we dit nog slechts aan bij herhaalden en een enkelen keer bij gereduplicateerden stam. In deze gevallen heeft o.i. *ki-* vaak reflexieve beteekenis, doch soms is — praktisch gesproken — de kracht ervan niet te onderscheiden van die van *ko-* in het zelfde geval. (Zie onder *ki-*, § 124).

Moki- kan worden weergegeven met: verzoeken, vragen om wat het grondwoord zegt, of: verzoeken te doen, opdragen of bevelen te laten doen wat het grondwoord zegt. Bij dit opdragen of bevelen wordt de eigenlijke werking niet altijd, maar wel vaak door derden verricht. (Bij *mopo-* is dit laatste niet geheel uitgesloten, doch hoofdzakelijk is daar dat men het voorwerp in werking stelt, doet drinken, doet eten, enz.) Soms is *moki-* te vertalen met: trachten te , vooral als het met *po-* is samengesteld, uitlokken wat het grondwoord te kennen geeft.

Mokiampoeng: vergeving vragen, er om verzoeken. *Mokioendam*: om medicijn vragen, verzoeken om met een geneesmiddel te worden behandeld. *Mokidagoem*: verzoeken iets te naaien. *Mokitali*^s: opdracht geven om den bruidschat te vragen. *Mokidongog*: trachten te hooren, luisteren, ook: gehoorzamen, steeds gereed om te hooren of te doen wat men belooft te zeggen. *Mokilotoep*: een pak slaag uitlokken. *Mokisimbai*: het er op toeleggen betrapt te worden, zich te laten betrappen.

Ki Singkoeton mokitoeoeng ko i Dajag, mokidagoem im pakeang, mokibata^s *mongo mokitogoelo*: S. vraagt hulp aan D., verzoekt (zijn) kleeren te naaien, verzoekt (haar) te wasschen of kokosvet in (zijn) haar te doen. *Ki ine inta mokiinoem i oendam naa?* wie is het die zegt (dat ik) deze medicijn moet drinken? wie heeft opgedragen (bevolen) mij te laten drinken? *Jo pianja nion akoei mokiekoeddon i adi*^s *minta nion*: het is het beste (dat) ik laat gereedmaken wat volgens de gewoonte noodig is (dat opdraag aan iemand, die er verstand van heeft) voor al deze kinderen. *Ki Manoe bo ki Makaendeg bo ki Poinga inta mokitajoek i adi*^s: M., M. en P., die laten voor hun kinderen de plechtigheid *monajoek* houden, hebben den priester daartoe opdracht gegeven. *Mobajag-makow mododop mokitatoe*^s *ing kopi bo mokiöini*^s *im bobato*: als het geheel licht is

geworden 'smorgens vroeg, laat men warm maken de koffie en laat roepen de hoofden. *Moelai-don kon dolom inta toea ki togi gadi^s kom bobai mokibongkoeg-don ing koelintang, mokitokap-don ing gandang. Mobajagmakow mokirata^sdon ing karombau mongo sapi ande bembe^s, mokioloet-don.* Vanaf dien avond de ouders van het meisje (de bruid) laten slaan (bespelen) het vijf-bekken-instrument, laten slaan de trom. Als het geheel licht is geworden laten (zij) slachten een karbouw, of een koe of geiten, laten weeken (rijst) en inpakken in blaren. *Eda^s akoei naa mokitaba^s-don:* daarom verzoek ik (U) een afgezant te kiezen (en dien te zenden). *Kon dolom-pa doman inta toea mokigama^s kom bobato bo gochangēā:* nog op dien avond laat men halen de hoofden en oudsten. *Mokidongog dongka kon singog mongo koibog-don nai togi gadi^s:* (wij) luisteren slechts naar de woorden of naar hetgeen gewenscht wordt door de ouders (der bruid) (wij wachten daar slechts op). *Sin dega^s mokiatod-don in tosioegan i adi^s:* want wellicht laat ik al brengen de slaappleats van het kind (bruidegom). *Kontoea mokiompāt-don im bolad:* daar laat men matten neerleggen. *Jo mokiöini^s pinomaja^s mokigama^s kong ginaloem:* dan laat men roepen of halen de familie. *Ojocon maloenang-ka i mokisimbai mooja^s i mogoeman:* er zijn er bij wie de oorzaak van het zich laten betrappen (snappen) zit in het verlegen zijn te zeggen (tegen de ouders, dat hij met hun dochter wil trouwen). (*Mogoeman* is hier een term, die is weer te geven met: de toestemming der ouders van het meisje vragen om met haar te trouwen.) *Sebab nion mokitali^s-don ing ki togi gadi^s kom bobai:* daarom laten de ouders van het meisje om den bruidschat verzoeken. *Ki inde^s koe mokiigoem i oendam:* mijn moeder laat verzoeken om medicijn (stuurt mij daarvoor).

§ 68. *noki-*.

Noki- vormt den verleden tijd van *moki-*.

Nokitaloei im bogat iakoei ko i M.: ik heb aan M. verzocht rijst te koopen. (Verkoopen of doen koopen is: *mopotaloēi*, bijv.: *Nopotaloēi in sapi iakoei ko i M.:* ik heb aan M. een koebeest verkocht.) *Pongantog-mai in dolom jo nokioloed-don ing kaanon:* te middernacht toen lieten (ze) opdienen het eten. *Kon singgai inta naa nokidoengoe^s, nokirata^s i manoeck dega^s lima-mai in toeloeg:* op dezen dag (nu al voorbij) liet men koken, liet men kippen slachten, misschien ongeveer vijf hanen. *Nokimia in sia i laig tobatoe^s:* hij

liet een tuinhut maken. *Sia inta nokipatoi*: hij is het die liet dooden. *Nokiompoe-don*: al tot heer verzocht, zich hebben onderworpen of in dienst gesteld van een heer. In den pokkentijd werd deze uitdrukking gebruikt voor: al aangetast door de pokken. Had iemand heel erg de pokken, dan was het: *mogaan ing ki ompoe naa*: gemakkelijk is deze heer; hadden ze niet veel te beduiden, dan: *Mobogat ing ki ompoe naa*: moeielijk is deze heer. *Jo minaja^s bidon ing ki Paloko^s toea noboei nokiöini^s bo nokisipoen kom bajongan i intau tongo doea*: ook P. is gegaan en liet weer roepen en verzamelen al de andere menschen. *Ki atanja nokibaba ko i ompoenja*: de slaaf heeft zijn heer verzocht hem te dragen. (Raadsel. Opl.: een opge-naaide lap.)

§ 69. *poki-*.

Evenals alle passiefvormen laat ook deze passiefvorm van moki-den nadruk vallen op een lijdend subject en dus niet op de handeling. *Poki-* zegt derhalve: er wordt verzocht of gelast iemand of iets te doen, of te laten ondergaan, wat het grondwoord zegt.

Mani^s pokioendam-pa i adi^s minta: het is beter al de kinderen eerste te laten begeneesmiddelen. *Jo tosioegan i adi^s-naton pokiatod-don*: en de slaappleats van ons kind, laat die toch oostwaarts brengen. *Pokiboekat kodoea kotołoe-mai bo dia^s doman boekatan*: twee of driemaal wordt verzocht het te openen, en toch wordt er niet aan geopend. *Pokiłoekad!* laat het bewaken! *Pokiinoem!* laat het (hem) drinken! *Podoedoei i romoe^s im potosingogmoe pokihoekoemkoe iikow*: overeenkomstig je onbeschofte manier van spreken zal ik je laten straffen. *Pokiompoe-nami kon datoe i ata naa, inta ko mangoi in siol bo monik i obaga, tonga^s ko oeloe-nami ata naa dia^s im pokiompoe, ko oeloe-nami dia^s i ogoi-nami pokiritak*: wij onderwerpen ons aan onzen vorst (laten hem over ons „heeren”) vanaf de voeten en opwaarts tot de schouders, maar over de hoofden van ons slaven laten (wij hem) niet den baas spelen, onze hoofden worden door ons niet gegeven om ze te laten trappen. *Pianja daitonkoe poki-kokai im baloikoe, bo bocionkoe pokimia pokołobenon totoeoe*: het beste is (dat) ik geheel laat afbreken mijn huis, en ik het dan weer laat bouwen om het zeer te kunnen vergrooten. *Aka dia^s kooebolianmoe im bolimoe nion, jo pokibambe^skoe iikow*: als je deze je schuld niet kunt betalen, dan zal ik je laten ophangen. *Mobali^s, tonga^s pokidarit-pa im bibig in tabang*: het is goed, maar laat (dan) eerst

schoonmaken den kant van den vijver. *Aka dia^s kotaauanmoe ing ki adi^s i manoe inta naa ing goeja-goejang, jo pokitokigkoe*: als je niet weet te zeggen van deze kuikens (welke de oudste is, dan laat ik (je) binden. *Siabi^s pokipoetoe^s sisindog iakoei*: al zou men mij al staande het hart laten uitrukken. (*Pokipoetoe^s*: zich het hart laten uitrukken, zich laten dooden.) *Bo pokinaonda*: en vraag hoe het moet, hoe (gij) uit deze moeielijkheid kunt geraken. *Dia^s mobali^s bo dia^s boeionē iakoei pokioentoen*: stellig zal hij mij weer weg laten jagen.

§ 70. *poki-on.*

Deze tweede passiefvorm van moki- zegt, dat het voor een zeer bepaald iemand of iets gewenscht wordt, noodig wordt geoordeeld, dat men het zal doen wat het grondwoord zegt; het subject is er o.z.t.z. op het moment voor om te laten ondergaan of toe te laten dienen

Pokiponikon-pa im bango^s: laat hem de te drogen kokosnoten wat hooger doen (anders verbranden ze nog). *Pokilintakon-pa-monik i laigmoe nion*: deze tuinhut van je moet (je) een beetje naar boven laten rijzen (nu is ze te laag). *Pokioendamon-pa i adi^s inta nion*: dit kind moet (je) „geneeskundig” laten behandelen, laat het toch (het is noodig). *Dia^s doman pokimontoion-pa-monag in takit i adi^s nion*: den ziekmakenden geest van dit kind heb (je) ook niet even willen laten behandelen (al heb ik het al meermalen gezegd). *Pokipaudon-pa-monag in daoē in toempang nion*: deze sagopalmbaren moet (je) laten naaien (voor dakbedekking). (Wil men bepaald doen uitkomen: de van den tak afgeriste blaren, dan wordt voor *daoē in toempang* gebezigd: *tata^s*.) *Kamakow: pokitajakon-pa-monag i toēang ing ki Toke^s*: zeg derwaarts: Mijnheer laat T. benedenw. zoeken. *Pokiöini-onmoe-mai ing ki Sambe*: S. is het die je naar hier moet laten roepen. Zie ook onder *mokipo-*, § 74.

§ 71. *pinoki-*

Pinoki- is de verleden-tijd-vorm van *poki-* en *poki-on*.¹⁾

Naonda noboeat ing ki toēang toea, pinokialow in sia: toen die heer vertrokken was, liet men hem (iemand) achternagaan, stuurde

¹⁾ Aant. van Dr. N. Adriani: Als *poki-* staat voor *ipoki-*, dan is *pinoki-* alleen de verleden tijd van *poki-on*.

men hem iemand achterna. *Kon toea pinokiöini^snja komintan im bobato*: toen liet hij alle hoofden roepen. *bo pinokikoeon ko i Tombadja i loentoengēā*: en (hij) verzocht aan T. te bepalen het boven-eind ervan, (liet hem uitmaken wat het boveneind (van een bekapten balk) was). *Jo ilitodan in datar in sia bo binaja^s. pinokilaboe^s ko intau taja doea*: toen is hij in een latwerk gerold en ging men aan twee mannen opdragen hem (in zee) te gooien. *Aindon nolapat toea, pinokigama^s-don i toea ing ki Tombadja bo pinokibonoe kom polé*: toen dat afgeloopen was, liet de vorst T. halen en liet hem stoppen in een fuik. *Aindon pinokidia ko i sangadi*: (ik) heb het al laten brengen aan het dorpshef. *Polatēā pinokiomantoeng in sia*: dadelijk liet hij hem in het blok sluiten. *Podoedoei (i)n tita in datoe toea pinokijabong i oeloenja*: op bevel van dien vorst liet men afslaan zijn hoofd. *Mobajong ing ginaloem bo jobajat im pinokipatoinja*: velen van (zijn) familie en vrienden die heeft hij laten dooden. *Pinokisipoen in datoe im bajongan im bobato*: de vorst liet alle hoofden bijeenroepen (verzamelen). *Bo pinokibotoi tóngopi^s kom bibig in toba*: en liet (de prauw) roeien een weinig van den walkant. **Pinokitondokēā liboe-liboe, pinokikalinja im parigi*: hij heeft (den tuin) laten omheinen heelemaal rondom, hij heeft laten graven een put. *Binakoet deeman pinokidia*: het is ingepakt (maar) niet heeft men het laten brengen. *Pinokiontong*, liet het onderzoeken.

§ 72. *poki--an.*

Een met deze affixen gevormd woord is te vertalen met: wien wordt verzocht ,opgedragen, bevolen, te doen wat het grondwoord zegt, wien men een lijdend object laat doen wat het grondw. te kennen geeft; ook: aan wien wordt verzocht te zijn wat het grondw. uitdrukt, of: aan wien men verschuldigd is te doen wat het grondw. + voorgevoegd moki- beteekent.

Moeloi-makow potaba^snja in soroedadonja pokitakowan bo poki-jampatan pokipatoian i intau bo pokitoeroeban im baloi-monia: veel keeren zendt hij zijn soldaten, wien wordt opgedragen (goederen) te stelen en te rooven, wien wordt bevolen de menschen te dooden en wien wordt bevolen hun huizen te verbranden. *Pokiinggoe^san*: persoon, wien men iemand of iets laat baden, of tot wien men het verzoek of bevel richt iemand te baden, ook: plaats waar men iemand laat baden. *Pokiaidan*: aan wien wordt verzocht iets te bewerken. *Pokiloekadan*: aan wien wordt verzocht, bevoelen, iets te bewaken,

dien men iets wil laten bewaken. *Ki ine im pokitoendoe^sankoe in dalan?* wie is het aan wien ik kan verzoeken (mij) den weg te wijzen? *Baja^s-ankoe-pa toengkoelan pokioegoetan i roda:* ik ga eerst probeeren (de ossen) te laten trekken de kar. *Sapi inta naa pokidila^san in simoeton:* deze koe laat (ik) het zout oplikken. *Ki ine im pokidiaan in soerat?* wie is het aan wien wordt opgedragen den brief te brengen? ook: wie is het aan wien men laat brengen den brief? *Ikow im pokiinggoe^sankoe ing ki adi^s ing kabało:* jij bent het wien ik opdraag het jong van het paard te baden. *Akoei im pokipahisan i sangadi in tangoi (i) intau:* ik ben wien is gelast door het dorps hoofd op te schrijven de namen der menschen. *Aka dia^s pinakisa minta-monia iakoei pokiatodan inta naa:* als zij allen er niet zoo op hadden aangedrongen mij dit te laten brengen. *Si a pokinikaan ko i Keli bo ko i Endeloe:* want (wij) wenschen hier (of: nu) te laten trouwen K. en E. *Doēi^sonkoe iikow pokiparentaan* gij wordt door mij verheven (en) opgedragen het bevel te voeren over *Moneba in sia kom pokiinginan ing goba^snja:* hij huurt menschen aan wie hij opdraagt open te leggen zijn tuin. *Pokitali^san-monia ing ki adi^skoe:* zij laten om den bruidschat vragen inzake mijn zoon. *Ki ine im pokigama^sankoe ing kajoe:* wie is het dien ik hout kan laten halen? *Pokiompocan:* wien wordt verzocht heer, gebieder, te zijn, aan wien men zich onderwerpt. *bo pokiompocan in datoe tongo doea:* waaraan (aan wien) zich zullen onderwerpen andere vorsten, wien andere vorsten zullen verzoeken heer te zijn. *Pokidongogan:* naar wien men luistert (wil hooren), wien men gehoorzaam is. *Dia^s-pa kobobato inta pokidongogan:* men bezat nog geen hoofd waarnaar men luisterde, wien men gehoorzaamheid verschuldigd is. *Boeloi lolaki im pokidongogan im boeloi bobai:* de mannelijke echtgenoot is het aan wien gehoorzaamd moet worden door de vrouwelijke echtgenote. *Dia^s-don kogina' kogama^s pokidongogan:* (hij) heeft geen moeder en vader meer om naar te luisteren, (wien hij gehoorzaamheid verschuldigd is).

§ 73. *pinoki--an.*

Pinoki--an is de verleden-tijd-vorm van *poki--an*.

Kon toea pinotaba^snja i intau pinokilibo^san: nongonoe : toen heeft hij iemand gezonden aan wien hij opdroeg te vragen: waarom **Noboei bidon ing ki toea toea nopotaba^si intau tongo doea pinokisonsomaan, kainia:* weder heeft die heer andere menschen

gezonden aan wie was opgedragen gasten uit te noodigen, zeggende: *Jo (m)binaja^s i Toe^{pa} pinokitaloeian im boke^s, taloeian ing golan-toeng boedo^s*: toen is T. gaan opdragen (aan iemand) te koopen een varken, om het te koopen met (voor) een witte gong. *Tonga^s adi^s inta (b)minaja^s pinokiloekadan toea, dia^s-bi^s im pandoe-pandoengēa-makow*: maar het kind, dat waaraan men was gaan verzoeken er op te passen, trok zich er werkelijk heelemaal niets van aan. *Tongo doea im pinokigama^san in toebig, ibanēa pinokirata^sandon in sapi, tongo doea pinokibongkoegan ing koelintang*: sommigen werd bevolen water te halen, anderen werd opgedragen een koe te slachten, anderen werd verzocht de koelintang te bespelen. *Inta pinokisingogan in datoe*: degeen aan wien de vorst heeft opgedragen te zeggen. *Inta pinokitongginaan ko imonia*: degeen aan wien was verzocht hen te vermanen (vertroosten). *Jo ginama^sdon im bolian dojowa naa bo notajok pinokitabangan i adi^s minta*: en (hij) heeft gehaald deze twee priesters en (ze) hebben gedanst (en) aan hen is verzocht te besprenkelen met watere van een jonge kokosnoot al de kinderen. *Pinokimiaanēa i langkeang ko joeak ing goba^s*: hij liet maken een hutje op zeer hoge palen) is het midden van den tuin. *Akoei naa inoentag nai togī gadi^s kon tongo botak pinokigoemanan in singog mo^{lo}eko^s*: ik ben westwaarts gezonden door de ouders der eene zijde (en mij) is opgedragen te zeggen met fijne woorden

§ 74. *mokipo(g)*-.

De bekende vormveranderingen van moki- komen ook voor bij *mokipo(g)*-, dus *nokipo(g)*-, *pokipo(g)* enz. Voor de beteekenis van po- en pog- wordt verwezen naar de blz. 333 v.v. en 353. De vorm *mokipo(g)*- kan o.i. worden weergegeven met: trachten te doen, laten geschieden wat het grondwoord met voorgevoegd po(g) beteekent, daarom verzoeken, of: er op uit zijn zich te . . . , zich laten . . . (dit o.z.t.z. uitlokken).

Mokiposingog: iemand aan het spreken trachten te krijgen, wat uit hem willen krijgen, hiertoe pogingen aanwenden.

Mokipodoengkoel: iemand opzoeken, trachten te ontmoeten. *Polat in sia minaja^s nokipodoengkoel ko jobajatēa*: dadelijk ging hij er op uit om een vriend op te zoeken (wilde hij probeeren hem te treffen). *Mokipotakin*: trachten met iemand mee te gaan, zijn best doen zich bij hem aan te sluiten, te volgen, in zijn gezelschap te reizen, ook: zich voordoen alsof men zijn gezelschap is, bijv.: *Linggot mokipo-*

takin kong kalow: de linggot (klein groen vogeltje) stelt zich aan alsof hij de gelijke is van den jaarvogel. Spr.w. voor hoogmoedig iemand. *Mokoherang doman, dia^s-bi^s imosia noboeat nokipotakin ko intau inta toea*: het maakt ook verbaasd (dat) zij niet op reis gingen (en) zich bij die menschen trachtten aan te sluiten. *Inta Motaau moki-pogolindok kom bajongan i roriga*: die zich weten te beveiligen tegen alle plagen, die hun best weten te doen er aan te ontkomen. *Mokipobobajowan*: twistgesprekken trachten uit te lokken. *Deeman inojod, moki-pogompoe-bi^s kong kajoeonan i ama^skoe*: (hij) is geen echt kind, toch doet hij zich voor als (erfgenaam) erfpacht hebbende op de bezittingen van mijn vader. *Mokipogontong*: zich vertoonen aan iemand. *Notompod-makow toloe no gobii, jo nokipogontong-don ing ki Tombadja ko i toea toea*: drie nachten daarna toen heeft T. zich vertoond aan dien vorst. *Mokipoïnoem*: (hij) verzoekt om een dronk, hem te laten drinken. (*Poïnoem-pa*: laat me even iets drinken, zijn de woorden van den dorstige zelf.) *Mokipomaloe^sdon ing ki sangadi*: het dorpshoofd zal het laten omroepen. *Mokipotaaui*: iets laten bekend maken. *Mokipotongkai-pa in sia ko intau inta moïntok*: hij trachte zich eerst gelijk te maken aan de geringe menschen. *Mokipogapang*: zich gedragen alsof men de gelijke van iemand is (met hem een tweeling is). *Mokipoboeloi*: zich tot echtgenoot laten nemen, zich laten uithuwen. . . . *ikow nokipoboeloi-don ko i . . . ?* hebt gij u laten uithuwen aan . . . ? *Bo nokipogoeman ko inako^s. . .*: en laat me zeggen . . . *Pokipogonik ko loentoeng*: laat het op zolder gooien. *Pokipotaaui-don- moentag*: laat het toch benedenwaarts weten (stuur iemand om het daar te zeggen). *Pokipogontong-don ko i toea*: vertoon je toch aan mijnheer. *Baja^s-don bo popoangoi-mai in sia motorong, si ojoeon im pokiposingogkoe ko inia*: ga dan en laat hem gauw hierheen komen, want er is iets wat ik hem wil laten zeggen, van hem wensch te weten, wil vragen. *Pokisindogon ko onda im baloimoe?* waar is het (dat je) laat oprichten je huis? *Dika pokipogoendokon na^s pompang*: laat niet achteruit gaan (de kar) in de richting van de steile (afgrond). *Toke^s, pokipoïnoemon ing kabaŋ naa*: T., laat dit paard wat drinken, jij moet er voor zorgen dat het te dringen krijgt (T. laat het door een ander naar het water geleiden). *Pokipokaanon i adi^s nion*: laat het kind wat te eten worden gegeven. *Bo pinikipokaanēā i adi^s inta toea*: en hij beval (dat) men dat kind iets te eten moest geven. *Kon toea mojo-doengkoel-don i Dajag toea, pokiposingoganēā-don*: vervolgens ontmoet (zij) D. (en) tracht zij haar aan het praten te krijgen. *Akoeoi*

naa *pinotaba^s-mai* i ompoe-naton, i kapita-radja, bo ing goehangēā minta *pinokipogoemanan*, kong *ki adi^s moe* . . . : ik hier ben gezondeen naar hier door onzen heer, den kapita-radja, en door de oudsten (en) mij is opgedragen het te zeggen, dat uw kind . . . *Pinokipogontongan*: plaats waar (hij) zich heeft vertoond. *Pinokipodoengkoelan*: plaats waar, tijd waarin men iemand heeft opgezocht, of: persoon dien, of het volk dat men heeft opgezocht, ook: aan wien werd opgedragen anderen te bezoeken. *Sim pinokipodoengkoelanā* i intaunja: want zijn volk is door hem opgezocht. *Ki inta pinokipodoengkoelan ko intau*: degeen aan wien is opgedragen te bezoeken de menschen. *Pinokipotaauan*: aan wien is opgedragen iets bekend te maken. *Pinokipomangalean*: aan wien is opgedragen, verzocht, iets uit te leggen. *Kainia*: *Inagi^snja pinokipogoemanan ko inimoe*: hij zei: (ik) ben door hem geherwaartst om aan u te zeggen . . . (mij is opgedragen het te zeggen aan u). *Jo moena-don ki olai im pinokipongantoengan i omponoe*: en eerst is het de aap geweest aan wien werd verzocht door de schildpad de kantoeng te bespelen.

§ 75. *mokiko-*.

Dit samengesteld prefix kan worden weergegeven met: trachten te veroorzaken wat het met *ko-* afgeleide grondwoord beteekent, er op uit zijn te toonen, te laten blijken , ook: zich laten doen

Mokikosoesa: moeite, last bezorgen of veroorzaken, d.w.z. dit behoeft volstrekt niet opzettelijk te zijn. *Nongonoe ikow mokikosoesa-bi^smai kong gina-nami*? Waarom bezorg je ons toch voortdurend moeite? (*Mopokosoesa* zou hier veel harder klinken, want dan is het moeite-veroorzaken echt opzettelijk.) *Mokikooja-*: verlegenheid laten blijken, zich verlegen laten maken. *Dika mokikooja^s-mai ko inia*! toon niet steeds verlegenheid tegenover hem! *Ikow nion mokikooja^s-bi^s-mai ko inia*: jij daar toont (je) warempel steeds verlegen tegenover hem, je lokt het o.z.t.z. uit dat hij je verlegen maakt, je verzoekt om verlegenheid (zóó moet hij immers bijv. wel om je lachen). Wanneer men iemand wil verbieden een ander verlegen te maken, dan is een *mopo-*vorm op zijn plaats, bijv.: *Dika mopokooja^s ko inia*! veroorzaak geen verlegenheid bij hem! maak hem niet verlegen! *Mokikoon-tong*: zijn best doen te laten zien, willen toonen, bijv. zijn voor naamheid, zijn rijkdom, willen pronken met sieraden of mooie kleeren. *Inta tonga^s mokikoontong kom bajongan i intau kong, koema, sia intau moloben*: die er slechts op uit is te toonen aan alle menschen

dat (hij), is 't niet zoo? een voornaam iemand is. *Tonga^s-bi^s poki-koontong*: alleen maar om daarmee te pronken. *Mokikotongau*: trachten verbazing te verwekken, er op uit verbluft te doen staan. *Pokikotongau*: waarmee men iemand verbaasd wil doen staan. **Dia^s mobali^s pake^son pokikotongau ko intau*: (dit) mag niet gebruikt worden om daarmee verbazing te verwekken bij de menschen. *Poki-koherang*: waarmee men iemand verwonderd doet staan.

§ 76. *mopoki-*.

Deze vorm kan vertaald worden met: er op uit zijn een object door anderen te doen, of te laten

Toempala-pa mopokidajow kong ki adi^s in tobatoe^s-tobatoe^s: gelijkelijk zijn ze er op uit te doen bewonderen (te laten prijzen) (door de menschen) ieder zijn eigen kind; ieder (der ouderparen van de te trouwen kinderen) legt het er op toe dat van zijn kind met lof zal worden gewaagd (omdat de ouders er zooveel aan ten koste leggen), m.a.w. den ander zal overtreffen. *Toempala-pa mopokidongog im bongalan kon tonggina inta naa*: gelijkelijk zijn ze er op uit (hun) ooren te doen hooren (te laten luisteren) naar deze vermaning.

§ 77. *mokoki-, mokoki--an*.

Het wil ons voorkomen, dat we bij *mokoki-* niet met het prefix *moko-* + *ki-* te doen hebben, doch met een geredupliceerden vorm van *moki-*. Evenals grondwoorden kunnen ook voorvoegsels worden herhaald of geredupliceerd. En zooals bij reduplicatie is opgemerkt (zie begin Hoofdstuk III), wordt de klinker van de herhaalde lettergreep steeds *o*. Den vorm *mokoki-* danken we dan hieraan, dat bij woordherhaling en reduplic. vooral het tweede deel van een samengesteld prefix meermalen schijnt te worden beschouwd als tot het grondwoord behoorend.

Dat we bij *mokoki-* niet met een bijvorm van *mokiko-*, maar met een geredupliceerd voorvoegsel te doen hebben, wordt o.i. duidelijk door de betekenis van *mokoki-* voor een grondwoord, welke samenstelling m.m. gelijk is aan een op gewone wijze geredupliceerd grondwoord + *mo-*vorm, dus: gewoon zijn te doen, steeds weer doen wat het grondwoord + *moki-*vorm zegt. Wanneer een passief-vorm, bijv. *pokoki-*, wordt gebruikt is dit natuurlijk van invloed op de betekenis. Door hetgeen er bij de reeds behandelde voorvoegsels is

gezegd over po- enz. komt het ons onnoodig voor hierover in bijzonderheden te treden, en worden slechts ondervolgende voorbeelden gegeven.

Mokokidongog kon singog im bonikoeloe: gewoon zijn acht te geven op, te luisteren naar den geloofsvogel b. *Mokokiangoi*: gast, iemand die gewoon is te komen op verzoek, dien men gewoon is te verzoeken te komen. *Bajongan i intau mokokiangoi komintan-don moroboei ko lipoe^snja tontani^s*: alle menschen die gewoon zijn te komen (alle gasten), allemaal keeren (zij) naar het eigen dorp terug. *Pokokidongog*: waarmee men gewoon is te luisteren, gehoororgaan, ook: wijze van luisteren. **Aka ki ine ing kobongolan pokokidongog, pokidongog in sia*: al wie ooren bezit waarmee (hij) kan hooren (gewoon is te luisteren), laat hij er acht op geven (op hetgeen wordt of is gezegd). **Kom pokokidongogmoe ing kodongoganmoe, tonga^s dia^s komangalean*: in uw gehoororgaan wordt het door u gehoord, maar niet wordt begrepen. *Mokokidongogan*: naar elkaar luisteren, dus om beurten spreken en luisteren. *Dia^s-don mokokidongogan*: niet meer luistert men naar elkaar, men geeft geen acht meer op elkaars woorden, men schreeuwt maar door elkaar heen. *Pokokidongogan*: waar het gewoonte is dat naar iemand of iets wordt geluisterd, gehoorzaal. *Mokokidajowan*: elkaar prijzen, gewoon zijn dit te doen. *Oea^s nongko o makow bo namagi^s, bobai bo lolaki mokokidajowan*: de gewoonte vanaf vroege tijden tot heden is dat meisjes en jongens elkaar het hof maken. *Mokokiomantoengan*: elkaar in het blok willen laten sluiten, trachten elkaar gevangen te laten zetten. *Kon toea mosia nokokidiaan ing chabar takin i ropot*: toen hebben ze elkaar steeds weer harde boodschappen doen toekomen.

Mokipojo-, zie: De groep van *mojo-*, § 87. *Monongki-*, zie: De groep van *to-*, § 146. Ook voor andere hier nog niet besproken samenstellingen wordt verwezen naar de groep van het prefix, waarmee *moki-* eventueel is samengesteld.

7. De groep van *mojo-*, *moro-*.

Hiertoe worden door ons gerekend:

mojo(g)-, moro-,
nojo-, noro-,
pojo-, poro-,
pojo--on, poro--on,

pinojo-, *pinoro-*,
pojo--an, *poro--an*,
pinojo--an, *pinoro--an*,
mopojo-,
mokojo-, *jo-*,
mokipojo-,
mojogi-,
moroĩ-, zie *moĩ-*,
mojo-mojo-, enz. zie § 201,
mojojo-, enz. zie § 218.

§ 78. *mojo-*, *moro-*.

Mojo- (*moro-*) geeft te kennen: met elkaar doen wat het grondwoord zegt. Dit „met elkaar doen” kan zoowel beteekenen: gezamenlijk de handeling verrichten, als: wederkeerig doen. Ook kan *mojo-* soms worden vertaald met: van elkaar zijn, of met elkaar vormen wat het grondwoord uitdrukt.

Mojo- (*moro-*) wijst dus op een veelvoud van subjecten, wat wel wordt veroorzaakt door het infix *-oj-* (*-or-*), daar dit meervoudige of frequentatieve kracht heeft (zie § 182 en § 92).

Voor *mojo-* hoort men ook *moro-*, hetwelk als iets grover dan *mojo-* geldt. Het wil ons voorkomen, dat de *moro-*vormen wat krachtiger klinken in de ooren van een Mongondower, en daarom vooral bij bevelen op hun plaats zijn, speciaal wanneer de spreker „warm loopt”. Ook schijnt *moro-* meer dan *mojo-* gebruikt te worden voor: alle gezamenlijk . . . , bijv. *morobaja*^s: allen gaan (als èèn man); *norolagoei*: allen zijn gevlucht.

Mojododai, *dika mojoloean*: met elkaar gelijktijdig doen, niet elkaar afwisselend. *Mojosipoen*: te zamen komen, velen komen samen. *Mojobiag*: te zamen opgroeien. *Mojosingog*: met elkaar spreken. *Mojopatoi*: met elkaar vechten (*morpatoi* duidt op een heviger vechtpartij dan *mojopatoi*). *Mojodoengkoel*: elkaar ontmoeten. *Mojotala*^s: met elkaar verschillen. *Mojoloetoed*: aan of op elkaar sluiten, bijv. van een stapel borden. *Mojokinsip*: aan elkaar sluiten van planken bijv. *Mojotajow-mai*: voor elkaar komen te staan. *Inta mojtapoet i awakēā*: die tevens in het doodskleed wikkelt zichzelf. Dit wordt gezegd van een misdaad, waardoor de dader ook over zichzelf ongeluk brengt, waardoor hij zich tezamen met den verslagene in het doodskleed (*tapoet*) wikkelt. *Dega*^s *tongonoe-mai no gatoet, inta mojo-*

dondon nongkom posi-posi botak: misschien hoeveel honderden wel, die samenkomen van alle kanten. *Pororainja dia^s-don mojotoetoei*: zijn denkvermogen is niet meer in orde, zijn gedachten zijn niet meer met elkaar in overeenstemming. *Mojoboboi*: met elkaar een rij vormen (naast elkaar). *Mojotooeb*: één worden, zich vermengen met (in fig. zin). *Mojopangkoi*: met elkaar één begin hebben of vormen, stammen. (Zie *nojopangkoi* onder *nojo*-.) *Manoek dia^s mopotakin in sapi*: een kip is geen gezelschap van een koe, is niet gewoon met een koe „op en neer te gaan”.

Ki inta mojosingogmoe-mai naa: degeen die nu met u spreekt. Hier blijkt dat evenals *mo-II*, (zie blz. 347 v.v.) ook een met *mojo*-gevormd woord een pers. v.n.w. kan achtergevoegd krijgen. *Mojosingogmoe* zouden we hier ook heel goed kunnen vertalen met: uw spreekgenoot. Zoo kan ook *mojodoengkoelēā* worden weergegeven met: zijn ontmoetingsgenoot; *mojodoedoeikoe* met: mijn voorganger, degeen dien ik volg, en *mojotoetoeikoe door*: ik zal ze met elkaar in overeenstemming brengen.

Mobali^s-don imōikow komintan moroboei: het is toegestaan dat gij alleen (gezamenlijk) terugkeert. *Morokosing*: allen lachen (alle aanwezigen). *Morosikola*: allen bezoeken de school, d.w.z. die waarvan sprake is. *Intau mobajong komintan morododop mamangoi moki-podoengkoel ko inia*: vele menschen allen komen vroeg om hem op te zoeken (te ontmoeten). *Kita moromia-don kom pole^s in tobatoe^s-tobatoe^s*: wij zullen allemaal maken een fuik voor ieder (van ons). *Naonda in soroedado minta in datoe toea morobaja^s-don*: toen al de soldaten van dien vorst al gezamenlijk wilden vertrekken. *Jo bajongan i intau inta morogaĩmboe, komintan pokaanon*: en alle menschen die gezamenlijk den aĩmboe-zang zingen, (die) allen moeten te eten worden gegeven. *Morobondol in dodob*: verslagen, het niet uithouden van droefheid bijv., het een verdringt het ander in 't hart. (*Mojobondol in dodob* duidt op een minder hevigen graad van verslagenheid.) *Ojoeon i oelag, ipoetēā bo oeloenja tantoe^s morotangal*: er is een slang, haar staart en haar kop houden elkaar steeds beet.

§ 79. *nojo*-, *noro*-.

Nojo- vormt den verleden tijd van *mojo*- (voor het begrip „verleden tijd” zie onder *no*-, blz. 36 v.v.).

Bo ilimitoc^s-monag nojotajow-mai bo nojosingog: en (zij) zaten neer tegenover elkaar en spraken met elkaar. *Dia^s-don nobali^s nopo-*

nik ko langit, sin dongka norobibig-mai in tara doea: er is niet van gekomen te klimmen naar den hemel, want zij tweeën bleven maar twisten. *Kojogot imosia toea mophonik, nojodoengkoel-mai intau tobatoe^s*: terwijl zij daar naar boven klommen, kwamen zij iemand te ontmoeten. *Pogot i adi^snja dia^s nojotala^s na^s pogot i ama^snja*: het gezicht van zijn kind verschilt niet met, is gelijk het gezicht van zijn vader. *Ginanja nojotoeob ing gina in takit*: zijn gedachten (hart) zijn vermengd (hebben zich vereenigd) met de gedachten van een geest. (Gezegd van een bezeten priester). *Gogoetoe^snja moraat ai-nojotoeob in doegoe^s*: zijn slechte gedrag heeft zich al vermengd met het bloed, zit hem in het bloed. *Balitoemboci-nami nojopangkoi nongko mongoadi^san*: onze grapjesmakerij stamt (van weerszijde) uit (onze) kindsheid (toen waren we al op elkaar verliefd). **Si nojopangkoi imoikow kotaki-takinkoe*: want gijl. zijt vanaf het begin voortdurend met mij geweest. *Bolaang Mongondow nojosigad im boeta^s i Minahasa*: B. M. vormt een grens met de M., zij begrenzen elkaar. *Jo noboei nojosipoen im bajongan-monia*: toen zijn ze weer allen samengekomen. *Inta nojogaloem*: die zijn samengevloeid. *Inta nojodalaag kom baloinja*: die het erf hebben hij (tevenover) zijn huis, buurman van hem. *Kon dia^s-pa nojogontong i Dajag toea*: als (ze) nog geen ontmoeting heeft met D., D. haar nog niet heeft gezien. *Noboboeian-mai in taja doea bo nojosingog*: zij tweeën kwamen elkaar een poosje aan te kijken en zeiden . . . *Nojobiagkoe*: met wien ik ben opgegroeid. *Nojotajowkoe*: die tegenover me (zit), mijn overbuurman. *Gogoetoe^s i Amberck nojoposikoe*: het gedrag van A. verschilt met het mijne, is mijn tegenovergestelde . . . *i nojosingogē-mai ko inaton*: toen hij tot ons sprak. *Goba^s i Goegoel nojojanoe^skoe inatoka*: den tuin van G. heb ik direct met (den mijne) bezaaid. *Naonda aindon notaboi, jo norosioeg i intau toea nololot*: toen zij (vleesch) gerookt hadden, zijn die menschen gaan slapen (en) slapen vast. *Norobangon-don imosia*: zij stonden allemaal op. *Bajongan-monia norodia kon totoga^san*: zij allen brachten lampen mee. *Noro-majoet-don imosia kon datar*: zij hebben allen een soort mand gevlochten. *Inta noroatoc-don*: die allen reeds gestorven waren (*atoi*, hier voor: *matoï*).

§ 80. *pojo-*, *poro-*.

Pojo- heeft, evenals *po-* onder de *mo-*vormen, imperatieve kracht en wordt dus aangewend bij een veelvoud van subjecten. Om kracht

aan zijn woorden bij te zetten, wordt *poro-* gebruikt, terwijl het verder te kennen geeft dat de vermaning of het bevel tot al de aanwezigen is gericht. *Pojogoeät in taja doea mogoetat!* scheid de twee gebroeders van elkaar! *Pojobontow-don in toniboeloi-monia!* ontbind hun huwelijk dan! (scheid ze dan van elkaar). *Pianja pojodondon komintan ing ginaloemēā!* het beste is dat je verzamelt de heele familie ervan! *Pojosingog imoikow mogoetat!* bespreekt het met elkaar gij gebroeders! *Singog nion, moraat mongo mopia, pojosingog-pa doman:* die woorden, of ze slecht zijn of goed, zeg ze toch maar alle. *Pojosintak, mongo onda i moboga-bogat!* overweeg (de verschillende dingen), wat of het zwaarste is. *Pojobaja^s-monimoe pokopia ing gogoeta-monia:* beraadslaagt gijl. met elkaar terdege over hun zaak! *Pojotoetoei-pa in sigad!* maakt eerst de grenzen in orde! *Pojobiag i manoek bo bebek!* verzorg de eenden te zamen met de kippen!

Porolagoei! gaat er allen van door! *Poromait-pa!* stelt eerst allen een grens! *Poromaloēi-pa kong gogoetoe^s moraat!* verandert eerst allemaal het slechte gedrag! *Nomaloē^s ing ki Arepeg, kainia:* „*Porobangon, si mononakow i naaia!* (toen) schreeuwde A., hij zei: „Staat allen op (wordt allemaal wakker), want hier zijn dieven!

§ 81. *Pojo--on, poro--on.*

Deze vorm geeft te kennen de wenschelijkheid of noodzakelijkheid om een veelvoud van zeer bepaalde subjecten te zamen te , of met elkaar te , ook: iets in overeenstemming brengen met

Aka pojodoedoeionmoe-pa: als gij ze (bij spreker en aangesprokene goed bekende dingen) voorloopig samen laat gaan, of: het ermee in overstemming brengt. *Pojogoeliton-pa:* maak het toch in orde, maak het toch in overeenstemming met zijn oorspronkelijken toestand. *Ojoeon ki inta DOJOWA im pojododaion baloe^san:* het gebeurt dat er twee zijn, die gelijktijdig (tezamen) worden gelukgewenscht. *Nion tango-tangoian kantang pojobiagon:* die worden gewoonlijk genoemd verloofden van jongsaf, die als verloofden van elkaar worden grootgebracht. *Dia^s pojogaaton im patoi:* (zij) zijn niet van elkaar te scheiden door den dood. *Ki ine i molimod pojotapoeton in taja doea:* hij die doodt, zij tweeën (de vermoorde en de moordenaar) zullen worden gewikkeld in het doodskleed (de moordenaar zal zijn straf niet ontgaan). *Sin dia^s mobali^s pojogaloemon i oengkoe^s:* want het mag niet (dat) het te zamen wordt gebracht met de honden. *Momoela*

kom bango^s pojotoengkelon: (als je) kokospalmen plant, moet (je) ze in van elkaar afwijkende richting plaatsen. *Ilig-moentag pojotampelon*: ze moeten achter-elkaar-aan-gebonden rivierafwaarts worden gevoerd (bijv. bossen rotan). *Dagoemon pojotampelon*: (deze stukken) moeten aan elkaar genaaid worden. *Lima kolōanan porokantangan i lima i imang tobatoe^s*: de rechterhand die moet worden gevat door de hand van een moh. godsdienstbeambte, de handen moeten in den toestand van elkaar vattende worden gebracht.

§ 82. *pinojo-*, *pinoro-*.

Pinojo- vormt den verleden tijd van *pojo-*, en *pinoro-* dus van *poro-*.

Pinojogoeät in taja doea: zij tweeën zijn van elkaar gescheiden. *Pinojotajow im baloi-monia*: (zij) hebben hun huizen tegenover elkaar geplaatst. *Pinojotajow in taja doea pinokipogogoetaan i sangadi*: zij tweeën zijn tegenover elkaar gesteld (en) hun werd bevolen door het dorpshoofd te trachten uit te maken de zaak. *Pinojotolikoed imosia*: zij zijn van elkaar gescheiden, d.w.z. ieder een andere richting uitgezonden. *Pinojosingog-nami, doi^s in sia*: wij hebben het (met hem) besproken (maar) hij wil niet. *Pinojokaritmoe i onoe?* waarmee wilde je het (daaraan) vasthaken? *Datog mobogat, pinojosilai nobali^s nogaan*: een zware vracht, (als) die is verdeeld in vele deelen is ze licht geworden. *Pinojosintak-mai, dia^s nogaan kong gina*: (hij) heeft de dingen (of: het voor en het tegen ervan) overwogen (maar) het is niet licht geworden in zijn hart. *Bo pinojotogot i ipoet naja doea*: en aan elkaar werden gebonden hun beider staarten. *Kon dolomēā ki inta naa nodait-don im bajongan ing gochangēā pinojotantan i oaidan in tajoek*: op dezen avond door al de oudsten wordt met elkaar beraadslaagd over werk van het tajoek-feest. *Na^s kolawag pinojosilad*: gelijk kurkema dat in tweeën gesneden (gespleten) is (de twee helften passen precies op elkaar). *Lipoe^s im Bongkoedai bo Modajag pinojojanoe^s koe pinarentaan*: de dorpen B. en M. worden door mij tegelijk bestuurd, zijn met elkaar vereenigd onder mijn bestuur. *Noiangoi-mai toea bo pinorogantoeg*: met dat (hij) daar aankwam zijn ze alle op elkaar gestapeld.

§ 83. *pojo--an*, *poro--an*.

Pojo--an (of *poro--an*) duidt aan: plaats waar, tijd waarin, persoon of zaak waarover men met elkaar, of: waar meerderen doen wat het grondwoord zegt.

Pojobibigan: waar men met elkaar over iets twist, woorden heeft, of zal hebben, ook: de persoon of zaak waarover men met elkaar aan het kijven is, of dit zal doen. **Adi^s inta naa mobali^s anib tobatoe^s inta pojobibigan*: dit kind zal een oorzaak worden waarover men met elkaar zal twisten. *Pojotakinan*: tijd, plaats waar meerderen samen zijn of zullen zijn. *Dika pojobaja^san-mai magi^s-makow ing gogoetoe^s-monia*: hun gedrag spreek daar niet overal met anderen over, breng het niet her- en derwaarts. *Pojokosingan-mai-monia in sia*: zij lachen met elkaar over hem, of: zij lachen allemaal over hem. *Jo boeion-don im bobato pojotakaan ing ki togi gadi^s ko lolaki ba ki togi gadi^s kom bobai*: en dan moet het hoofd daar (of: te dien tijde) weer met elkaar verzoenen de ouders van den man (bruidegom) en de ouders van de vrouw (bruid). **Kon singgai inta toea pojodondonan im bajongan i roriga*: op dien dag zullen worden verzameld (opeengehoopt) alle plagen. *Dia^s im pojotala^s-anea kom batangan i intau*: niets is er waarin hij verschilt met het voorkomen van een mensch. *Si a porodomokanko nion*: want (ik) wil hier met hem vechten. **Aka porogotoepan im bokol kom balangon*: wanneer zullen bulderen alle golven in de zee, ten tijde van . . .

§ 84. *pinojo--an, pinoro--an.*

Pinojo--an is de verleden-tijd-vorm van *pojo--an*, en *pinoro--an* dus van *poro--an*.

Pinojosingogan: plaats waar men met elkaar over iets heeft gesproken, persoon of zaak die is besproken, of tijd waarin men het met elkaar over iets heeft gehad. *Ko onda im pinojosingogan-monimoe?* waar hebben jullie het besproken? *Akoei im pinojosingogan-monimoe?* ben ik het die door jullie besproken is? *Tongko-jowē in tocmi pinojobibigan*: zijn allerlaatste opdracht daarover heeft men met elkaar getwist. *Pinojogama^san*: waar twee of meer dingen in elkaar grijpen, gewricht. *Na^s tongkai pinojogama^san i lima bo awak*: gelijk de in-elkaar-grijp-plaats van den arm en het lichaam. *Nokimia i lagapan . . . , jo dia^s im pinojotala^sanēū*: (hij) liet een vogel maken . . . , het verschil ervan (met een echten vogel) was er niet, niets was er waarin hij verschilde (met een echten vogel). *Noondok in sia im pinojopangkoelan in sapi*: hij was bang voor de plaats waar de koeien met elkaar vochten. *Pinojokoeakan i adi^s noliau ing ginakoe*: het gezamenlijk geschreeuw van de kinderen (wat daar tegen elkaar wordt geschreeuwd door de kinderen), heeft mijn hart

van streek gebracht (ik dacht aan een ongeluk). *Dinongogmoe im pinojosiba^san-monia*? heb je gehoord wat ze daar tegen elkaar scholden? (hun scheldpartij). *Modioeg tongo tādōng im pinojogaloemanimi*: bijna een jaar is de duur van ons samenzijn, (wonen we bijv.) al samen. *Jo pinorodomokan-monia poekoel pitoe*: toen ze met elkaar gingen vechten was het zeven uur. *Ontong-ai-ka im pinorodomokan-naminda i Soelap*: zie toch de plaats waar wij tweeën (ik) en S. met elkaar hebben geworsteld, gevochten.

§ 85. *mopojo-*.

Mopojo-, wat evenals *mojo-* door invoeging van *-oj-* is ontstaan, geeft te kennen dat de causatieve werking (zie *mopo*), blz. 357) meerdere personen of dingen geldt, men laat dus een veelvoud van objecten een handeling doen (deze handeling kan zowel gezamenlijk als wederkeerig zijn) of: meerdere subjecten doen..., laten.... De van *mopo-* bekende vormveranderingen kan ook *mopojo-* ondergaan.

Mopojobaja^s kon dodob: het een en ander de gedachten laten passeeren, overwegen bij zichzelf. *Kon toea nobakid-don imosia bo nopojobojo^s-mai, kaimonia*:.... toen hebben zij een vergadering gehouden en beraadslaagden er met elkaar over, zij zeiden:.... *Mopojosilai*: met anderen deelen, meerderen een doel doen toekomen. *Mopojotondi^s*: het een van het ander afzonderen, van elkaar doen scheiden. *Komintan mojudondon, mopojosingog in singog mopia*: allen komen samen, doen wederkeerig goede woorden hooren. *Mopojotoetoei*: doen koersen met..., in overeenstemming doen zijn met.... *Bajongan im bobai morodoengoe^s taki-takin im bolian, inta mopojotoetoei*: alle vrouwen koken tezamen met de priesters, die alles laten geschieden overeenkomstig (de gewoonte). *Naonda i noraimai nopojosintak-mai ko inta toea*: terwijl zij dachten en dat overwogen, het voor en tegen tegen elkaar lieten opwegen. *Nopojongadodōn im bajongan-monia*: zij allen gezamenlijk beschuldigden (hem), deden beschuldigingen hooren. *Noropatoi i intau dojowa toea, taja doca mopojogoegoet kong adi^s ing kabalō toea*: die twee vochten, zij tweeën wilden elkaar het veulen ontrukken. *Nosipoen i intau si mopojogalap ko lagapan toea*: de menschen liepen te hoop, want (zij) wilden dien vogel doen vangen (met de een of andere list). *Mopojogimpong*: tegen elkaar vijandig doen zijn. *Mopojongoeli^s*: met elkaar in overeenstemming doen zijn, ook van de gedachten, dus: rust, kalmtē schenken. *Pianja kaminda i Tombadja tocmपाला*

moporopatoi ing karombau tododojowa no gatoet: het is het beste (dat) wij tweeën (ik) en T. gelijk met elkaar laten vechten de karbouwen, van ieder twee honderd. *Digoe ponisiganēā, popojotondi^s anēā im pajoinja*: de wan waarin hij (de padi) want, waarin hij laat scheiden de padi (van het kaf). *Pinopojosilangan*: waarin verschillende dingen zijn opgehelderd. *Doegoe^s i manoek naa popojotakaan ko i Kojog bo ko i togi goba^s*: het bloed van deze kip daarin (daarmee) worden met elkaar verzoend (de geest) Kojog en de tuineigenaar.

§ 86. *mokojo-, jo-*.

Mokojo- wil zeggen: kunnen doen, of veroorzaken wat het grondwoord verbonden met *jo-* beteekent. Het wil ons voorkomen, dat we hier niet met *moko-* en infix *-oj-* te doen hebben, doch met *moko-* + prefix *jo-*. Dit voorvoegsel *jo-* vormt abstracte substantieven, of wel: namen van handelingen waarbij meer dan één subject is betrokken, bijv.: *jotakin*: het samenzijn; *josingog*, tezamen spreking, afspraak, gemeenschappelijk overleg; *jogenggeng*: twist; *jopatoi*: gevecht; *jokaoeg*: vermenging. Voorbeelden van deze woorden in zinnen: *Jotakin-nami oemoeran mopia*: ons samenzijn is steeds goed geweest. *Josingog in deowa bo toloe, dia^s mobali^s pojosingog i intau mobajong*: de afspraak van twee of drie mag niet worden besproken met vele mensen. *Goerangēā dika modōeloe ko jogenggeng i adi^s*: de ouders laten die zich niet mengen (eigenlijk: helpen: in de twisten der kinderen. *Jobaja^s ing gohangēā kon toniboeloi i Ensi bo i Laoe^s dia^s-pa notoelid*: de beraadslaging der ouden over het huisgezin van E. en L. heeft (het) nog niet uitgemaakt. *Kon toea dinongogkoe i japotoi oengkoe^s*: daar hoorde ik het gevecht der honden. *Jokaoeg in singog maloenang-ka in dia^s nobali^s*: de vermenging der gesprekken (woorden) (de verwarring van het door elkaar heen spreken), dat is de reden dat het niet gebeurd is.

Of dit voorvoegsel *jo-* een oorspronkelijke of een rudimentaire vorm is, durven we niet te zeggen.

Hier volgen eenige voorbeelden van met *mokojo-* gevormde woorden, waaruit mede zal blijken, dat de verbinding van *jo-* met het grondwoord aan die *moko-* is voorafgegaan.

Dika potaloeimoe, si mokojobibig ko imonia: verkoop jij het niet, want het zal twist onder hen veroorzaken. *Mokojosingog doman ing kamoenda*! gij tweeën verstaat het besprekingen te houden! (wat

hebben jullie een woorden tot je beschikking). *Dika singogon ing ki inta mokojobontow kom pogogoetat!* praat niet over hetgeen verbreking kan veroorzaken in den familie- (vriendschaps-)band! *Kon sina kojongan mokojobogengeng:* wat betreft de Chineezers, steeds maken die twist (krakeel). *Onoe i mokojobintoet kon toniboeloi i adi^s?* wat is het dat veroorzaakt de strubbeling in het huwelijk van (je) kind? (*noibintoet*: over een gespannen touw bijv. gevallen). *Mokojolintad doman kong gina in singogēā:* zijn woorden veroorzaken ook een verrolling der gedachten (zoo grof zijn ze). *Onoe i mokojobatoi-mai ko imonimoe?* wat maakt het gevecht tusschen jullie gaande? *Onoe i mokojobatob kon singog-monimoe?* wat maakt een wederkeerig einde (beëindiging) aan jullie woorden?

§ 87. *mokipojo-*.

Mokipojo- kan worden weergegeven met: zich laten met, zijn best doen of trachten naar met iemand. Voor beteekenis van eventueele vormveranderingen, zie: Groep van *moki-*, blz. 375 v.v.

Mokipojotaka: zich met elkaar laten verzoenen. *Maja^s-pa moena mokipojotaka i boeloimoe:* ga (u) eerst laten verzoenen met uw vrouw (man). *Mokipojosingog:* trachten met iemand in gesprek te komen, dit uitlokken. (*Mokipojosingog* — zie blz. 381, iemand aan het spreken trachten te krijgen, duidt niet op een langdurig wederzijdsch gesprek, maar meer op het eenige woorden los krijgen van iemand.) We kunnen *mokipojo-* misschien ook beschouwen als bestaande uit *mokipo* + *jo-*, en bijv. *mokipojosingog* vertalen met: een bespreking (*josingog*) trachten uit te lokken. **Si mokipojosingog-bi^s-mai(i)n sia kom bobai inta toea:* want hij is waarlijk in een uitgelokt gesprek geraakt met die vrouw. *Mokipojobibig:* probeeren een twistgesprek uit te lokken, met iemand te redetwisten. *Dega^s tongonoe-mai intau inta mokipojobibig-mai ko imonia:* misschien hoeveel menschen wel, die met hen probeerden te redetwisten, een woordenstrijd wilden uitlokken. *Mokipojodoengkoel:* trachten naar een ontmoeting met iemand. *Maja^s mokiporodoengkoel ko i masang:* (hij) gaat er op uit om een ontmoeting te hebben met den tijger. *Pokipojodoengkoelan:* persoon aan wien wordt opgedragen een ontmoeting te zoeken met iemand, ook: plaats waar, of tijd waarin men wil probeeren iemand te ontmoeten. *Pinopotaba^sanēā i intaunja toloe, pinokipojodoengkoelan ko imonia:* hij zond er drie van zijn menschen op af, hun opdragende een ontmoeting met hen te hebben. **Dia^s*

motaau baja^san pokipojodoengkoelan ko imonimoe, pinomaja^s agi^sonmonimoe pokipojodoengkoelan ko inami: het is niet mogelijk u daar te gaan opzoeken, (te trachten aldaar een ontmoeting te hebben met u), of wel dat gijl. u naar hier begeeft om te trachten (hier) met ons een ontmoeting te hebben. *Mojodoengkoel-don i Meling toea, pokipojosingoganēa-don*: (als zij) die M. ontmoet, doet zij haar best voor een gesprek met (M.), is M. de „plaats” met wie zij een bespreking tracht gaande te maken.

§ 88. *mojogi-*.

Hoewel we hier oogenschijnlijk met het prefix *mojogi-* te doen hebben (hetwelk dan door invoeging van *-oj-* van *mogi-* zou zijn gevormd), wil het ons voorkomen dat de *i* van *mojogi-* moet worden beschouwd als een soort voorslag van het grondwoord, en dus liever van *mojog-* moeten spreken, hetwelk evenals *mog-* voor met klinker beginnende woorden kan komen, en in dit geval dan voor met een *al* of niet genasaleerde *i-* afgeleid grondwoord. Van dit pseudo-*mojogi-* wordt hier slechts een enkel voorbeeld gegeven, terwijl voor bedoelde *i* wordt verwezen naar de groep van *moi-* en die van *mogi-*, respectievelijk § 89 en § 100.

Mojogilanoē: er op uitgaan om iemand op te zoeken op een bijv. afgesproken plaats, of waar men hem hoopt te vinden. *Nojogilanoē*: elkaar hebben getroffen of ontmoet op een afgesproken plaats, of waar de een wel verwachtte den ander te treffen. Hier dus geen alleronverwachtste ontmoeting. Genoemde uitdrukking behoort tot de fijne taal. *Mobajong i intau mojogilanoē kon toea*: velen gaan hem daar opzoeken, hopen hem daar wel te vinden. *Mojogimpopot-mai*: elkaar onverwachts ontmoeten. *Jo nojogimpopot-mai oelag kon dalan*: en kwam te ontmoeten een slang op den weg. *Mojogimpopot*: de uiteinden (van twee dorpen) raken elkaar. *Inta nojogintontong*: die tegenover elkaar zijn gelegen, bijv. van twee dorpen aan weerszijde van rivier of ravijn. *Inta nojogilolan*: die elkaars overkant zijn.

Van bovenstaande uitdrukkingen meenen we *ilanoē*, *impopot*, *impopot*, *intontong* en *ilolan* als secundaire grondwoorden te mogen beschouwen, die door voorvoeging van *i-* (behalve voor *l-* en *r-* (*j*) genasaleerd) een van het zuivere grondwoord ietwat afwijkende beteekenis hebben gekregen. Zie verder bij de boven aangeduide § van *moi-* en *mogi-*.

Mojo- komt — al of niet in verbinding met andere praefixen —

ook herhaald en geredupliceerd voor. Zie hiervoor Woordherhaling, § 201 en § 218.

Voor een eventueel voorkomende combinatie van een der *mojo*-vormen met een nog niet behandeld prefix wordt verwezen naar de groep van bedoeld deel der samenstelling, bijv. voor *moroï*- naar *moï*-.

8. De groep van *moï*-.

Deze bestaat slechts uit:

moï-,

noï-,

en eenige samenstellingen als:

moïi-,

moroï-, *noroï*-,

mongoï-, *nongoï*-, enz.

§ 89. *moï*-, *i*-.

De met *moï*, gevormde woorden zeggen dat iemand of iets zoo bijgeval, bij ongeluk, overkomt wat het grondwoord zegt, of wel dat een subject toevallig, onverwachts, onopzettelijk, geraakt in den toestand die door het grondwoord wordt te kennen gegeven; *moï*- komt ook bij woorden voor: aankomen, voorbijgaan, terugkeeren enz. *Moï*- is dan ook te vertalen met: komen te , of: geraken, met dat

Moï- wordt steeds zonder nasaal met het volgend woord verbonden.

Evenals een met *mo-II* gevormd woord (zie blz. 347) kan ook een met *moï*- afgeleide stam soms een vorm van een pers. v.n.w. achtergevoegd krijgen. De verleden tijd van *moï*- is *noï*-.

Moïpintoed: komen te struikelen. *Moïdangat*: zich komen te stooten, onverwachts door iets gestooten komen te worden. *Moïkarit*: vastgehaakt (zullen) raken, toevallig raken in den toestand van ge- haakt-zijn. *Noïkarit*: vastgehaakt geraakt. *Noïtala^skoe*: (dat) is door mij bij ongeluk verkeerd gedaan, door mij in zijn foutieven toestand geraakt (onopzettelijk). *Noïgambat-don im bantong*: de koe-antilope kwam neergesmeten te worden.

Alvorens meerdere voorbeelden te geven, zal eerst de samenstelling van *moï*- nader worden beschouwd en tevens de *i*- worden besproken.

Daar *mo*- soms de beteekenis heeft van: gebracht kunnen worden of geraken in den door het grondwoord aangeduiden toestand (zie blz. 347), mogen we het accidenteele van *moï*- misschien aan *mo*-

toeschrijven, en aannemen dat de *i-* van *moï-* heenwijst naar een al of niet genoemden agens waardoor — of naar een instrument waarmee — de onverwachte werking wordt uitgeoefend. Mocht dit laatste juist zijn, dan zouden we hier met de in het Tontemboansch zoo druk gebruikte instrumentaal-passieve *i-* te doen hebben. (Zie Sprk. Tont. van Dr. N. Adriani, blz. 187 v.v., en voor *itja-* blz. 113 v.v.). We durven hier echter niet dan zeer aarzelend te spreken, daar we nog geen als zelfstandig praefix voorkomende *i-* aantreffen, waaraan — voor zoover we kunnen oordeelen — zuiver instrumentale kracht kan worden toegekend. Wanneer toch bij woorden, die met *l-*, *r-*, *j-*, of *h-* (of met een nasaal: *m-*, *n-*, *ng-*) beginnen, *i-* als zelfstandig praefix voorkomt — zie Groep van *-in-*, § 186 —, dan is deze *i-* veelal niet anders dan een zuivere passiefvormster, die bij andere woorden als *-in-* of *in-* voorkomt. Soms komt zij echter in andere beteekenis voor bij met bovengenoemde onnasaleerbare medeklinkers beginnende woorden. Daar in overeenkomstige gevallen de *i-* bij met een anderen consonant aanvangende woorden steeds door een nasaal met het volgend woord wordt verbonden (een uitzondering is *mogialikokop*, zie § 171), en bij met klinkers beginnende woorden zelfs de *g-* als hulpconsonant dienst moet doen (zie hiervoor o.a. § 126) — waardoor de *i-* dus door *ngg-* met het grondwoord wordt verbonden —, is het wel duidelijk dat de voorvoeging van *i-* voor den zuiveren stam slechts een toevalligheid is, die wordt veroorzaakt door het onnasaleerbare van de *l-* enz. (De met *mo-* verbonden *i-*, dus *moï-*, wordt echter steeds zonder meer met het volgend woord verbonden, onverschillig welke medeklinker of klinker de beginner is).

Maar wat nu de beteekenis betreft van deze *i-*, die is o.i. van anderen aard dan die van een gewoon praefix. Het wil ons voorkomen, dat deze *i-* als een soort voorslag is te beschouwen, waardoor van het primaire grondwoord een secundaire stam wordt gevormd, met natuurlijk gewijzigde beteekenis, die even als ieder onafgeleid woord met alle mogelijk affixen kan voorkomen. Op blz. 356 wordt onder *mog--an*, en op blz. 395 onder *mojogi-*, hierop reeds gezinspeeld, waar wordt gezegd dat *intoebag*, *intondan* en *intajow* als stamwoorden worden beschouwd, en *mojogi-* wordt geacht te bestaan uit *mogog-* en een tot het volgend woord behoorenden voorslag *i-*. Hieronder volgen meerdere voorb. van n.o.m. met zulk een voorslag gevormde woorden:

Gama^s: halen, nemen; *monginggama*^s — v. *inggama*^s —: weg-ruimen van iets wat er niet behoort te zijn, bijv.: *Inggama*^s-*ai-pa im poelingkoe*: neem even het vuiltje weg (uit mijn oog). *Inggama*^s-*ai-pa*

im boeta^s inta noit: ruim toch uit den weg de aarde, die naar beneden is gestort. *Moinggama^s koebi^s in sibi nion*: ik ben heusch in staat dien splinter weg te nemen, er uit te trekken. *Inta mokoinggama^s ko raian mobogat*: dat kan wegnemen (wegruimen) de zware gedachten.

Alap: vangen, bemachtigen (van dieren bijv.); *inggalap, monginggalap*: iets pakken of verwijderen wat niet dan met moeite of handigheid is te doen, bijv. van een kurk die in een flesch is geraakt, ook wel van een in het vleesch gedrongen splinter, een vuiltje in het oog, of van een vlek uit kleeven. *Inggalap-ai!* doe het er uit! zie het te pakken! *Noinggagalapmoe?* *Noinggagalapkoe!* heb je het er uit kunnen krijgen? het is me gelukt! Doet men deze werkzaamheid met iets, een touwtje, tangetje of wat ook, dan wordt dit werktuig *poginggalap* genoemd.

Bajag: licht, *imbajag, mogimbajag*: inlichting of opheldering vragen, geven. *Imbajag-pa pokopia!* vraag eerst goed om inlichtingen! *Aindon inimbajagkoe*: ik heb er al inlichtingen over ingewonnen. *Imbajagon pokopiaan simba^s dia^s moitala^s*: worde het inlichtingen inwinnen er over goed gemaakt, opdat (ge) niet fout komt te zijn. *Imbajag-ai* kan ook beteekenen: maak het wat lichter (dan het nu is), bijv.: *Imbajag-ai i liboe im baloi*: maak het wat lichter de omgeving van het huis! (door wat boomen om te kappen) *Moimbajag*: iemand die gewoon is opheldering te vragen als hij iets niet weet en daar dan heel goed acht op slaat, die goed uit zijn oogen kijkt, bij de pinken is.

Baloe^s: omroepen; *imbaloe^s, mogimbaloe^s*: aanspreken, toespreken, begroeten, verwelkomen (van bijv. een gast door den huiseigenaar) ook wel: bij zichzelf spreken over iets wat men ziet of hoort. *Mokokiangoi toea dia^s imbaloe^s onēa*: die gast wordt niet door hem (den huiseigenaar) verwelkomd (bij het naar boven komen), (hem wordt niet gevraagd: Waar kom je vandaan? of een ander begroetingswoordje toegevoegd.) *Onoe imbaloe^s onmoe?* wat wordt door je toegesproken? waar heb je het tegen? Als iemand bijv. op de trap staande beneden in het donker iets hoort ritselen, en dan zoo bij zichzelf zegt: *Onoe-bi^s i mokojokat toea?* wat zou het wel zijn dat daar ritselt? dan kan een ander vragen: *Onoe imbaloe^s onmoe?* Ook als de kippen bijzonder druk aan het kakelen zijn, of plotseling luid kakelend komen aanvliegen, dan kan men vragen: *Onoe imbaloe^s on i manoe?* waar hebben de kippen het zoo druk tegen? *Inimbaloe^s don mintā i intau in sia*: alle menschen

hadden het over hem (omdat hij de verwondering of de ergernis gaande maakte), ook: bij het binnenkomen werd hij door ieder der aanwezigen met een woordje begroet. *Ki ine imbaŋoe^s on i adi^s toea?* wie wordt door dat kind aangesproken? *Dika mogimbaŋoe^s ko intau aka moitalib*: spreek de menschen niet aan als (ze) voorbijgaan. (Als vermaning van ouders tot kinderen.)

Mobajong (van *bajong*): veel; *imbajong*: metgezel die achter iemand aankomt (men loopt in den regel achter elkaar). *Imbajongkoe*: mijn metgezel. *Imbajong i adi^s*: nageboorte, de metgezel of volgeling van het kind.

Boeloi: echtgenoot(e); *imboeloi*: wat min of meer onafscheidelijk met iemand of iets verbonden is, bijv. een ziekte of gewoonte; *imboeloinja*: de metgezel ervan, wat er een paar mee vormt. *Moimboeloi ing kekeb*: steeds met wonden, zijn gestel is nu eenmaal zoo dat hij steeds met wonden zit. *Moimboeloi in tolibag*: van nature steeds lust hebben in zingen, de neiging daartoe is nu eenmaal één met hem. *Moimboeloinja*: opgezwollen door steek van bij of duizendpoot, het natuurlijke gevolg ervan (van zoo'n steek) wat er mee gepaard gaat. *Moimboeloinja akoei*: vanwege een bijeensteek ben ik zoo opgezwollen. *Dia^s moimboeloinja in sia*: hij is ongevoelig voor een bijen- of duizendpootsteek. *Mogimboeloi*: zich met elkaar vemaagschappen. *Jo datoe ing karadjaan tobatoe^s-tobatoe^s mogimboeloi* *magi^s-makow*: en de vorsten van de verschillende rijken zullen zich over en weer met elkaar vermaagschappen.

Boenod-ai! maak het dik! *Imboenod-ai!* maak het dikker! (*Mo-boenod*: dik)

Imbolat-ai! ontbloom je! *Inimbolatan*: die van kleeren is ontdaan. *Inimbolat*: die zich zelf naakt heeft gemaakt. Er bestaat wel een stam *bolat*, naslijpen, glad maken, maar of hiervan *imbolat* is gevormd durven we niet met zekerheid te zeggen. Voor den tegenwoordigen Mongondower is *imbolat* een geheel op zich zelf staand woord.

Indongog-ai! geeft er acht op! luistert goed! (van *dongog*).

Ijajoe^sai! doe het verder! (*mojajoe^s*: ver).

Inggokot-ai! doe iets in het oorlelgatje! maak het wijder! *Kokot*: pin voor oorlelgat. (stop het er goed vast in). *Mongokot kom bongolan*: gaatjes maken in de ooren.

Ilanggo^sai! maak het langer! *Doegangan-pa ilanggo^s-ai i jojoedak naa!* voeg er nog aan toe, maak langer dezen afstootstok! (*molanggo^s*: lang) *Naaia im pogilanggo^s, simba^s mokogama^s*: hier

is iets waarmee hij verlengd kan worden, opdat (je) er bij kunt (kunt bereiken).

Impolok-ai-pa i jojoedak naa! maak toch korter dezen afstootstok! (*mopolok*: kort) *Naaia im pogimpolok*: hier is iets waarmee het korter gemaakt kan worden (een mes bijv.).

Ilanit-ai-pa in tosilad naa! maak dit mes nog wat scherper (dan het nu is). *Onoe im pogilanitkoe?* wat is het waarmee ik het zal aanzetten? (*molanit*: scherp) *Onoe im pogilanitankoe?* wat is het waarop ik het zal aanzetten?

Inipia-ai! maak het dunner! (het is reeds dun, maar het moet nog dunner gemaakt worden) (*monipit*: dun).

Imalow-ai: verhinder het, hem. (Wat de oorspronkelijke stam is van *imalow*, durven we niet te zeggen).

Oloet-ai! maaak het nat! *Inggoloet-ai!* maak het natter!

Inggonom-ai! maak het zes! maak de zes vol! (*onom*: zes).

Iroeit-ai-pa! maak het nog puntiger! (*moreit*: puntig, scherp).

Insingog: plechtig toespreken (*singog*: woord). *Insingog-ai in takit!* spreek de geesten plechtig toe! (zet de offergave niet zoo maar neer). *Toeot*: kamer, binnegaan; *intoet*: ingaan in oneigenlijke beteekenis, bijv.: *Intoet-ai-pa iakoei!* onderzoek me even! (dit tot priester om hem uit te noodigen even uit te maken wat er inwendig aan hapert). *Akoei maja^s moküntoeot mongoonoe i mokotakit*: ik ga me inwendig laten onderzoeken (door den priester) wat het is dat me ziek maakt. *Dika mogintoeot kon singog^s dia^s totoeoe!* ga niet in op woorden die niet waar zijn. *Mogintoeot* kan ook beteekenen: ingaan op een zaak, deze onderzoeken. *Dia^s kinoıntocotanā onoe in talā^s-monia*: bij het onderzoek (van de zaak) heeft hij niet kunnen constateeren wat hun fout is.

Intoebagai: geef antwoord! (daar je geroepen wordt). *Toebag-ai im pilikaramoe!* verantwoord je over je zaak!

Bovenstaande voorbeelden — waarbij expres veel imperatieven zijn gebruikt om alleen het secundaire grondwoord te toonen — lijken ons voldoende om toe te lichten:

1e. dat deze genasaleerde *i* (voor *j*-, *l*- en *r*- en nasalen alleen *i*) aan het oorspronkelijk grondwoord een meer of minder gewijzigde beteekenis geeft;

2e. dat een met deze *i* gevormd woord als een stamwoord kan worden beschouwd, soms geheel met de *i*- is vergroeid;

3e. dat wanneer deze *i* oorspronkelijk instrumentale kracht moge hebben gehad, hiervan toch weinig meer wordt gevoeld, daar om het

„instrument” aan te duiden *pog-* bij deze woorden moet worden aangewend (zie bijv. onder *ilango*^s, *impolok* en *ilanit* op de vorige blz.).

Op een enkele uitzondering na kunnen de boven gegeven met *i* gevormde woorden ook *mog-* voor zich nemen, zooals reeds bij een enkel voorbeeld bleek, en waardoor dus gewone intransitieven ontstaan (zie *mog-* blz. 54 v.v.).

Mogimbajag: inlichtingen vragen. *Mogimbajong*: zich bij iemand aansluiten, hem volgen. *Mogimboenod*: dikker maken. *Mogingkokot*: wijder maken van oorlelgat. *Mogilango*^s: langer maken. *Mogimpolok*: korter maken. *Mogilanit*: scherper maken. *Moginipit*: dunner maken. *Mogimalow*: verhinderen. *Moginggonom*: de zesde worden. *Mogiroeit*: scherper aanpunten. *Moginsingog*: plechtig toespreken. (Bij bijv. *inggama*^s, *inggalap*, *imbolat* is *mog-* minder of niet gebruikelijk.) *Moginsimoet*: schoon afkluiven. *Mogintotaaui*: er weet van hebben, er kennis van dragen. *Mogintotoeoe*: beamen. *Mogimani*^s: tooveren, door een spreuk bijv. iets bewerken. *Mogimontoi*: regelen, rangschikken. *Moginajow*: schoonmaken van boomen. *Mogilima*: de vijfde worden, ten vijfde. *Mogindioeg*: dichterbij doen (*modioeg*: dichtbij). *Mogijajoe*^s: verderaf doen. *Mogindioegan ko laig*: plaats de tuinhutten wat dichterbij elkaar. *Mogijajoe*^s*an*: verwijder (ze) verder van elkaar. (Er zijn er, die wel *mogijajoe*^s*an*, maar niet *mogijajoe*^s gebruiken).

Soms schijnt een met *i-* gevormd woord *mog-* slechts vóór zich te nemen, wanneer tevens het suffix *-an* wordt toegevoegd. *Mogintoebagan*: elkaar antwoorden, toeschreeuwen. *Moginggabatan in singog*: elkaar van antwoord dienen, eigenl.: elkaars woorden aanvatten (*abat*, *mogabat*: aanpakken). *Nogilaoekan-nami*: (hij) heeft zich met ons vermengd, is onze genoot geworden. *Nogiloeanan-mai in taja pitoe*: die zeven zijn elkaar komen te vervangen. Zie ook *mogimboeloian* op blz. 399 en de voorbeelden op blz. 356.

De hier boven gegeven woorden met voorgevoegd *mog-* staven o.i. voldoende de ook op blz. 356 onder *mog--an*, en op blz. 395 onder *mogigi-* geuite meening, dat in deze gevallen de *i* niet tot *mog-* behoort, doch als een deel (voorslag of wat ook) van het grondwoord kan worden beschouwd. (Zie ook de voorstellen *ě**, *hě**, *u**, en de samengestelde voorvoegsels *mahě**, *mahu* en *mahu** van het Sangi-reesch, respect. blz. 25 en 128 v.v. van de Sangir. Sprkk. v. Dr. N. Adriani).

Zooals beneden zal blijken, bestaat hier wel een voorvoegsel *mogi-*,

doch dit is van geheel andere beteekenis dan mog- voor een van een voorslag i voorzien grondwoord.

Na deze uitweiding over den — op de bekende uitzondering na — genasaleerden i-voorslag, dien we, naar aanleiding van de i van moĩ-, hier wel meenden te mogen plaatsen, wordt weder teruggekeerd tot moĩ-, om dit door nog eenige voorbeelden toe te lichten.

Bo moroemboen i langit, jo dia^s iikom matoi si moĩtoekod kong kajoe: en de hemel zal vallen, maar je zult niet sterven want hij zal gestut komen te worden door (dezen) boom. *Pokopia, simba^s dia^s moĩsibat-mai kon siol*: pas goed op, opdat (je) been niet gehakt worde. *Bo moĩdantoeg ko inatonda*: en zal ons tweeën komen te drukken. *Si moĩtoeroeb-mai kom bałoikoe*: want dan zal mijn huis komen te verbranden. *Simba^s dia^s-pa-bi^s i moĩlabot*: opdat er nog niet (iets) gebeure wat verhinderend te weeg brenge. *Moĩloelai-magi^s, baja-baja^s*: met dat (zij) herw. naar buiten komen, dadelijk *Moĩboei-makow kom bałoi in tobatoe^s-tobatoe^s*: als ieder teruggekeerd is in zijn huis. *Moĩdoedoei mojosingog-don kom pononika*: vervolgens spreken ze met elkaar over de trouwerij (hoe alles daarbij in zijn werk moet gaan). *Naanda i moĩtobok-don-makow*: als het oordoorboren is afgeloopen. *Moĩtoegat-ka ande moĩtala^s-ka akoe-oi naa noĩtolaboe^s noĩangoi naa*: het kome juist of het kome fout te zijn nu het zoo valt dat ik hier ben. *Jo pangkoinja moĩmoela, loentoengēa moĩmoela*: het onder eind ervan komt geplant te worden, het bove eind ervan komt geplant te worden. (R. opl.: een huisstijl). *Moĩtalib in sia ko i sangadi*: met dat hij het dorpshoofd voorbij gaat. *Moĩtoeot-makow kom bałoi*: als (hij) in huis is gekomen. *Moĩbaja^s-mai*: met dat (zij) aankomt. *Moĩtangoi kom boeta^s, toempang, sikajoe, pindan, onoe-don*: het kan voorkomen dat er wordt genoemd grond, sago, antieke doek, borden, wat ook.

§ 90. noĩ-

Noĩbaja^s-mai jo ki Dolindimon toea sinał^san: toen (zij) waren aangekomen werd D. verlaten, achtergelaten. *Bo na^s doman toea, jo noĩtanob-mai ko i toea*: toen het aldus was, schoot den vorst te binnen. *Tonga^s noĩpoentoek-bi^s in siol^skoe kom binoeboengan im bałoi i ina^s bo i ama^s i toea*: maar mijn voet kwam waremspel te trappen op de nok van het huis van uw vader en moeder (toea = vorst). *Kon toea noĩoendok-magi^s kong kinoejoengan-makow nał atamoe toea*: toen zijn (ze) herwaarts teruggekeerd naar de vaste

verblijfplaats van die uw slaven. (hooge taal!). *Bakasa noïbaal kong giman*: een (soort) zeevisch verstrikt in een vogelstrik (raadsel). *Noï-lieo-don ko nojolomboi im poniligan in singgai*: reeds over de helft van de daalplaats der zon ($\pm$ half vier). *Balanda tongo oengga, noïtoeboe-mai jo nojolaoek-don i intau Arab*: een prauw vol Hollanders, toen ze aankwamen waren ze vermengd met Arabieren. (R. opl.: een nest uitgekomen kippen, eieren). *Noïbiag ko joeak i lipoe^s*: het is gegroeid midden in het dorp. *Na^s-don koembai noïlantak kon toebig*: gelijk een kurk drijft op het water. *Na^s noïkarit ko oengoi*: alsof het is gehaakt aan een doorn. *Toedoenja-monik noïtoendoel ko langit*: het bovenste gedeelte ervan kwam den hemel te bereiken. *Akoei notoeloeng ko oelag inta noïsisip kom batoe*: ik heb geholpen de slang die tusschen steenen was bekneld geraakt. *Dia^s-pa ikow noïnanam?* heb je het nog niet geproefd? *Noboei-don noïtoekat i lopa^s im Bolaang Mongondow*: kwam weer boven het water uit te steken de vlakte van B. M. *Noïtajow-mangoi ko i Loog, jo pinongko^s-don i ocoi*: toen (hij) voor L. kwam, heeft (L.) de rotan doorgekapt. *Jo noïsingdog-monik im baloi boelawan*: toen was er in eens opwaarts verreezen een gouden huis. *Noïliom kon toebig in sampaka bo mandoeroe, jo noboensit*: (zij) slikte (bij ongeluk) in het water der s.- en m.-bloemen en is zwanger geworden. *Jo na^s bango^s lajoeg ing kolantoed im benteng noïliboe ko lipoe^s*: gelijk zeer oude kokospalmen was de hoogte van de benteng (die) plotseling was komen te omringen het dorp. *Noïtomak-don in sia*: hij is op een scherp gepunte bamboe (soort val) terecht gekomen. *Noïnag-mai*: met dat (zij) beneden kwamen. *Inggama^s-ai-pa im batoe inta naa inta noïdantoeg ko inako^s*: neem toch weg dezen steen, die mij drukt (is komen te drukken). *Noïagi^s-don ing kamboleng*: kwam er zoo bij geval een haai. *Noïtoengkoed-don*: kwam op handen en voeten te vallen. *Noïlilid-don kom bingki^s in toebig, dia^s-don mokobaja^s*: was gerold (komen te tuimelen) aan den rand der rivier, kon niet meer loopen.

§ 91. moïi-.

Moïi- beschouwen we als een geredupliceerden vorm van *moï-*, wat — evenals bij *mokoki-*, zie blz. 384 v.v., — wordt afgeleid uit de beteekenis. *Moïi-* toch wil zeggen: wiens aard of aanleg het meebrengt dat hem steeds weer overkomt, of die steeds weer komt te doen wat het grondwoord zegt. (Zie Reduplicatie, § 211 v.v., en ook *mo-*, blz. 326 v.v., onder 3e).

Moöipintoed: een struikelaar, vooral ook in overdrachtelijken zin. *Moöitabat*: een verdwaler, die steeds maar weer komt te verdwalen. *Moöitala*^s: steeds weer in fouten vervallen. *Kita intau moöitala*^s: wij menschen komen steeds weer fout te zijn, (dit brengt onze aard mee). *Moöilampat*: steeds weer in overtredingen vervallen. *Nion bo pinotala*^s *moe ing ki adi*^s *koe, jo mongongontong! si moöisiha*^s *pa-bi*^s *ing ki adi*^s *moe*: nu heb je mijn kind schuldig verklaard, pas op! want jouw kind heeft immers ook den aanleg om tot schelden te vervallen. *Akoei naa moöikaan-pa-bi*^s *kom bojo*^s *-monimoe*: het zou toch waarlijk behoorlijk zijn als ik geregeld kwam te eten van jullie tuinopbrengst. (Dit gezegd tot bijv. ondankbare pleegkinderen).

§ 92. *Moroï-, noroï-*.

Moroï-, hetwelk door invoeging van -or- in *moï-* is ontstaan, zegt dat een veelvoud zal overkomen wat het grondwoord zegt, onopzettelijk zal geraken in den toestand daarvan, meerderen gaan zoo bij geval (voorbij), komen (aan), komen te

Loemaboe^s *kong kabalo imoikow, i moroitalib kong komalig in datoe*: jullie moeten van het paard afgaan, als (jullie) voorbijkomen het paleis van den vorst. *Ontongan i mongoadi*^s *i moroïtabat kon dalan*: let op de kinderen dat (zij niet) verdwalen onderweg (komen te verdwalen), anders zullen ze . . . (allemaal). *Loekadan pokopiaan im bembe*^s, *si moroikaan kom bomboïngot*: maak goed het bewaken van de geiten, want (anders), zullen ze (allemaal) komen te eten van den (giftigen) bomboïngot-struik. *Mongongontong imoikow, simba*^s *dia*^s *moroïsimpoi kon tagoi*: kijkt goed uit jullie, opdat (jullie) niet in aanraking komen met den (jeukverwekkenden) tagoi-boom (in het voorbijgaan er langs strijken met het lichaam). *Mongongontong, simba*^s *dia*^s *moroïpintoed kom pindan*: kijkt goed uit, opdat (jullie) niet komen te struikelen over de borden (die op den vloer staan). *Agi*^s *on-don i jobondol in dodob, maloenang-ka i moroïkocani-don ko i togi gadi*^s: verslagenheid (droefheid) is gekomen (over mij), dat is de reden dat (ik) kom te roepen tot de ouders (of: tot u allen). *Dongka moroïtongau-makow i intau im podjoke*^s *an i Baat*: alle menschen komen verbaasd te zijn door het dansen van B. *Onoe i nokoliau kong gina sampe noroïkoeok ko mogogoejang?* wat maakte (je) zoo ontdaan dat (je) kwam te roepen tot alle voorouders? *Bajongan i intau inta noroitalib*: allen die voorbijkwamen.

Voor het samengestelde praefix *mongoï-*, zie onder *mongo-*, § 112

en voor een eventueele combinatie met een nog niet behandeld voorvoegsel wordt verwezen naar de groep van dat praefix.

9. De groep van *mogi-*.

Hiertoe worden gerekend:

mogi-,
nogi-,
pogi-,
pogi--on,
pinogi-,
pogi--an,
pinogi--an,
mopogi-.

§ 93. *mogi-*.

Mogi- wordt zonder meer aan het volgend grondwoord voorgevoegd, dus geen nasaal of wat ook, en is in deze dus gelijk aan *moĩ-*. *Mogi-* wordt gevoegd vóór woorden die een kleedingstuk, sieraad, wapen, gereedschap, enz. aanduiden, dus in het algemeen: iets wat men aan of bij zich heeft, en beteekent: aanhebben, versierd met, voorzien van, uitgerust met wat door het grondwoord wordt genoemd. Ook kan een met *mogi-* gevormd woord vertaald worden met: zich steken in, zich versieren met, zich een omhangen, zich uitrusten met Wanneer het grondwoord soms niet direct een kleedingstuk of iets dergelijks aanduidt, dan geeft het te kennen een bepaalde manier van dragen of aandoen van bijv. een kleedingstuk. Het begrip van bijv. een kleedingstuk zit er dus wel in.

Zooals juist is gezegd, meenen we aan *mogi-* reflexieve kracht te mogen toekennen. En daar *mog-* deze soms ook heeft (zie blz. 55) is het misschien niet al te gewaagd deze reflexieve kracht ook bij *mogi-* aan *mog-* toe te schrijven en dan aan de steeds ongenasaleerde *i* van *mogi-* eenige instrumentale kracht toe te schrijven. (Ook bij *moĩ-* zijn we geneigd tot een dergelijke beschouwing van de *i*, zie blz. 100 v.v.).

Mogitotambot: een schaamgordel om hebben, zich met een schaamgordel hebben „gekleed”. *Mogidaing*: een sarong aanhebben. *Mogilamboeng*: een kabaja aanhebben, zich daarmee hebben gekleed. *Mogisolana*: een broek aanhebben. *Mogilenso*, *mogisapeo*, *mogisapatoe*, *mogisakapeti*, *mogisising*, *mogiboloesoe*, *mogipateda*, *mogibobol*,

mogitomot, *mogitoengkoedon*, *mogisimala*, *mogikaleau*, *mogitampelan*, *mogipitow*, *mogilangkadan*: voorzien van, versierd met, uitgerust met: een hoofddoek, een hoed, schoenen, koperen helm, ring, armband uit schelp geslepen, zilveren armband, halssnoer, speld, lans, kris, schild, zwaard, kapmes, stelten. *Mogialawang*: een nog niet aan elkaar genaaide sarong of een handdoek of een ander langwerpige stuk goed om de schouders hebben geslagen. (Anderen: *mogialocang*). *Mogibongkol*: zich hebben omgord met iets. *Mogikokoedoe*^s: een „kain” van het hoofd af laten hangen, het gezicht komt er alleen maar uit. *Mogibingkolot*: een kain onder de armen dichtgeknoopt aanhebben. *Mogitaat*: (een broek) met een touw om het middel vastgebonden. *Mogibintol*: een sarong aanhebben, die om het middel is vastgeknoopt. *Mogibandang*: een kain van den schouder afhankelijk hebben. Bij deze laatste woorden vertegenwoordigt niet ieder grondwoord den naam van een kleedingstuk, maar geeft te kennen de manier waarop een doek, kain of sarong wordt gedragen.

Ki Singkocton toea pinakeangan i mopia, *mogilenso kinalembraoe*, *mogisising im boelawan*. *Ki Dajag toea mogibintol in songket soctara*, *mogilamboeng in sating*, *mogialawang in soctara*, *mogibobol im boelawan*, *mogitomot i rante boelawan*, *mogisising in salaka mongo boelawan*: S. zijn mooie kleeren aangedaan, (hij) heeft een hoog opgemaakte hoofddoek op, gouden ring (en) aan. D. heeft om het middel vastgebonden een zijden songket-sarong, een satijnen kabaja, een zijden doek van den schouder afhangen, een gouden halsketting, gouden kabajaspeldjes, (ringen) een ring aan van zilver of goud.

§ 94. *nogi-*. (verleden tijd van *mogi-*).

Inontongēa intau tobatoe^s inta dia^s nogipakeang, *tonga^s-bi^s nogi-totambot in sia*: hij zag iemand die niet gekleed was, hij had zoowaar slechts een schaamgordel om. *Tongo lipoe^san komintan nogilamboeng i oeatoi*: een dorp vol, allen hebben een kabaja aan van ijzer. (R. opl.: een schelpdier). *Biniag-mai i ina^snja bo i ama^snja, jo dia^s lalat nogidaing*: vanaf dat (zij) is verzorgd door haar moeder en haar vader, heeft (zij) nog nooit een sarong aangehad. (R. opl.: een kat). *Goejangēa tobatoe^s nogibintol in sikajoe*: een moedertje (dat) een antieken doek om het middel gebonden heeft. *Nogibandang ing ki Soelap, jo oelag toea ilimikor-don* (and.: *ilimibod*) *kon sigogowēa*: S. heeft (haar als een slendang) over den schouder gehangen, en toen heeft die slang zich gekronkeld om zijn hals.

§ 95. *pogi-*.

Pogi- geeft te kennen: een verzoek of bevel om zich te voorzien van, of zich uit te rusten of te versieren met , of: waarmee men zich zal (*Pogi-* is dus onder de *mogi-*vormen wat *po-* is onder die van de *mo-groep*.)

Pogilamboeng! voorzie je van een kabaja! Wil men bepaald zeggen: aandoen, dan: *loetoed-ai i lamboeng!* doe de kabaja aan! *Pogibandang-koe-pa i oeda-oeda soetara naa:* laat ik me dezen antieken zijden doek even om mogen hangen (als slendang). *Sisingmoe nion pogising-koe-pa maja^s mosoenat:* dezen uw ring laat ik me daarmee mogen versieren (als ik) ga nieuwjaarhouden (moh.). *Aka bagoe sinonṭāga, jo pogisiripoe si moiritak kom boeta^s:* als men pas de plechtigheid „monondeaga” heeft ondergaan, moet men houten sandalen gebruiken, want (anders) zal men op de aarde komen te trappen (en dit is verboden). *Daing inta naar pogibintolmoc-don:* deze sarong doe jij die maar om (die mag jij wel hebben). (*Pogibintolmoe-pa* wil zeggen dat men de sarong slechts even (tijdelijk) mag gebruiken). *Solana^s inta naa pogisolana^s moe-don, si moringkoet-don ko inako^s:* deze broek gebruik jij die maar (neem jij die maar), want (zij) is mij al nauw.

§ 96. *pogi--on*.

Pogi--on geeft te kennen dat het gewenscht wordt geacht het genoemde kledingstuk of sieraad te gebruiken, er o.z.t.z. voor is om in den toestand van „aanhebben” te worden gebracht. (Zie *po--on* blz. 335).

Pogikaraboeon moe-pa ing karaboekoe, simba^s dia^s moboeli: doe jij mijn oorsieraden even in je ooren, opdat ze niet wegraken. *Pogipindingonmoe-pa-monag im pindingkoe inta boelawan:* worde even door je aangedaan mijn gouden gordelgesp. *Bai n dongka moilolan, bo pogisolana^s on in solana^s moe:* eerst als (je) aan de overzijde bent gekomen, moet je je broek aantrekken. *Dika pogibobolon im bobolkoe!* mijn halssnoer mag (je) niet omdoen! is er niet voor om door jouw te worden omgedaan! *Dika pogitaaton i loebid inta toea!* dat touw mag (je) niet als broekband gebruiken! is er niet voor om als broekband te worden gebruikt (het heeft een andere bestemming).

§ 97. *pinogi-*. (verl. tijd van *pogi-*).

Inta pinogilamboengkoe kolaboeng: (de kabaja) die ik gisteren heb

aangehad, als kabaja gebruikt. *Oelag inta toea dinomokēā bo pinogibobol*: die slang heeft hij gepakt en om zijn hals gedaan (als halsketting). *Loebid inta toea pinogitaat bo nobontow*: dat touw is als broektouw gebruikt en gebroken. *Dega^s boelan im pinogipinding-moe nion*? wellicht is het de maan die je daar als gordelgesp hebt gebruikt? (Spottende opmerking). *Daing i intau inta toea pinogibintol binintatak, simba^s dia^s mooloet*: de sarong van dien man is om het middel geslagen hoog opgehaald opdat zij niet nat worde. *Boelawan-bi^s im pinogikaraboeke naa*: het is heusch goud dat ik als oorknop in mijn oor heb gedaan. *Pinogipaka^s-bi^s i Toke^s im paka^s koe*: T. gebruikt warempel als onderbaadje mijn onderbaadje. *Daing samarang i Tombaba pinokidūt solana^s bo pinogisolana^s-bi^s i Otod*: de Semarang-sarong van T. heeft (hij) tot broek laten knippen, en (nu) wordt ze warempel door O. als broek gebruikt.

§ 98. *pogi--an*.

Pogi--an duidt aan den tijd waarin, of de plaats waar men bezig is met aandoen of zal aandoen wat het grondwoord zegt; ook: waaruit men zich verschaft wat het grondwoord te kennen geeft.

Pogibintolan i adi^s, jo kosingan-bi^s-monia: het kind wordt een sarong aangedaan, maar ze lachen er om (daar het kind er nog niet mee overweg kan, zakt telkens af enz.). *Ko onda im pogilingkitan*? waar moet het afweermiddel worden gebonden? (om den rechter- of linkerarm? bijv.). *Kaka, a pa pogilamboengan in tongo doea bo mamagi^s bidon i nion*: wel, wel, terwijl een ander nog bezig is zich van een kabaja te voorzien, kom (je) al hier (tot iemand die komt terwijl men half gekleed is). *Mononggoba^s, si nion ing kooeli^s an kom pogilamboengan*: tuinen aanleggen, want dit is om het te kunnen verkrijgen waaruit men zich van kleeding (en andere dingen) voorziet. *Likoedkoe naa dia^s motaau pogipaka^s an, sing kinobiagan im bitoel*: mijn rug daar kan (ik) geen onderbaadje hebben, want er is een steenpuist opgekomen.

§ 99. *pinogi--an* (verl. tijd van *pogi--an*).

Nonakit i ogotankoe im pinogibintolan noringkoet: pijn doen mijn lenden, want de sarong is er (zoo) stijf om gebonden geweest. *Binalotan in sii^s koe kolo(l)anan im pinogitaatan noringkoet*: gestriemd is mijn rechterzij vanwege het daar strak aanhalen van het broektouw. *Nopia ing ginanja im pinogikarabocankoe*: (hij) vindt het

prettig dat ik oorknoppen heb aangedaan. *Kinosingan-monia im pinogibobolankoe im bintooi*: zij lachten om (mij) omdat ik om mijn hals had gehangen (een snoer van) bintooi-vruchtjes (die kinderen als kralen aan elkaar rijgen). *Kon toedoe im batoe inta naa im pinogisolana^sankoe noïnggoe^s-makow*: op dezen steen heb ik mijn broek aangedaan (toen ik) gebed had. *Tonga^s pinogikarabocan im bongolanēā, jo nobobaga^s*: slechts oorknoppen zijn in haar ooren gehangen, en (nu) zijn ze opgezwollen.

§ 100. *mopogi-*.

Deze combinatie van mopo- en mogi- geeft te kennen dat men het bedoelde kleedingstuk, sieraad of wapen om- of aanhangende doet zijn.

Kai olai toea, aka kainako^s: Pogibandang-don! bai n toea ikow mopogibandang: die aap zei, als ik zeg: Hang het om (over den schouder)! eerst dan moet je haar omhangen (doen afhangen v/d schouder). *Mopogibongkol im pitow*: laat het kapmes omgehangen zijn, laat dat in den toestand van aangejord verkeerren. *Mopogibongkol in doit*: doe het geld in een doek gewikkeld om je middel. *Mopogilamboeng in soctara*: laat je bekleed zijn met een zijden kabaja.

Het kan voorkomen, dat een woord hetwelk geen kleedingstuk, sieraad, wapen enz. aanduidt, oogenschiijnlijk toch ook met mogi- is gevormd, zooals bijv. de woorden: *mogijajoe^s (mogiraroe^s), mogi-langgo^s, mogilanit, mogilima* (voor vertaling zie blz. 400 v.v.). Op blz. 397—401 is echter uiteengezet, dat we o.i. in dergelijke gevallen niet met het zoo even besproken mogi- hebben te doen, doch met een soort voorslag i-, die voor nasaleerbare medeklinkers steeds genasaleerd wordt, en als een deel van het grondwoord kan worden beschouwd; voor dit secundaire grondwoord is dan mog- gevoegd. Zie hiervoor de genoemde bladzijden, en ook mojogi- op blz. 395.

10. De groep van *mongi-*.

Hiertoe behooren:

mongi-,
nongi-,
pongi-,
pongi--on,

pinongi-,
pongi--an,
pinongi--an,
mokopongi-,
mongongi-.

§ 101. *mongi-*.

Wanneer de beginconsonant van het op *mongi-* volgend woord dit toelaat, wordt zij geprenasaleerd bij voorvoeging van *mongi-*, doch bij met *j-*, *l-* of *r-*, en bij met klinkers aanvangende woorden, wordt het zonder meer voorgevoegd. In vorm komen met *mongi-* afgeleide woorden dus soms geheel overeen met die woorden, waarvan het primaire grondw. een genasaleerden voorslag *i-* heeft en daarna met *mong-* is gevormd. (Zie voor dezen voorslag blz. 397 v.v.). Toch meenen we dat er wel degelijk verschil is. Niet alleen wordt *mongi-* bij met klinker beginnende woorden zonder meer voorgevoegd — wat bij bedoelden *i-*voorslag niet het geval is —, maar *mongi-* heeft ook een vaststaande beteekenis, wat bij den *i-*voorslag niet zoo is, daar die o.z.t.z. een nieuw grondwoord met gewijzigde beteekenis vormt.

Mongi- wil zeggen: 1e. volgen, zich begeven langs, door of over hetgeen door het grondwoord wordt genoemd (dit „volgen” kan zoo-wel letterlijk als overdrachtelijk bedoeld zijn); 2e. er op uit zijn te bemachtigen wat het grondw. zegt, daarop alles concentreeren.

Bij de bespreking van *mo-* is gebleken dat het intensieve *mo-* veelal kan worden weergegeven met: klaar staan, of: er op uit gaan om te doen wat het grondwoord zegt. Mocht nu *mongi-* te herleiden zijn tot het intensieve *mo-* + *i-*, dan zouden we deze *i-* hier misschien aanwijzende kracht mogen toekennen, m.a.w.: *i-* zou dan aanwijzen waar men langs zal gaan, of waarop men uitgaat of lostrekt. (Voor deze *i* zie § 245).

Monginggoba^s: zijn weg door de tuinen nemen, dezen willen volgen. *Dika monginggoba*^s *si moiritak kom pajoe*: ga niet door de tuinen want dan zal de padi vertrapt worden. *Mongindalan*: den weg volgen. *Moondok iakoei i mongindalan*: ik ben bang om den weg te volgen (dit kan bijv. een dief zeggen, of iemand die verlegen is menschen te ontmoeten). *Maja*^s *moindoi kon toetoengan motakod mongim-boeloed i Ambang*: (hij) gaat kijken naar den vulkaan (en) zal stijgende den berg Ambang volgen. *Nongonoe si mooja*^s-*bi*^s *in sia i mongina!oeg*? wat is er dat (hij) zoo verlegen is om de dorpstraat

te volgen? *Mongijoeak*: het midden volgen, houden. *Mongongontong i maja^s mongijoeak im padang, si motojoe^s in toeriangēā*: kijk goed uit als (je) gaat midden door de alang-alang, want veel zijn de (jonge) uitspruitsels ervan. *Ki Araman maja^s monoeloe^s motaloeg mongingkotoelidan*: A. gaat met een flambouw (garnalen) vangen (en) volgt den kotoelidan-rivierrand. *Tongga^s akoei mongiloentoeng ing kajoe*: maar ik volg de toppen der boomen (een aap spreekt hier). *Mongilioe*: volgen waar geen trap is (en zoo in huis komen of het verlaten); kinderen doen dit wel, maar ook dieven. (*Lioe* is de ruimte, die onmiddellijk aan den vloer van het huis en voorgalerij grenst, waar geen trap is). *Bagoe mamangoi mongindangkoelon, ai-moboei mongilioe*: pas komende wordt het voorgalerijtje gevolgd, weggaande volgt men den buitenkant. Gezegde over iemand (bijv. een schoonzoon), die in het begin zich heel mooi voordoet, maar later (bij het scheiden bijv.) heel onbeschoft is (als iemand die zoo maar naar beneden springt inplaats van behoorlijk de trap te volgen). *Mongiubogkoe ki ine inta pobogoiankoe*: het gaat volgens mijn wil aan wie of ik het zal geven. *Mongiubog-bi^s i S.*: geheel volgens den wil van S., zooals hij dat wenscht. *Mongiigin ing ginakoe*: de toestemming volgen van mezelf, eigen wenschen volgen. *Kai intau motaau: Ojoeon im bisa i mongimbalangon, bo ojoeon doman im bisa inta mongintoba*: een deskundige zegt: er zyn giften (vergiftige dieren) die de zee volgen (naar hunne gewoonte in de zee leven) en er zijn ook giften die op het land verblijf houden naar hunne gewoonte.

Mongimanoek: er op uit zijn om kippen te krijgen, het kan zijn om ze te koopen, maar eerder wordt gedacht aan stelen, of rooven door kiekendief. *Maja^s mongimanoek potomboeloi in dolom*: iederen nacht gaat (hij) op kippen uit. *Maja^s mongindoe^s, mongilantat, mongimbolangat*: er op uit gaan om doerian-, lansa-, ramboetanvruchten te bemachtigen, gaan lostrekken op die vruchtboomen. *Intau inta toea maja^s monginatoe ko lai-laigan inta dia^s kointau*: die man gaat eieren (stelen) in de verschillende tuinhutten, die niet met menschen zijn. *Mongiadodoi*: kermen van de pijn, aan één stuk door maar kreunen en steunen, aan niets anders wordt gedacht, men is op kreunen uit.

§ 102. *nongi-* (verl. tijd van *mongi-*).

Nonginaa iakoei: hier ben ik langs gegaan. *Nongintoea in sia*: daar is hij langs gegaan. *Nongionda iikow?* waar ben jij langs gegaan? *Nongimolabot iakoei*: ik heb toepaadjes genomen, waar

dit korter was den gewonen weg verlaten, het kortste gevolgd. *Nolagoei iroemoedak nongioeto^s i roesa inta toea*: dat hert vluchtte, met gebogen kop vooruit ging het door het hooge riet. *Nongiolioeng ing kajoe, sin totoeoe narente^s in singgai*: (hij) volgde de schaduw der boomen, want erg heet was de zon. *Kinoemapot nongimpangkoi in doe^s*: opgekropen langs den stam van den doerianboom. *Nonginsigad ing goba^s-namoenda*: is gevolgd de tusschengrens van de tuinen van jullie tweeën. *Nongintoedoe im batoe*: volgde de toppen der steenen (bijv. bij het oversteken van een rivier). *Minaja^s-pa iakoeoi nongiantog im banga pomiaan oloenan*: ik ging er even op uit om te verkrijgen het binnenste van een niboengpalm om daarvan te maken een kussen (-vulsel). *Nongiliod i roesa kon dogami inta toea iakoeoi*: ik volgde het spoor van het hert in dat struikgewas. *Nongiraian-bi^s in tobatoe^s-tobatoe^s*: (men) volgde maar den wensch van iedereen. *Noponik nongintondok imosia, jo noroentoet*: zij zijn geklommen over het hek en (nu zijn de dwarslatten) naar beneden.

§ 103. *pongi-*.

Pongi- is onder de mongi-vormen wat mo- 'is onder die van de mo-groep (zie blz. 333 v.v.), het heeft dus imperatieve en instrumentale kracht.

Botoi-makow pongiloeök i oeangga naa: roei derw., laat deze prauw de bocht volgen. *Pogoeman pongimotoelid*: zeg het volgens de waarheid, met je zeggen volg daarmee het rechte. *Pongimolabot*: met één woord, om het kort te maken, om hiermee alle verdere redeneering af te snijden, bijv.: *Pongimolabot, naaia ing koibogēā*: in één woord, dat is zijn wensch. *Ponginggogina-pa-monia*: volg voorloopig hun gedachten, hun overleggingen. (Voor *gogina*, zie § 211). *Dika ponginion im pikiranmoe!* laat je gedachten dat niet volgen! denk daar niet over! *Komintan pongilipoe^s i intau minta intā naa*: laat al die menschen het dorp volgen. *Baja^s pongimanoek in doit inta naa*: ga op een kip uit met dit geld, zie met dit geld een kip te krijgen. *Pataton pongionda in dalan inta naa?* waar zal deze weg langs gaan als (hij) verplaatst wordt? (waar zal met dezen weg langs worden gegaan?).

§ 104. *pongi--on*.

Pongi--on geeft te kennen dat het gewenscht wordt geacht of behoorlijk is iets ergens langs of ergens over te leiden, te doen volgen.

Bij een verbod zegt dit dan dat het heelemaal niet geoorloofd is.

Dalan inta naa pogalet pongiliboeon im boeloed: deze weg moet maar rondom den berg gelegd worden, de helling rondom den berg worde ermee gevolgd. *Aka motocnsinggai pongiolioengon ing kabaŋo*: als de zon op haar heetst is, worde het paard in de schaduw geleid (doe het die volgen). *Dika pongiolabatonmoe i adi^s, si molaboe^s*: het kind mag je (heelemaal) niet laten volgen den balustrade-balk, want dan zal het vallen. *Dia^s mobali^s ponginggoba^son ing kabaŋo*: het mag niet (dat) langs den tuin wordt het geleid het paard. *Pinongojow ko inia, diaan-don pongiomoeikon im bembe^s*: het is hem opgedragen (dat) de geit langs het oosten gaande gebracht moet worden. *Dika-pa pongiomonikon-monimoe in tongkolai im ponoja^s*: de mand met vleesch moeten jullie nog niet boven-langs brengen.

Soms is -on als een deel van het stamwoord te beschouwen, en hebben we o.i. dus niet direct met pongi--on te doen, maar met pongi- voor een reeds met -on afgeleid grondwoord. Bijv. *Naaia in doit pongingkaanon-monimoe*: hier is geld waarmee jullie op eten (*kaanon*) af moeten gaan, waarvoor jullie eten moeten koopen (en niet aan andere dingen uitgeven). *Dika pongindolangon i lolingkop i loeit si moroeŋpit*: volg niet met het rijstvat het gat van de deur, want (dat is) nauw. (*Dolangon*: ingang van een tocht- of windgat, van een zeestraat).

§ 105. *pinongi-* (verl. t. v. *pongi-*).

Pinogotoep pinongilangit: het is afgeschoten in de richting van de lucht (naar boven). *Pinatat pinongilopa^s in dalan*: de weg is verlegd langs de vlakte, heeft men de vlakte doen volgen (men is ermee langs de vlakte gegaan). *Dinianja-don pinongiomoeik in silaimoe*: hij heeft al gebracht je deel, daarmee het oosten langs gaande. *Nongonoe sim pinongiomonagmoe-bi^s in dalan ing goba^scoe?* waarom is het dat je toch beneden langs laat gaan (naar daar hebt verplaatst) den weg van mijn tuin? *Pinolabot-don pinongiloemad ing ki Sambe*: S. is den kortsten weg, langs het tuindorp, vervoerd. *Sinaan pinongimboeloed i oelang-monia*: hun strikken zijn gesteld langs den berg, daarmee hebben zij den berg gevolgd. *Sinoentoenē pinongilioe i adi^s inta toea*: hij heeft dat kind laten zakken langs de vrije ruimte. *Binandai pinongiloentoeng i longkoet inta toea*: die (met rijst gevulde) bamboes zijn op de balken langs de zoldering gelegd.

§ 106. *pongi--an*.

Pongi--an geeft te kenen: . . . waar langs zal worden gegaan, waar men zien te bemachtigen wat het grondwoord zegt.

Pongindalan: d wegen waar zal worden langs gegaan. *Dika mongandoep momomama^san kom pongindalan*: ga niet (bij anderen) aan om pruimpartijen te houden op de wegen waar gij langs zult trekken. *Ko onda im pongimpomama^san-monimoe?* waar haalt gij uwlieder pruimbenoodigdheden (*pomama^s*)? *Boeta^s i intau, dika pongingkaJoean*: de grond van (andere) menschen, daar mag (je) niet op hout uitgaan (d.w.z. als er een heele massa nodig is voor bijv. een feest). *Maja^smoe-pa iakoei pongimbibigan kong kotoelidan*: ga jij even voor mij in de kotoelidan-rivier den kant langs (n.l. om garnalen te pakken).

§ 107. *pinongi--an* (verl. t. v. *pongi--an*).

Ko onda im pinongimpakoe^san-monimoe? waar is de plaats waar gijl. de pakoe^s-groente hebt gehaald? *Onoe-pa im pinongilipoe^s-anmoe?* wat (heb je) nog dat je langs het dorp bent gegaan? *Dia^s sinoemoroe^s in sia im pinongiloemadanmoe?* was hij niet boos dat je het tuindorp hebt gevolgd? (daar waar het tuindorp is, langs bent gegaan). *OJoeon im pinongiomaKowankoe*: er was iets (dat maakte) dat ik daar ginder langs ben gegaan. *Pinongiomonikanmoe, nolagoei in sia namonag*: terwijl gij daar boven langs gingt, is hij gevluht naar beneden gaande. *Naonda im pinongindia'an i Sabir baja-baja^s sinoemoroe^s ing ki toeang*: toen S. er op uit was het te ontkennen, heeft mijnheer zich direct boos gemaakt.

Op blz. 46 is in een zin met voorbeelden van pino--an ook het woord *pinongingkonoekoean* te vinden (de vroeger gevierde plechtigheid van het nagelknippen). We meenen hier *ingkonoekoe* (and. *ingkondoekoe*) als secundairen stam te mogen beschouwen: *ingkonoekoe-ai*: knip de nagels (nagel = *konoekoe*, of: *kondoekoe*); *monging-konoekoe*: nagels knippen. Zoo zijn er meer woorden, die op het eerste gezicht geheel den indruk maken van met een mongi-vorm te zijn samengesteld, doch o.i. toch van andere samenstelling zijn (zie blz. 409 en 397 v.v.). We volstaan met nog èen voorbeeld te geven. *Monginggama^s*: gaan wegruimen of verwijderen van iets wat daar niet behoort te zijn. Hier secundaire stam *inggama^s* (gevormd van *gama^s*: halen, nemen) met *mong-*. *Aka akoei i monginggama^s, jo moinggama^s*: als ik het ben die ga verwijderen (uittrekken van een

splinter bijv.), dan ben (ik) ook in staat te verwijderen, of : dan raakt het ook verwijderd (uitgetrokken bijv.). (Op blz. 116 van Mededelingen Ned. Zend. Gen. jaarg. 1911 worden de woorden *monging-gama*^s en *moïnggama*^s beschouwd als te zijn samengesteld met de praefixen *mongi-* en *moï* (intensief). Dit komt ons nu minder juist voor. *Inggama*^s is hier als stamwoord te beschouwen. Ook wordt het zuivere *moï-* steeds zonder meer met het volgend woord verbonden — zie blz. 396 onder *moï*, voor zoover wij nu kunnen oordeelen).

Hier wordt ook nog even verwezen naar het in de Minahasa voorkomende voorvoegsel *mangi-*, (zie Sprkk. Tontemb. v. Dr. N. Adriani, blz. 78, natuurlijk geheel in het midden latend of de *i-* daarvan soms ook wel eens als een soort voorslag van het grondwoord moet worden beschouwd.

§ 108. *mokopongi-*.

Mokopongi- is weer te geven met: in staat zijn te doen wat het met *pongi-* afgeleide woord te kennen geeft.

Mokopongiöo: in staat om met instemming (met ja = *oo*) te volgen. *Mokopongiöo ko inta toentoetonēā*: in staat om met instemming te volgen hetgeen door hem wordt geëischt. *Dia^s-pa iakoei mokopongiöo kon singog inta nion*: ik kan nog niet instemmen (met ja volgen, antwoorden op) met dat (uw) woord. *Dega^s mokoponginaa-pa ikow in tajow-mai*? misschien kun je nog hier langs komen bij het naar hier (terug) keeren? *Mokopongintoea iikow ko inta naa*? kun je dit daar langs brengen? zou je daartoe in staat zijn, of : aandurven? (bijv. bij heel slechten of gevaarlijken weg). *Nokopongilobong-bi^s in sia*: hij is inderdaad de lobong-rivier kunnen volgen.

Als voorbeeld van een pseudo *mokopongi-* moge dienen *mokopongintotoeoe* en *mokopongintaaau*. *Mokopongintotoeoe ikow ki inta sinakowēā*? waarmee zul je het waar kunnen maken dat hij het heeft gestolen? *Mokopongintaaau ikow ko inta sinakowmoe*? zul je er iets op kunnen vinden (om te ontkennen) dat je het gestolen hebt? Bij deze twee zinnen hebben we met *mokopo-* (zie blz. 373) te doen, en zijn *intotoeoe* en *intaaau* als stamwoorden te beschouwen.

§ 109. *mongongi-*.

Mongongi- beschouwen we als het geredupliceerd *mongi-*. Bij woordherhaling wordt vooral met het tweede deel van een samengesteld praefix gehandeld alsof dit tot het grondwoord behoort en dus

herhaald. Zoo ontstaat mongongi-, daar de klinker van de herhaalde lettergreep steeds door *o* wordt weergegeven. (Zie Reduplicatie, § 211 v.v.).

Mongongi- wil zeggen: gewoon zijn te doen wat het met mongi-afgeleide woord te kennen geeft, wiens aard of aanleg het meebrengt steeds weer ergens langs, of ergens op los te trekken om het te bemachtigen. Ook kan mongongi- beteekenen dat meerderen doen wat het grondwoord + voorgevoegd mongi- zegt. De frequentie der handeling, die door de reduplicatie te kennen wordt gegeven, wordt dan dus veroorzaakt door een veelvoud van subjecten. (In dergelijke gevallen zou ook kunnen worden gedacht aan een samensmelting van *mongi-* met *mongo-*, daar dit laatste voorvoegsel steeds een zeker meervoud te kennen geeft).

Mongonginaa: gewoon zijn hier langs te gaan. *Mongonginatoe*: gewoon zijn op eieren uit te gaan, bijv. een slang, wier aard dit meebrengt, of van een dief die steeds weer er op uit trekt om eieren te stelen. *Mongongilioe*: iemand wiens gewoonte het is niet op de gewone manier binnen te komen (of naar buiten te gaan), „die van elders inklimt”. *Mongongijocak*: die de gewoonte heeft het midden te volgen. *Mongongindalan*: steeds weer den weg langs gaan, bijv. wegwerkers of vaste voorbijgangers, ook: velen of de meesten gaan langs den weg. *Mongongindolaag*: steeds weer over het erf loopen, of: velen gaan over het erf. *Bajongan-monia nongogindolaag-koe*: zij allen gingen over mijn erf, ook: waren gewoon over mijn erf te gaan.

De woorden *mongonginajan*: steeds weer iemand nadoen, en *mongonginaau*: iemand die bezig is met iets te leeren, zijn o.i. weer te beschouwen als geen zuivere mongi-vormen, daar *inajan* (v. *dajan*) en *inaau* (v. *taau*) als secundaire grondwoorden kunnen worden aangemerkt, waaraan een gereduplicateerd mong- (mongong-) is voor-gevoegd.

11. De groep van *mongo-*.

Deze groep bestaat slechts uit:

mongo-,

nongo-,

en eenige samenstellingen als:

mongoï-,

mongoro-,

mongongi-, zie § 109.

pokongo-,

kongo-,

mongongo-, zie § 220.

§ 110. *mongo-*.

Het voorvoegsel *mongo-* geeft een meervoudige beteekenis aan het woord waarmee het wordt verbonden. Is het grondwoord een soortnaam, dat zegt *mongo-* dat er meerderen van die soort bijeen zijn, de samenstelling kan dan als verzamelnaam worden opgevat; geeft het grondwoord een werking te kennen, dan zegt *mongo-* dat meerderen die werking (zullen) verrichten, allen of in elk geval de meesten waarvan sprake is zijn daarmee bezig, of zullen daarmee bezig zijn; duidt het grondwoord een eigenschap, hoedanigheid of toestand aan, dan geeft *mongo-* (*nongo-*) te kennen dat die eigenschap, hoedanigheid of toestand zich uitstrekt over nagenoeg alle dingen die bedoeld worden; enkele uitzonderingen kunnen voorkomen, maar de overgrote meerderheid is wat het grondwoord zegt.

Mongoadi^s: de kinderen, de gemeenschap waarvan ieder lid nog een kind is. *Mongodeaga*: de jonge meisjes, al degenen die dit met elkaar gemeen hebben dat zij jonge meisjes zijn. *Mongooelita^s*: de jongens, de stand der jongens. *Mongoïtoi*: de volwassenen, de kring der volwassenen. *Oaidan i mongoadi^s, i mongondeaga, i mongooelita^s, i mongoïtoi*: kinderwerk, jonge meisjeswerk, jongenswerk, werk voor volwassenen. De woorden *mongoädi^s, mongodeaga, mongooelita^s* hoort men ook voor het enkelvoud gebruiken, maar het wil ons voorkomen dat dit oorspronkelijk wel niet het geval zal zijn geweest. *Mongoïtoi* is bijv. ook nu nog niet voor één persoon gebruikelijk. **Pinololimod ko mongoädi^s ko lipoe^s im Betlehem*: de reeds gepleegde moord op de kinderen van B. *Kobaja^sanmangoi Soelap, jo mongoädi^s totoeoe modamal*: (toen) trof S. dat er zeer veel kinderen waren.

Mongolansik: meerderen of allen springen. *Bolai mongolansik kon tanga ing kajoe*: de apen springen op de takken der boomen. *Totoeoe mongolandoek i roesa*: wat springen de herten. *Bajongan-monia komintan morogaid? O nongsioeg imosia*: zij allen, werken ze allemaal? O, ze liggen (slapen) allemaal. Een enkele ligt misschien nog niet, maar de groote hoop wel. Anderen gebruiken voor *mongosioeg, morosioeg*. (Zie onder *mongoro-*, § 113). *Totoeoe mongokosing*

i mongoädi^s mintā intā toea: wat zijn al die kinderen erg aan het lachen.

Mongolantoed: alle dingen waarvan sprake is, zijn hoog; er kan wel een enkele uitzondering zijn, maar als een geheel genomen zijn ze hoog. *Mongolantoed-don im bango^s intā toea*: die kokospalmen zijn alle-hoog. *Mongoligai, mongoïntok, mongoloben, mongopolok, mongopoesi^s, mongoäkow*: de dingen waarvan sprake is, zijn als geheel genomen, allemaal vlug, klein, groot, laag, wit, ver. *Bo tongonoe-mai in toea intā mongopandoi*: en hoeveel heeren wel, die allen knap zijn. *Mosia dōman mongotoera^s in doitēā toea*: zij ook zijn (waren) allen begeerig naar dat geld van hem. *Kai m bogani taja onom toea: Naa-pa intā mongoropot in dia^s mokopatoi* . . . die zes helden zeiden: Deze toch die allen sterk zijn die hebben niet kunnen dooden . . . *Toetoeoe mongokaja imosia*: zij zijn allen zeer rijk. *Mongomahal-don im boli im pajoi bo onoe-don*: de prijzen van padi en wat ook zijn alle duur.

§ 111. *nongo-* (verl. tijd v. *mongo-*).

Nongolaboe^s-don in doeë^s: de doerianvruchten zijn allemaal al gevallen. (Er kan nog wel een enkele aan den boom zitten, maar praktisch gesproken is de boom leeg). *Nongoloetoe^s-don i lantat intā naa*: deze lansatvruchten zijn al rijp. *Nongopoetol im patok in tondok pinoropangkoelan in sapi*: al de hekpalen zijn gebroken waar de koeien met elkaar aan het vechten zijn geweest. *Nongodioeg kong kilid im pinogadopan im boke^s*: dicht bij den tuinrand hielden de varkens zich verscholen (was de plaats waar . . .). *Si nongojogang-don ing kabalo*: want de paarden hadden allemaal dorst. *Boeokēā nongobanat-don* zijn haren waren al lang geworden. *Kon toea-don mintā bo nongokoea-koeak i mongombal*: toen schreeuwden allen van het huilen. *Intau binoelian nara doea ibanēā nongoleme^s-don*: de menschen die door hen tweeën bevrijd waren, er waren er die murw waren (van het lang gebonden zijn).

Bij *mongo-* troffen we de van de meeste andere voorvoegsels bekende vormveranderingen nog niet aan. Hiermee is natuurlijk niet gezegd, dat ze heelemaal niet voorkomen, want in theorie lijkt ons dit zeer wel mogelijk. Het woord *pongoiboeon* zou aan een *mongo-*vorm kunnen doen denken, te meer waar er ook een grondwoord *iboe* bestaat, maar we meenen te moeten aannemen dat dit toch niet juist is. *Iboe* is het grondwoord voor een manier van vegen: *mogiboe*: na het padizaaien in de gemaakte gaatjes deze dichtvegen, zoodat de

padi met aarde wordt bedekt; *pogiboe*: veeg; *iboean*: veeg er aan; *oiboe*: waarmee men veegt. *Pongoïboeon* beteekent echter: waarmee droevige herinneringen of ontroering worden opgewekt. *Kai m bolai: Mobali^s-bi^s tonga^s maja^s-pa iakoei mojjoe^s, si mokodongog pongoïboeon*: de aap zei: Het mag wel, maar ik ga eerst ver (hier vandaan), want als ik het hoor (dat je op mijn grootvaders gong klopt) zal het me ontroeren. *Pokopongoïboeon-bi^s-monimoe iakoei*: gijl. wilt mij ontroerd maken, droeve herinneringen wakker roepen bij mij. *Pinongoïboe-monia iakoei*: zij hebben mij ermee ontroerd. Uit deze laatste woorden blijkt wel, dat de beteekenis moeielijk toelaat hier aan mongo-vormen te denken en een stam *iboe*; we moeten hier wel te doen hebben met mo-vormen en een grondwoord *oiboe*, *ngoïboe* of *koïboe* (den zuivereren stam mochten we nog niet ontdekken).

§ 112. *mongoï-, nongoï.*

Mongoï- is een combinatie van *moï-* (zie blz. 396 v.v.) en *mongo-*, die te kennen geeft, dat meerderen onverwachts zal overkomen wat het grondwoord zegt, of dat (alles) allen toevallig zullen geraken in den toestand die door het grondw. wordt genoemd. *Nongoï-* duidt dan aan dat dit meer of minder toevallige gebeuren is geschied. We volstaan met enkele voorbeelden van *mongoï-*, welke vorm, zooals begrijpelijk is, meer gebruikt wordt dan *mongoï-*.

Nongoïtongag-makow na^s-don intau minatoï: allen waren geheel ontdaan, gelijk doode menschen (waren ze). *Naonda i nōiritak-monik kon toedoenja, dongka 'nongoïtongau-makow imosia*: toen (zij) den top ervan kwamen te betreden, geraakten zij allen heelemaal in verbazing, werden zij allen geheel door verbazing bevangen. *Nongoïrarit-bi^s im pajoi naa*: deze padi is warempel allemaal verspreid.

§ 113. *mongoro-, nongoro-*.

Mongoro- is w.s. een samenstelling van *mongo-* en *moro-*, welke twee voorvoegsels in beteekenis met elkaar overeenkomen. Zooals op blz. 386 is gezegd, heeft ook *moro-* meervoudige beteekenis en kan vaak worden weergegeven met: alle gezamenlijk, allen doen wat het grondwoord zegt. In *moro-* (*mojo-*) zit echter ook het begrip van wederkeerigheid, wat *mongo-* geheel vreemd is. Een ander verschil komt ons voor te zijn, dat bij *mongo-* de verschillende subjecten meer als een eenheid zijn gedacht dan bij *moro-*, en *mongo-* dan ook vooral

op zijn plaats is, wanneer de verschillende subjecten van dezelfde soort zijn.

Mongoro- kwamen we nog slechts heel zelden tegen. Volgens zeggen, n.l. van degenen die èn *mongo-* èn *mongoro-* bij enkele woorden gebruiken, is er geen verschil in beteekenis, maar zou *mongoro-* iets fijner klinken dan *mongo-*. Wij zouden het een kleine versterking willen noemen, n.l. dat de heele hoop te zamen zal . . . , of is. Wanneer *ro-* (or) hier gelijk mocht zijn te stellen met het op blz. 303 onder *mokojo-* besproken *jo-*, en dus ook abstracte subst, vormt, dan zouden we niet met een samensmelting van *mongo-* en *moro-* te doen hebben, doch slechts met *mongo-* voor een reeds met *ro-* afgeleid woord. *Mongoroötoi* bijv. zou dan beteekenen dat de dooding of sterfte zich over alle wezens waarvan sprake is zal uitstrekken. Daar we slechts over een enkel voorbeeld beschikken, durven we hier niet met beslistheid te spreken.

Dika toejatan in tabang, simba^s dia^s mongoroötoi in toja^s: doe geen giftwortel in den vijver, opdat de visschen niet allemaal te zamen doodgaan, of: het doodgaan zich niet over allen zal uitstrekken. *Nongoroötoi-don i manoeck*: de kippen zijn allemaal al dood, of: de sterfte heeft zich al over al de kippen uitgestrekt. *Komintan-don mongorosioeg*: allen slapen.

Zooals reeds gezegd, is kan in deze gevallen ook *mongo-* (*nongo-*) gebruikt worden.

mongongi-

Mongongi- is op blz. 314—315 behandeld, en daar beschouwd als een gereduplicateerde vorm van *mongi-*. Soms kan ook worden gedacht aan een samensmelting van *mongo-* en *mongi-*, maar daar dit praktisch van weinig belang is, wordt slechts naar gen. blz. verwezen.

§ 114. *pokongo-*

Deze samenstelling van *poko-* en *mongo-* kan worden vertaald met: maak vele , doe het in vele *Tajad pokongoöntok ing kapaja^s*: snij de *papaja.s* in vele kleine stukjes. *Bonsi-bonsig pokongoöntok im ponoja^s*: breek de toespijs in vele kleine stukjes. *Doi-doiton pokongoöntok in tabakoe^s naa*: verdeel deze tabak in hoopjes van een duit per stuk. *Pokongolanggo^s*: maak alle (dingen waarvan sprake is) lang. *Pokongopolok*: maak ze (allemaal) kort. Zie verder *kongo-*, § 123.

Een samenstelling van *mongo-* met *popo-* of met *poki-*, dus bijv. *popongo-*, *pokingo-* troffen we nog niet aan.

kongo-.

Voor dit samengesteld voorvoegsel wordt verwezen naar de groep van *ko-*, en wel § 123.

§ 115.

We willen hier nog een enkele opmerking maken over *mongo-*. Dit samengesteld voorvoegsel zal wel ontstaan zijn uit *mo-* + *ko-*. En daar *mo-* o.m. ook meervoudige beteekenis heeft (zie blz. 328, onder 5e) is er o.i. wel eenige aanleiding toe die voor een deel hier bij *mongo-* ook aan *mo-* toe te schrijven, al zal ze in hoofdzaak wel zetelen in het intensieve *ko-* of *ngo-*, zooals vooral bij enkele samengestelde praefixen goed uitkomt. Bij *mongoĩ-* bijv. is het duidelijk, dat juist *ngo-* (of: *-ong-*?) de meervoudige beteekenis veroorzaakt (*mongoĩtongau*: allen zullen verbaasd komen te zijn). Zoo ook bij *mongongi-*, wanneer dit is samengesteld uit *mongo-* + *mongi-* (*nongong-indolaag*: velen, allen gingen over het erf). Verder bij *pokongo-* en bij *kongolantoed*: de hoogte van meerdere of van alle dingen waarvan sprake is (*kolantoed*: hoogte). Zie ook het Tontemb. *manga-*, waarvan Dr. N. Adriani zegt: „Deze meervoudige beteekenis van *manga* is ontstaan uit de verzamelende, eenheid-aanduidende beteekenis van *ka-*”. (Zie Tontemb. Sprk. blz. 118).

Behalve het voorvoegsel *mongo-*, kent het Mong. ook een *mongo* dat als zelfstandig woord voorkomt, overeenkomend met ons „of”, geeft vaak een soort onzekerheid of vaagheid te kennen. *Lima mongo onom*: vijf of zes. *Mongo ki ine*: wie of . . . , wie ook . . . , al wie . . . *Mongo naonda*: hoe of wel *Mongo tongonoe*: hoeveel wel , hoeveel of *Libo^s-pamonag mongo oelang i inc ing kinobaalan i oengkoe^skoe*: ga even benedenwaarts vragen van wien de strik is, die waarin mijn hond is gepakt. *Pokipitoekoe ko intau motaaui mongo sioeg onoe inta sinogoindopkoe*: ik ga uitlegging verzoeken aan een deskundige wat het droomgezicht (beteekent) dat ik heb gedroomd. *Libo^son-pa moena ko inia mongo ingin ing kainia in dogami inta naa*: vraag het even eerst aan hem of hij goed vindt dat (ik) dit struikgewas omkap (om er een tuin aan te leggen).

12. De groep van *ko-*.

Hiertoe worden gerekend:

ko(g)-,
ko--on,
kino-,
ko--an,
kino--an,
moko-,
kopo(g)-, enz.,
kojo-, enz.,
kongo-,
koto-, *kinoto-* enz.

§ 116. *ko-*.

De varieerende beteekenissen van *ko-* willen we aldus onderscheiden:

1e. *Ko-* zegt: in het bezit zijn van, voorzien zijn van, of aangedaan zijn met, behept met hetgeen door het grondwoord wordt genoemd.

2e. *Ko-* vormt abstrakte zelfstandige naamwoorden van bijv. n.w.

3e. *Ko-* geeft te kennen dat het verwekt of veroorzaakt, inboezemt of aanjaagt wat het grondwoord noemt.

4e. *Ko-* beteekent: er wordt gehoopt, gewenscht (of er toe opgewekt) dat iemand of iets kome in den door het grondwoord aangeduiden toestand, dat moge geschieden wat het grondwoord te kennen geeft. Dit dus voorals bij wenschen en verwenschingen.

5e. *Ko-* zegt dat de door het grondwoord aangeduide tijd afge-loopen is.

6e. *Ko-* voor een telwoord is veelal gelijk te stellen met ons -maal, ook vormt het zelfstandig gebruikte rangtelwoorden.

7e. *Ko-* komt voor in namen van dieren en planten als beginletter-greep, meermalen ook als *ka-*.

ko(g)-.

1e (bezitaanduidend).

In deze beteekenis komt zoowel *ko-* als *kog-* voor. Of deze *g* hier slechts als een soort overgangsconsonant is te beschouwen (zie blz. 310 onder *g*), of dat *kog-* als zelfstandig praefix moet worden aangenomen, durven we niet te beslissen. Wel hebben we kunnen consta-

teeren, dat *kog-* vooral gangbaar is bij namen van verwanten. En daar soms ook *mog-* bij dergelijke woorden voorkomt (zie blz. 351 v.v.) is er wel eenige reden om te denken dat het bezitaanduidende *ko-* vóór met klinker beginnende namen van verwanten *kog-* wordt vanwege het verwantschapsbegrip. Zoo bijv. *kogadi*^s, *kogima*^s, *kogama*^s, *kogompoe*, *kogoetat*: in het bezit zijn van een kind (*adi*^s), een moeder (*ina*^s), een vader (*ama*^s), een kleinkind (*ompoe*), een broer of zuster (*oetat*). Ook „een slaaf (*ata*) bezittend” is *kogata*. Bij deze woorden kan men sommigen ook wel *ko-* hooren gebruiken in geheel dezelfde beteekenis, doch *kog-* is hier wel het meest gangbare. Het woord *ipa*^s (zwager, zwagerin) wordt echter meer met *ko-* dan met *kog-* gehoord, wanneer men wil zeggen: een zwager hebbend terwijl *inde*^s (moeder, vooral door de kinderen gebruikt) in dit geval ook met *ko-* wordt gevormd. (Men kan wel eens *koginde*^s hooren, maar anderen verklaren dit met beslistheid voor „fout”). Wanneer nu niet de vorm *kogina*^s zoo algemeen gangbaar wes, zouden we kunnen denken, dat *ipa*^s en *inde*^s zich vanwege de begin-*i* tegen samenstelling met *kog-* verzetten. Maar nu gaat dit toch moeielijk. Het woord voor jongere broeder of zuster (*ai-ai*) wordt bij samenstelling met het bezitaanduidende *ko-*: *kogai-gai*. Dit maakt op ons den indruk, dat hier meer met het gevoel voor welluidendheid is gerekend dan wel met een prefix *kog-*, de *g* dus wordt gebruikt — zooals o.i. meermalen het geval is — als een soort overgangs- of hulpconsonant zonder bepaalde beteekenis te hebben of zonder nu beslist tot het prefix te behooren. [Voor het gebruik van deze *g* zie o.a. de afgeleide woorden: *togopat*, *togonom*, *inggopat*, *inggonom* (v. *opat* en *onom*), *inggalap* (v. *alap*), *tonggoeloe* (v. *oeloe*), *tonggadi*^s (v. *adi*^s), *tonggoeli*^s, in respectievelyk § 231 en 126, 229, 89, 126; zie verder hetgeen bij *tonggo-* in § 157 en bij de woordherhaling, begin Hoofdstuk III, wordt opgemerkt].

Sing kitada dia^s *pa-bi*^s *kogadi*^s: want wij tweeën hebben toch nog geen kinderen. *Oempaka dia*^s *-don kogina*^s: hoewel (ze) niet meer een moeder hebben. *Kolipod ink ki lakikoe kogata-pa*: vroeger bezat mijn grootvader nog slaven. *Bo sia dia*^s *doman koginaloem ko naa*: en hij bezit ook geen familie hier. *Dia*^s *koabito in sia*: hij bezit geen draagmand. *Dia*^s *-pa koatop im baloikoe*: mijn huis heeft nog geen dak (bedekking). *Dia*^s *koanib*: het bezit geen oorzaak, zonder oorzaak. *Dia*^s *koawak*: niet van een lichaam voorzien. *Dia*^s *koagama*: er geen godsdienst op na houden. *Kobaloi*: in het bezit zijn van een huis. *Kokabalo*: een paard bezittend. *Dodai n toea dia*^s *-pa kolipoe*^s, *dia*^s *-pa*

kobaloi inta kododotan, dia^s-pa kodatoe, dia^spa kobobato inta pokidongogan: te dien tijde had (bezat) men nog geen dorpen, bezat men nog geen huizen waarin gewoond kon worden, had men nog geen vorst, had men nog geen hoofden naar wie men luisterde. *Dodai akoeoi kodoit-pa*: toen ik nog geld bezat. *Na^s doman tandai dia^s kopelon*: gelijk een waterbamboe (die) geen prop heeft. *Na^s kajoe dia^s kodaoen*: gelijk een boom zonder bladeren. *Na^s pajoi dia^s kobonoe*: gelijk padi zonder inhoud (niet van een rijstkorrel voorzien). *Na^s bango^s dia^s kotapoe^s*: gelijk een kokosnoot (die) geen vruchtvleesch heeft. *Ojoeon ing kajoe tongo pangkoi nobiag-monik, jo dia^s, koecakat bo dia^s kotanga*: er is een boom opgegroeid, (die) bezit geen wortels en heeft geen takken. (R. opl.: lepel). *Ojoeon tobatoe^s im baloi inta dia^s kotoekad bo dia^s kololingkop*: er is een huis dat geen trap heeft en niet is voorzien van een deur (R. opl.: papajavvrucht o.a.). *Sampe bolai dia^s-don koïpoet*: zoodat de aap niet meer een staart heeft. *Koïbog*: een wensch hebben. *Mokidongog dongka kon singog mongo koïbog-don*: (wij) luisteren slechts naar (uwe) woorden of de wenschen (die gij hebt). *Kototabian*: aangedaan met genegenheid, een medelijdend hart hebben (*totabian* hier als grondwoord te beschouwen). *Kojogenggeng*: behept met de zucht tot herriemakerij (*jogenggeng* hier als grondwoord te nemen).

2e (vorming van zelfst. n. w.).

Moloben: groot. *Koloben*: grootte, grootheid, tot grootheid gekomen, grootheid bezittend. *Koïntok, kolanggo^s, kopolok, kolantoed, koompa^s, kodalom, kobabow*, kleinste, lengte, kortte hoogte, laagte, diepte, ondiepte, of: kleinheid hebbend, van lengte voorzien, enz. *Kobajong, kojakag, kojajoe^s, kodioeg, kotorong, kolałoi*: veelheid, weinigheid, afstand of verheid, dichtbijheid, vlugheid, langzaamheid.

Deze met *ko-* afgeleide woorden kan men ook hooren gebruiken voor: maak het maar groot, maak het klein, enz. maar dan in wenschenden, overredenden of vermanenden zin. Zie hiervoor onder 4e.

Bo siow ing kobajongēa i oengkoe^skoe: en negen was het aantal (de veelheid ervan) van mijn honden. *Oempaka na^s koloben in dojot im boeok*: al is het gelijk de grootte van een haarbreedte. *Tonga^s-bi^s oelag nomoejoen, dega^s mopoeloe^s no jopa liboe-liboe ing kotola^s ing kinookatanēa bo kolantoedea*: (er was) heusch alleen een opgerolde slang, ongeveer tien vadem was — heelemaal rondom — de grootte van de plaats waar ze was komen te liggen en de hoogte

ervan. **Naonda ing kolantoed in sigad i langit bo boeta*^s *naonda ing kojajoe*^s *in sigad im pomataan bo tojopan*: gelijk de hoogte van de grens des hemels en der aarde zooals de afstand is van wat er is tusschen de plaats waar (de zon) opkomt en waar (zij) ondergaat.

3e. (-verwekkend, -aanjagend).

Koondok: gevreesd, vreesaanjagend, vreeselijk. *Kojongan koondok, moboei-pa mopogogondok*: steeds al gevreesd, (waarom zou ik dan) nog steeds schrik aanjagen. (Woorden van een weldenkend hoofd ten opzichte van zijn volk). *Onoe ing koondokmoe ko inia*? wat is het dat je zoo vreeselijk vindt aan hem? *Ki adi*^s*nja ing koondokkoe, jo ki ina*^s*nja bo ki ama*^s*nja dia*^s*-bi*^s *koondokkoe*: het kind ervan is mijn schrik, maar de moeder en de vader ervan worden heusch niet door mij gevreesd. *Limioe kong koondok ko i toeang dia*^s *bidon*: (iets wat te) bovengaat het ontzag voor u (hier: vorst) bestaat niet, iets meer ontzagwekkends is onbestaanbaar. *Kojongo*^s *totoeoe in sia*: hij was (is) zeer gehaat, wekte heel erg den haat op. *Kotabi doman in sia i ama*^s*koe*: hij ook wekt de liefde op van mijn vader, is geliefd. (*Kotabi* kan ook beteekenen een opwekking om iemand liefde of medelijden te betoonen. Zie hiervoor onder 4e, waar ook de andere hier genoemde woorden met *ko-* kunnen voorkomen).

In bovengenoemde voorbeelden is *ko-* heel goed weer te geven met ons *ge-*.

4e (bij wenschen en verwenschingen).

Kobiag! bangkele^s, *sin dia*^s *onoe i mondorot*: leef op! (schep moed!) vriend, want er is niets dat drukt. *Kai abo*^s: *Kolaboe*^s-*pa-monag i limoe*^s *dojowa*! de jonker zei: dat er even twee limons naar beneden vallen! *Koloben*! maak het maar groot (wat je hier afnemen wilt, bijv., neem maar een flink stuk). *Koıntok*! laat het klein zijn (wat je hiervan neemt, bijv.), niet te veel, hoor! *Kodalom*! zou je het niet diep maken? ik geef je in overweging om het maar diep te maken. (Wanneer men bij grondwoorden als *loben*, *intok*, *dalom*, niet *ko-* maar *poko-* voorvoegt, dan klinkt het dadelijk harder. Voor *poko-* zie blz. 368). *Kotabi in sia*! heb medelijden met hem, betoon hem wat liefde! *Kotoloeboe*^s! groeie het voorspoedig op! *Kolapat-don*! dat het worde afgemaakt!

Kopatoi-don iikow! val dan dood jij! *Koroetoe-don*! wordt dan mager! *Korere*^s-*don ing kembangmoe*! (*sin doi*^s *iikow oendaman*):

laat je wonden dan groot worden! (want je wilt niet begeneesmiddeld worden). *Kolentak-don i matamoe!* (*sin dia^s iikow mongongontong*): laat je oogen dan verblind worden! (want je kijkt niet uit). *Kotoeroeb-don im baioi!* dat het huis verbrande! *Koroemboen-don i langit!* *aka ki ine i moondok*: dat de lucht toch valle! als er iemand is die vreest. *Kolomot-don iikow!* (*sin doï^s iikow pogoeman: dika moinggoe^s kon toebig modalom!*): verdrink jij dan maar! (want je wilt niet gezegd zijn: baad niet in het diepe water!) *Kolabo^s-don iikow!* (*sin doï^s mokidongog kon singog*): val jij dan maar! (want je wilt niet luisteren naar vermaningen).

5e (tijdaanduidende beteeckenis).

Kogobii: de voorbijgegane nacht (*gobii*). *Kogobii akoei sinoc-mogo-indop (inop)*: verstreken nacht droomde ik. *Onoe im binakid-monimoe kogobii?* wat hebben jullie vannacht behandeld in de vergadering? *Kolaboeng*: gisteren, de dag waarvan de avond voorbij is, of: de voorbije avond (*loloaboeng*: avond; *mololaboeng*: avond worden). *Kolaboeng dia^s-pa notoedoen noboeat*: gisteren is het vertrekken niet doorgestaan. *Onoc im pinokiöini^s i abo^s kolaboeng?* wat was er dat de jonker je gisteren liet roepen? *Ilocanan ing kolaboeng*: (de dag) die is vervangen door gisteren, eergisteren. *Mosia motoloeadi^s nobocat-don ilocanan ing kolaboeng, minaja^s im Bolaang*: zij, man, vrouw en kinderen, zijn eergisteren al vertrokken, gaanden naar B.

Kolipod: vroeger. *Koïna*: zooeven. We weten niet zeker, of ook deze twee tijd-aanduidende woorden met *ko-* zijn gevormd, daar ons nog geen grondwoorden *lipod* en *ina* zijn bekend. *Totocoe moropot i linoeg inta koïna*: heel krachtig was de aardbeving van zooeven. *Ko masa i naa nojoposi-don ing kolaboeng bo kolipod*: in dezen tijd verschilt het met gisteren en vroeger. (Hier „gisteren” niet al te letterlijk nemen).

6e (bij telwoorden).

Naonda in dinoemolop-don kopitoe: toen hij zevenmaal had gedoken. *Ojoeon tobatoe^s i intau, jo kotoloe mobalo^sei im bobaja^snja tongo singgai*: er is iemand, driemaal verandert (hij) zijn manier van loopen in één dag. *Tonga^s aka dia^s koïbog in tongo botak ing goeät toea, ojoeon kodo^sea, kotoloe baloeian sampe tarimaan kong kopia-pia*: maar als dat deel van den bruidschat niet wordt gewenscht door de

eene zijde (niet de wensch is van...), dan gebeurt het wel dat het tweemaal, driemaal wordt verwisseld totdat het wordt ontvangen met algeheele instemming. *Boeion libo^s on sampe koopat*: weer wordt het gevraagd tot viermaal.

Eenige voorbeelden van door *ko-* gevormde rangtelwoorden: *Ojoeon intau bogani taja onom, kopitoe im bolai*: er waren eens zes helden, de zevende was een aap (die het zevental vol maakte, was een aap). *Kajad oea^{lo}e no londoe^s, kosiow ing kajad im boke^s*: in bamboe gepakt (en met wokkablad afgesloten) gedroogd vleesch acht bamboes, de negende (die de negen of: het vereischte negental) volmaakt is een pakje met varkensvleesch. *kopoeloe^s i natoe in toeanggoi*: het tiende is het ei van een moleo-vogel. *Tali^s i lolakinja tobatoe^s: boctoeng-i-ata onom, kopitoe im pangkoinja*: de bruidschat voor een broer van haar: zes borden, een zevende ding is het begin ervan (van dien stapel), d.w.z. de zes borden zijn geplaatst op een zevende ding, dat een koperen blad kan zijn of een antieke doek, soms ook in overdrachtelijken zin: een sagoboom is het waarop de borden worden gepresenteerd. (Zie verder § 229, onder II).

7e (in namen).

Koimbonga: kalmus; *koito^s*: arengpalm; *kokoe^{pa}*: soort djamboe-boom; *kokoeroe*: soort kruid; *kololoeda (koloe^{da})*: soort verfplant; *kombiloi*: mangga; *komaloe*: soort woekerplant; *komboela*: soort paddestoel; *kondoe^{low}*: soort boom; *kokokit*: nachtvoegel, ook zijn geschreeuw; *kololoenow*: soort visch; *kolompa^s*: groote garnaal (hier wel infix -ol-).

Eigennamen: *Kosalow, Kotokoe^s, Koinsing, Kokodok, Kokedek, Kodaag, and.; Kondaag, Kodapa.*

Namen met *ka-*: *Kabensal*: soort biesen; *kaborang*: soort onkruid; *kamoensi* soort groente; *kandasoli*: w.s. wel niet geheel gelijk aan de gandasoli van Java, want de *kandasoli* is hier een boom te noemen. Op ons erf staat er bijv. een met stam-omtrek van 97 c.m., boom met witte bloemen; *kasian*: orchidee; *kasimboe*: eivrvrucht, -plant; *katoebi (kasoe^{bi})*: tapiocaplant; *kababida*: soort zeevisch; *kakakoe*: koekoek; *kalea^s*: groene papegaai; *kamboleng*: haai; *kasilanag*: soort visch; *kasisik*: soort vogel. Eigennamen: *Kadengkang, Kaboeboe, Ka^{lo}ekoe^s* (ook vogelnaam), *Kapogoe, Kasoesoek, Katondoe, Kangkilage.*

Voor *ko-* bij herhaalden of gereduplicateerden stam, wordt verwezen naar het hoofdstuk Woordherhaling, § 204 v.v., 221.

§ 117. *ko--on*.

Ko--on wordt niet meer algemeen gebruikt, tenzij dan in woorden waarbij het met den stam is vergroeid. Degenen, die *ko--on* niet meer gebruiken, zeggen dat dit een foutieve uitspraak is voor *poko--on*, terwijl zij, die beide vormen nog bezigen, beweren dat *ko--on* een ietwat milder klinkende vorm is dan *poko--on*. Dit laatste komt dus heel goed overeen met het wenschende karakter hetwelk *ko--on* heeft (zie bij *ko-* onder 4e). *Ko--on* zou dan weergegeven zijn met: moge (een zeer bepaald subject) worden aangedaan wat het grondwoord zegt. *Poko--on* wordt ook wel in wenschenden zin gebruikt (zie § 61), maar klinkt toch krachtiger en doelt ook op een intensiever verrichten der handeling, wat weer overeenkomt met het imperatieve en duratieve karakter van *po-* (zie § 33). Als bijv. na het bezigen van een *ko--on*-vorm geen gevolg aan het verzoek wordt gegeven, dan is *poko--on* goed op zijn plaats.

Pianja kotoelidon in singogmoe: het is beter (dat gij) uw woorden rechtmaakt. *Kotoedoenanē-bi^s inta pinodandinja*: hij zal heusch wel volbrengen (nakomen) hetgeen hij beloofd heeft. *Tontaga^san kodalomom*: je moet de inkepingen maar diep maken (in een boom bijv.). (*Pokodalomom*: maak ze diep! dieper dan bij *kodalomom*). *Koïboeomoe im pogogiboe*: de wijze van vegen zij zoo, dat de zaaigaatjes door je bedekt worden. *Kononoton im pobobonoe kom pajoi kong kompe^s*: het vullen van het mandje met padi geschiede drukkende. (*Pokononoton* wil zeggen dat men het veel zwaarder moet drukken). *Korigonon im pobobogot kon tondok*: het binden van de hek (latten) worde wat sterker gedaan. *Ata^san kolaniton im pitowkoe*: slijp, maak het wat scherp mijn hakmes. *Datogan kogaanon ing kabalomoe*: belast je paard wat licht. *Joejoe^san kodariton im pindan naa*: wasch af, maak (even) schoon deze borden. *Koalaponmoe i manoekekoe*: vang (even) mijn kip.

Bij bovenstaande met *ko--on* gevormde woorden wordt het o.z.t.z. aan den persoon tot wien men spreekt overgelaten of hij de handeling al dan niet wil verrichten. Wanneer er echter nog *po-* wordt toegevoegd, dus *poko--on* wordt aangewend, dan weet de aangesprokene waaraan hij zich te houden heeft, en tevens ligt daarin opgesloten een krachtiger doen der handeling.

Kotobangon: plaatsnaam. Hier heeft *-on* wel plaatsaanduidende beteekenis (zie onder *-on*, § 188); *toemobang*: afdalen. *Koïngkingon*: vr. eigennaam.

§ 188. *kino-*.

Deze verledentijd-vorm schijnt vooral gebruikt te worden bij die woorden waarbij *ko-* voorkomt in de beteekenis van: verwekkend, aanjagend (zie onder 3e), en dan ook bij herhaalden en gereduplic. stam.

Onoe ing kinoondok i manoek? wat heeft de kippen zoo'n vrees aangejaagd? *Mokidongog dongka kon singog in tongo botak mongo kinoibog-don nai togi gadi^s*: (wij) luisteren slechts naar de woorden (wij wachten slechts op antwoord) van de eenen zijde of het (juiste gebrachte) is begeerd door deze ouders (de begeerte heeft opgewekt van u). *Onoe ing kinoibog i mototakit kinaan?* wat is het dat door den zieke begeerd is te eten? (wat wekte zijn lust in eten op?) *Ojoeon ing kinotabikoe kong gogoetoe^s i Sempe^s*: er is iets dat me bevalt (mijn liefde opwekt) in het gedrag van S. *Ojoeon ing kinoondok-nami kon singogēā*: er is iets dat ons met vrees heeft vervuld in zijn woorden. *Onoe ing kinojongo^s i Oke^s kong gogoetoe^s i Keong?* wat is dat wordt gehaat door O. (bij O. haat veroorzaakt) in het bedrag van K.? *bo dia^s inta kinodoi^s i ina^s i Sing-golong*: en er is niets dat niet wordt gewild door (den tegenzin opwekt van) de moeder van S.

Voor *kino-* bij herhaalden en gereduplicateerden stam, wordt verwezen naar het hoofdstuk Woordherhaling, § 204 en 221.

§ 119. *ko--an*.

Zooals onder *mo- II*, (bl. 347) werd opgemerkt, is *ko--an* de passiefvorm van *mo- II*, welke vorm dus wil zeggen:

1e. Iets of iemand zal gedaan kunnen worden wat het grondwoord zegt, het (hij) zal in den door het grondwoord aangeduiden toestand kunnen worden gebracht; de al of niet genoemde agens is daartoe in staat.

2e. Iemand (iets) overkomt dat hij de plaats is waar een onopzettelijke (onverwachte) werking plaats grijpt, zal grijpen, (bij werkw.), of dat hij (iets) geraakt tot de door het grondwoord genoemde hoedanigheid, waardigheid of getal.

3e. Plaats waar of tijd waarin zal komen te gebeuren (of gebeurt) wat het grondwoord zegt, waar wordt aangetroffen of tijd waarin in functie is het door het grondwoord genoemde.

Daar de begrippen „plaats”, „tijd” en „persoon” identiek zijn, dekken ook de onder 2e en 3e gegeven beteekenissen elkaar. De

hiervan te geven voorbeelden worden dan ook niet onder een afzonderlijke rubriek gebracht. Bij deze voorb. zal tevens blijken dat een ko--an-vorm soms met een abstrakt zelfst. n. w. is weer te geven: dom, schap, in den zin van: het nog niet beeindigde

Zooals van meerdere affixen, geldt ook van ko--an dat vaak eerst door het zinsverband duidelijk wordt, welke beteekenis aan ko--an moet worden toegekend.

1e (iets kan worden).

Bo dinianja ko loentoeng ing kajoe noenoe inta dia^s koponikan: en hij bracht het naar den top van een waringinboom die niet (door menschen) te beklimmen was. *Bolioeng-pa ing koata^san, jo ba mbi^s tosilad*: een bijl toch kan (hij) slijpen, hoeveel te meer een mes. *Pitow ing kotaloeian, jo ba mbi^s dodagoem*: een kapmes kan (hij) koopen, hoeveel te meer een naald. *Bantong-pa ing kodomokan, jo ba mbi^s bembe^s*: een koe-antilope kan wel gepakt worden, hoeveel te meer een geit. *Toebig in datoe dia^s kotoegatan in tompot*: het water van den vorst kan niet worden getroffen door den wind. (Raadsel opl.: 't water in een kokosnoot). *Dia^s kopiongan*: het is niet te blusschen, te dooven. *Koampaianēa-bi^s*: hij is heusch in staat bij te staan, te helpen. *Dia^s komangaleankoe*: ik kan het niet begrijpen. *Aka inta moıntok lalat dia^s koaidan-monimoe*: als hetgeen zeer klein is niet door ulieden kan worden gedaan *Tongkana^s ing kodiaan ing kabalō*: zooveel dat het kan worden gebracht door een paard. *Jo ki inta moraat loemboe^s onēa pa doman ko likoed in doenia, kon dia^s kobōō^san mo ngokoontongan*: en hetgeen slechts is worde door hem ook weggegooid achter den rug van de wereld, dat het niet kan worden geroken of kan worden gezien. (Uit een wensch).

2e en 3e.

Aka dia^s-don kotoeoeboe^san im pomomoelaan, mongo dia^s-don kobiagan im bobiagon, aka lipoe^s kojopoe^san-don, jo mojosingog bidon kom pononibi: als niet meer welig tiert het gewas, of niet meer groeien de huisdieren, als het dorp opraakt (komt uit te sterven), dan spreekt men weer met elkaar over het viere van het monibi-feest. *Kobiagan im bitoel*: een steenpuist is aan het opkomen, persoon waar *Koboedo^san im boeok*: het haar raakt aan het grijzen. *Koingkagan ing kajoe*: het hout is bezig met in den toestand van droog-zijn te geraken. *Aka kotoegatan i oejan, mogiot in toebig*: als

het wordt getroffen door den regen, wordt het droog, droogt het uit. *Ojoeon kobangonan-monik, sio^s kantong toemongobatoe^s kaanon i mangkoebi^s*: het gebeurt dat men bij het opstaan (wakker worden) merkt dat een groot vet varken, één van de kudde, zal zijn opgegeten door een boschgeest. *kong kobiagan-pa intau, kong koboei^san-pa im bobiagon, kong koroemba^san-pa im pomomoelaan*: dat toch komen te leven de menschen, dat toch veel worden de huisdieren, dat toch mooi worde het plantsel. *Dia^s mobali^s koangoian mongo kotaliban i intau tongo lipoe^san*: het is verboden bezocht te worden of voorbij gegaan te worden door menschen van andere dorpen. *Bai n dongka kolajoegan im bango^s bo pomeloengan i manoe^s, bo dongka*: eerst als zullen komen te wuiven de kokospalmen (vanwege hun groote hoogte zwaaiende komen te zijn) en wanneer krom worden (de sporen) der hanen, dan zullen *Tonga^s-pa doman ki inta mobondoe ing kotongoetan-namoenda*: dat ook slechts hetgeen welriekend is door u tweeën geroken kome te worden. *Koboendodan ing golom*: de wolken worden dik. *Koroetoekan im bobiagon*: de beesten vermageren. *Kojoega^san im bonok*: het gras raakt aan het rotten (het afgesnedene en opgehoopte). *Aka dia^s kopolokan ing kamang*: als het heil (het leven) niet verkort komt te worden *Simba^s dia^s kobeloengan in lolengkelan*: opdat niet gedeukt wordt de koperen ketel.

Doi^s ing kami kobobatoan i intau ibanā, mani^s kosangadian ing galoem i lipoe^s: wij willen niet dat een ander (die geen dorpsgenoot is) hoofd wordt, het is beter dat een dorpsgenoot burgemeester wordt. *Kosangadian*: tot het ambt van sangadi geraken, maar ook: waarover een burgemeester is aangesteld. *Kodatoean*: tot vorst benoemd worden, ook: het gebied waarover een vorst regeert, vorstendom, ook: regeertijd, koningschap. *Kotoeloan*: waar er drie worden aangetroffen (gordel van Orion). *Koangoian*: tijd, plaats waarop zal komen, ook te verwachten komst. *Kobasaan*: waar te lezen is.

§ 120. *kino--an* (vert. t. v. ko--an).

1e (iets is gedaan kunnen worden).

Kinoraudankoe ing kabalo: ik heb het paard kunnen strikken. *Kinoalowanmoe-mai akocoi*: je hebt me kunnen inhalen. *Aka sikoe-moe nion bo kinakaloetanmoe, jo mokodoengkoel iikow ko inta mopia*: als deze je elleboog door je gebeten is kunnen worden, dan zul jij kunnen verkrijgen hetgeen goed is. *Ko oelo^s ing kotoelidan kinoala-*

pankoe kom bantong: bij den oorsprong van de kotoelidan-rivier hel ik de koe-antilope kunnen vangen. (*Kinoalapan* is ook te vertalen met: waar bemachtigd is kunnen worden). *Baloinja dia^s-don kinooetoenan, bo minatoi*: zijn huis heeft (hij) niet meer kunnen bewonen, daar (hij) gestorven is. *Mobajong-pa ing goba^s in dia^s kinotoeroeban, bo nongoejan-don*: nog vele tuinen die niet gebrand zijn kunnen worden, daar het al is gaan regenen. *Dia^sdon kinoampaian*: het was niet meer te helpen, te redden. *Kinokaananmoe-pa im bojo^s i adi^smoe?* heb je nog kunnen eten de tuinopbrengst van je kinderen? (Heb je eenig profijt van je kinderen?)

2e (iemand (iets) is overkomen , is geraakt tot)

Kinosibatan: wat bij ongeluk getroffen is door een houw. *Kinoritakanēa in toempalak*: vertrapte hij een kikker, overkwam het een kikker dat hij door hem vertrap werd. *Kinoagi^san i raian in sia*: werd hij door een gedachte overvallen. *Kinotala^sa in sia*: hij kwam achtergelaten (verlaten) te worden. *Kinobaloeian*: het is vervangen, vernieuwd, geworden, of: de plaats gehad hebbende vernieuwing, ook: het is vervangen kunnen worden. *Kinoipoe^san im boeing*: iemand of iets heeft zoo bij geval een veeg van houtskool gekregen. (*Inipoe^san*: wat opzettelijk besmeerd is). *Kinodakitan in sia*: hij is besmet geraakt. *Totocoe-don mobajong in dagat ing kinoinoemanēa*: zeer veel zee (water) kwam door hem gedronken te worden. *Jo kinobaja^sanēa-moi jo oelag kinodantoegan im batoe*: toen is het hem overkomen (was het zijn overkoomsel) dat een slang gedrukt was geraakt door een steen. (*Dinantoegan*: iets wat opzettelijk onder druk is gebracht). *Kinokaritan*: in den toestand van gehaakt-zijn geraakt. *Jo kinataliban-mai im bogani taja pitoe*: toen kwamen (hem) voorbij zeven helden. *Na^s kinoobatan im bango^s lajoeg*: als waar een zeer hooge kokospalm is gevallen (zoo ruim, licht). *Kinoobatan* ook te vertalen met: de plaats gehad hebbende val. *Kinotoempingan in toebig*: het water is al koud geworden (eerst was het warm), geraakt. *Kinobobatan im pakeang*: de kleeren zijn nat geraakt. (*Binobatan*: wat met opzet is natgemaakt). *Kinoloenozwan im pomomoelaan*: het plantsel is groen geworden. *Kinoboga^san-don i limanja*: zijn hand is verschrompeld geraakt.

Kinopatoian: tijd waarop, plaats waar iemand is komen te overlijden. *Kon singgai kinopatoianēa*: op den dag van zijn sterftijd. *Ki inta totok i ai-ai kinodalō^san i intang kom pogot*: degene die de allerjongste was, aan die was ingezet (daar nu eenmaal van voorzien)

een diamant in het voorhoofd. *Kinotoeotan in toebig*: waar het water is binnengedrongen. (*Sinoeotan in toebig*: waar men water heeft ingedaan). *Kinoekatan*: waar het is geplaatst geraakt. *Kinobiagan*: waar is opgekomen, is komen te groeien. *Kon dangkoelon inta nion ing kinolaboe^san i adi^s*: op die voorgalerij is het geweest dat het kind gevallen is. *Kinotoropan*: waar is ingevaren, ook: in den toestand van bezeten-zijn verkeerren. *Kinoangoian*: tijd waarop, plaats waar is gekomen of is kunnen komen, ook: de plaats gehad hebbende komst. *Kong kinogogoejanganēā*: in den tijd van zijn ouderdom, toen hij oud was geworden. *Kinodatean*: het gebied waarover, de tijd waarin is geregeerd. *Inta kinodatean i Mokodoeloedoe, nion boeta^s in Bolaang Mongondow*: dat waarover is geregeerd door M., dat is het land van B. M. *Aindon dojowa no poeloē^s no tāōng kapin ing kinodatean i Datoe Cornelis Manoppo*: reeds meer dan twintig jaren is de regeertijd van D. C. M.

moko-.

Voor de beteekenis van *moko-* enz. zie: De groep van *moko-*, § 58 v.v.

§ 121. *kopo(g)-, kinopo(g)-*.

Ook deze vorm kan met -an voorkomen. *Kopo(g)-* meenen we te mogen beschouwen als een passiefvorm van *mokopo-*, zie blz. 373, en te kunnen vertalen met: waarmee het kan worden . . . , of: de bedoeling hebben te doen wat het met *po-* afgeleide woord zegt.

Eda^s inami naa kodoe-kodoedoei, dia^s koponimbaloēi pinomaja^s dia^s koponimbajow: wat ons betreft (wij) zijn gewillig te volgen, hebben niet 't plan het te veranderen of het voornemen er tegen in te gaan (n.l. wat u belieft te zeggen). *Dia^s-pa kinopogoemanankoe mongo ki ine in sia*: ik kon het nog niet zeggen wie hij was. *Dia^s-don kopogoemanan im bodito bo roriga i intau inta toea*: er zijn geen (woorden) waarmee gezegd kan worden het ongeluk en de kwellingen van die menschen. *Kopoboēian-bi^s*: het zal heusch met iets vergolden kunnen worden. *Kopomiaan i limanja*: door of met zijne hand kan dat worden gedaan. *Totabimoe inta nion kopoboēian-koe-bi^s*: dit uw geschenk ik zal het u heusch met iets vergelden (ben daartoe in staat).

§ 122. *kojo-, kojo--an, kinojo--an*.

Evenals de andere *mojo-*vormen duiden ook deze op een zeker

meervoud. Het wil ons voorkomen dat we, gelijk dit bij mokojo- het geval is (zie blz. 393), ook hier wel kunnen spreken van een praefix jo- hetwelk met het grondwoord wordt (is) verbonden aler een ko-vorm wordt voorgevoegd. We zouden dan hier dus gewone ko-vormen hebben bij een secundair grondwoord, wat door jo- een zekere meervoudige beteekenis heeft verkregen.

Singog: woord, spreken; *josingog*: afspraak, tezamenpreking; *kojosingog*: een afspraak hebben. *Jogenggeng*: twist; *kojogenggeng*: een twist hebben. *Kami dia^s kojogenggeng*: wij hebben geen twist met elkaar. *Bo kojosisi^s an ing gina*: en het hart door (meerdere) benauwdheden wordt overvallen. *Moïagi^s-ka' ing kojolintadan in singog toemongopi^s, jo dika mokokoerangan kong gina*: mocht het voorkomen dat de woorden van ieder een weinig uit elkaar komen te rollen (er onderling verschil voorkomt), neem dit elkaar dan niet kwalijk. (Vermaning tot bijv. jonggehuwden). *Kon singog inta nion, ing kojokaritan in pogogoetat*: wat die woorden betreft, die kunnen een ineenhaking der vriendschap bewerken. *Koonda ing kojodoeng-koelan, kon toea in pojosingogan*: waar een ontmoeting plaats vindt, daar is een tezamenpreking. *Tonga^s-bi^s kojotala^s an in singogēa i indongoganmoe kopiaan*: maar waar zijne woorden komen af te wijken van (de waarheid, daarmee in verschil geraten), daar moet je goed naar luisteren, acht op slaan. (Dit bijv. bij een rechtszaak). *Naonda in sia kinojobondolan in dodobēa tonggobii*: nadat hij een nacht lang verslagen was geweest, door allerlei ontroeringen zijns harten bevangen was geweest. *Kinolintadan in singogēa, maloenang-ka in dia^s-pa notocdoen*: zijn woorden zijn komen te verschillen met (de afspraak, daarvan weggerold), dat is de reden dat het nog niet gebeurd is.

§ 123. *kongo-*.

Deze samenstelling van ko- en mongo- (zie hiervoor blz. 415 v.v.) geeft te kennen, dat wat ko- + grondwoord beteekent zich over na-genoeg alle dingen, waarvan sprake is, uitstrekt, of: dat alles, waar-van sprake is, in den door het grondwoord aangeduiden toestand worde gebracht.

Kongolantoedēa dega^s dejowa no poeloe^s no jopa kapin: de hoogte van alle (boomen bijv. waarover op het oogenblik wordt gesproken) was wellicht meer dan twintig vadem. Er kunnen wel enkele boomen onder zijn, die geen 20 vadem halen, maar het gros wel. *Kongointokēa na^s koloben in tompiniit*: de kleinste van alle was gelijk de grootte

van een knikkervrucht. *Kongopolokēā na^s dojot im palad*: de kortheid van alle was gelijk een handpalmbreedte.

Totad kongoïntok im ponoja^s inta naa: worde dit vleesch in allemaal kleine stukjes gehakt. *Beang kongolantoed in totoga'an mintanaa*: worde al deze lampen hoog gehangen. *Pongko-pongko^s kongopolok ing kobor naa*: worde al deze bamboebekertjes kort afgehakt. *Kongolented im pomomoelamoe kong koejat*: je manier van groentenplanten zij bij alle schuin. *Kongoompa^s im pomomandang ko malasai nion*: de manier van deze malasai-struiken van-boven-gelijk-maken zij zoo, dat alle (even) laag worden.

Van de in deze laatste alinea voorkomende met *kongo-* afgeleide woorden, kan het stamwoord ook *pokongo-* voorgevoegd krijgen (zie § 144). Het verschil tusschen *kongo-* en *pokongo-* is geheel gelijk aan dat tusschen *ko--on* en *poko--on* (zie onder *ko--on*, blz. 426 v.v.). *Kongo-* is dus een wat milder klinkende vorm dan *pokongo-*, d.w.z. voor hen die beide vormen nog gebruiken.

koto-, enz.

Voor dit samengesteld voorvoegsel wordt verwezen naar de groep van *to-*, en wel § 156.

13. De groep van *ki-*.

Hiervan troffen we aan:

ki-,
ki--an.

§ 124. *ki-*.

Het voorvoegsel *ki-* schijnt slechts voor te komen bij herhaalden en gereduplicateerden stam. Eigenlijk zou het dus bij het hoofdstuk Woordherhaling moeten worden behandeld, doch we zullen dit reeds hier doen.

We meenen aan *ki-* reflexieve beteekenis te mogen toekennen, het te kunnen weergeven met: zich bezig houden met wat het grondwoord zegt, zich houden of zich aanstellen alsof men is wat het grondwoord te kennen geeft. En door de herhaling wordt dit dan: steeds weer zoo doen, of: in die houding volharden, terwijl het woordje *-mai*, dat aan een met *ki-* gevormd woord wordt gehecht, hieraan een ietwat accidenteel karakter geeft, of wel de herhaling wat aandikt.

Kiona-onat-mai ko oegat: rekte zich herhaaldelijk de spieren, kwam

zich herhaaldelijk uit te rekken (pas na het opstaan). *Jo kibio-bio^s-mai in sia*, na^s dia^s *dinongogēā in singog im bobai inta toea*: hij hield zich heelemaal stil, alsof niet door hem was gehoord het woord (de stem) van die vrouw. *Kitali-taling-mai*: zoowel door zwijgen als door houding zich onaandoenlijk toonen. *Kioebo-oebol-mai imosia*: zij deden alsof bijv. uit de grap zich houden alsof men *Kibilo-bilog-mai*: zich steeds weer de oogen sluiten: even open en dan weer dicht. (*Kobili-bilogi mata*: de oogen steeds gesloten houden, aan één stuk door). *Moelai-don kitongka-tongkaal-mai kon doit*: allereerst moet men zich voorzien van geld, zich daarmee uitrusten. *Kamakow*: *Kisima-siman-don-mai sin dega^s mokiato-don in tosioegan i adi^s*: zeg derwaarts: Wil je steeds gereed houden, want misschien laat ik de slaappleats van (mijn) zoon al bregen. *Aka koema bo mopia doman, jo dega^s kitoo-toofoet domai*: als het goed mocht worden gevonden, wellicht (wil men) zich dan gereedmaken. *Oempaka kipia-pia-mai mosia*: hoewel zij zich steeds mooi voordoen (komen voor te doen). *Kitabi-tabi-mai in sia*, aka *ojoeon inta poigoemonēā ko i toeng*: hij doet zich steeds meelij-opwekkend voor, als er iets is dat (hij) wil vragen aan mijnheer. (*Kitabi-tabi-mai* ook gebruikt van een echten stakker). *Dika kitopa-topa^s-mai kong gantog i intau*: kauw niet aldoor te midden der menschen, stel je niet aan alsof je bijv. een geit bent, ook wel: loop niet aldoor te snoepen. *Ontong-ai, ing kitali-talisik-mai in sia*: let op, want hij is er op uit wat weg te nemen (zoo gedraagt hij zich). *Bo kilingo-lingog-mai in sia*: en hij stelde zich goed op de hoogte, keek oplettend rond. *Dongka kibaro-barow-mai in sia*: kon alleen maar spartelen, zich wringen om vrij te komen.

Hier volgen nog eenige voorbeelden, die we tevens van een *ko*-vorm vergezeld doen gaan:

Kikapa-kapa^s-mai: zich al sluipende voortbewegen (met de bedoeling iets te kunnen wegnemen bijv.). *Kokapa-kapa^s in sia bo dinomok*: terwijl hij bezig was met rondsluipen werd hij gepakt.

Kilampa-lampang-mai: zich langzaam stappende voortbewegen. *Kolampa-lampang ing kami, jo*: terwijl we rustig voortstapten,

Kikoekoe-koekoei-mai in sia: haastte hij zich, kwam hij op een drafje aanloopen. *Kokoekoe-koekoei bo ilabot*: terwijl (ik) op een drafje liep, werd ik verhinderd (verder te gaan door bijv. het zien van een slang of iets anders).

Tonga^s oemocran kiengka-engka^s-mai in sia: maar steeds bewoog hij zich voort als iemand die een steenpuist op zijn zitvlak heeft.

Koëngka-engka^s: terwijl (hij) op die manier aan het loopen was . . .

Kibaja-baja^{s-mai}: zooiets als: zich vertreden, heel kalmpjes wat rondloopen, zooals bijv. een grazend beest. *Koina dolo-dolom kibaja-baja*^{s-mai im boke}^s *kong goba*^s *koe*: zooeven vanmorgen vroeg liep er heel gemodereerd een varken in mijn tuin. Soms: *Kibakibaja*^{s-mai}: heel kalmpjes zijn weg vervolgen. *Kobaja-baja*^{s bo noipintoed}: terwijl (ik) bezig was met loopen kwam (ik) in eens te struikelen. *Koba-kobaja*^s zoo al loopende. (Zie ook § 204.)

Bovenstaande voorbeelden lijken ons voldoende om aan te toonen, dat het verschil tusschen *ki-* en *ko-* bij herhaalden stam vooral hierin bestaat, dat *ki-* zegt: een subject houdt of hield zich bezig met de door het grondwoord genoemde handeling, verricht die zelf, terwijl *ko-* alleen maar constateert: de handeling is (was) gaande. (Voor *ko-* bij herhaalden stam, zie verder onder Woordherhaling, § 204.

Het hier bedoelde *ki-* troffen we tot heden nog slechts aan bij herhaalden stam. Het door de Mongondowers als één woord beschouwde *ki delek* (*ēā*): het kleintje ervan, bevat toch een *ki* van geheel anderen aard, hetwelk o.i. als bepalend lidwoord moet worden beschouwd. Zie hoofdstuk Voornaamwoorden, § 244. *Kide-kidelek im boenga*^s *anēā*: de kleintjes van stuk.

§ 125. *ki--an*.

Dika kitali-talingan-mai-monimoe in sia: laat hij niet heelemaal door jullie genegeerd worden, gedragen jullie je niet zoo onaanvaardelijk tegenover hem. (*Monaling*: wegdoen, van zich af zetten, op zij zetten (van droefheid bijv.)

Bagoe kikonto-kontodanēā-mangoi, jo bogani toea noondok-don: nauwelijks was (de held) door hem bedreigd (had hij zich in dreigende houding gesteld tegenover hem), en toen was die held al bang.

14. De groep van *to-* (*ta-*).

Hiertoe worden door ons gerekend:

to-,

to--on,

sino-,

to--an,

sino--an,

toemo-,

sinoemo-,

toko-,
toko--on,
sinoko-,
sinokopo-,
toko--an,
sinoko--an,
toï-,
toli-, *motoli-*, enz.,
toni-, *motoni-*, enz.,
tołoe-, *motołoe-*,
toło-, *monolo-*, enz.,
tojo-, *monojo-*, *toro-*, enz.,
tori-, *monori-*, enz.,
togo-, *monogo-*, *toemogo-*, enz.,
togoe, *monogoe-*, *sinogoe-*, enz.,
togi-, *monogi-*, enz.,
tongki-, *monongki-*, *toemongki-*, enz.,
tongko-, *toemongko-*, *monongko-*, *tongkoe-*, enz.,
tompo-, *monompo-*, *toemompo-*, enz.,
tompi-, (*tampì-*), *motompi-*, *monompi-*, *toemompi-*, enz.,
moto-,
noto-,
poto-,
poto--on,
pinoto-,
poto--an,
pinoto--an,
mono-, (*monono-*, zie § 222)
nono-,
pono-,
pono--on,
pinono-,
pono--an,
pinono--an,
mopoto-, *mopono-*, enz.,
mokoto-, *pokoto-*, enz.,
mokito-, *pokito-*, enz.,
mojoto-,
moito-,
mogito-.

mongito-,
mongoto-,
koto-, *koto--an*, enz.,
tonggo-, *mononggo-*, *toemonggo-*, enz.,
tongo,
ta-, *mota-*, *toema-*, enz.,
tampoe-,
tamboe-,
tangka-, *monangka-*, enz.,
tangkoc-, *monangkoc-*, enz.,
tali-, *motali-*, *sinali-*, enz.,
taḷa-,
tara-,
tampi-,
taga-, *monaga-*, *toemaga-*, enz.

§ 126. *to-*.

Het voorvoegsel *to-* is een van de meest gebruikte praefixen, en kan in combinatie met nagenoeg alle mogelijke affixen voorkomen. Dit laatste vindt allicht zijn oorzaak hierin, dat een met een *to-* vorm afgeleid woord als een nieuw stamwoord kan worden beschouwd.

Wanneer de beginconsonant van het grondwoord zich daartoe leent (dus niet de *l-* en de *r-* en nasalen), wordt deze bij voorvoeging van *to-* in den regel gepraenasaleerd, ook de *b-*, *k-*, *p-*, *s-*, en *t-*. (Zie echter onder 5e.) Is de beginner een klinker, dan wordt bij meerdere woorden zelfs een gepraenasaleerde *g-* (*ngg-*) aangewend, en zou er dus wel van *tongg-* kunnen worden gesproken. Waarschijnlijk is dit *tongg-* wel ontstaan, doordat men, behoefte hebbend aan een door nasaal gesloten *to-*, voor de welluidendheid tevens *g-* als hulp-begin-consonant dienst liet doen, of wel, dat daardoor het taalgevoel meer bevredigd werd dan door alleen *tong-* voor te voegen. Wellicht gevoelde men dat het noodig was een beginmedeklinker te praenasaleeren, en de zeer lichte aanblazing bij met klinker beginnende woorden dan wel door *g-* te kunnen weergeven. (Voor deze *g-*, zie § 15, § 116, onder 1e, en ook § 157: *tonggo-*.)

To- wordt ook wel zonder meer voor een met klinker beginnend woord gevoegd. Zie bijv. de woorden die onmiddellijk op de telwoorden onder 5e volgen, het woord *toemoadi*^s (§ 131), *to-* bij woorden met genasaleerden *i*-voorslag (o.a. *a/h* slot van § 138), en

motoïngkag, *notoekoer*, *ponoonoe*, *mopotoekat* en *kinotooeng-koe^san*, respect. § 150, 151, 152, 156.

Zooals reeds werd gezegd, kan een met to- afgeleid woord als een nieuw stamwoord worden beschouwd, soms is het zelfs vergroeid met het oorspronkelijke grondwoord, o.a. bij namen van dieren, planten, eigennamen, tijdsbepalingen, enz.

Als algemeene beteekenis van to- willen we noemen: wijziging in beduidenis. Deze verandering in beteekenis is aldus te omschrijven:

1e. Gelijkend op wat het grondwoord zegt. Het met to- afgeleide woord komt in beteekenis wel met het grondwoord overeen, maar is toch iets anders; het is veelal iets geringers, een soort surrogaat of namaak van het echte: zooiets als, bij wijze van (Dit mindere, soms ook wel eens meerdere, schijnt ons echter bijzaak. Hoofdzaak is wel, dat het niet het normale, door het grondwoord genoemde is, doch daar slechts mee overeenkomt.)

2e. Overdrachtelijke beteekenis. To- duidt dan aan, dat hetgeen het grondwoord zegt niet letterlijk is op te vatten, wat geheel aansluit bij het onder 1e gezegde.

3e. Geschenk aan den persoon, die door het grondwoord wordt aangeduid, of: het door het grondw. genoemde vormt het geschenk.

4e. In overeenstemming brengen met wat het grondwoord zegt, maken dat het zooiets wordt, er op lijkt, of dat het door het grondw. genoemde eigenschap verkrijgt.

5e. Bij gereduplicateerd telwoord, geeft to- te kennen dat de door het grondwoord genoemde hoeveelheid als een eenheid is gedacht of genomen, zooiets als ons -tal, ook dat die hoeveelheid meerderen ten deel valt.

1e, 2e.

Baloï: huis. *Tombaloï*: stelling om een boom die omgehakt moet worden, dus: zooiets als een huisje.

Boeloed: berg. *Tomboeloedā*: heuvel, dus: wat op een berg gelijkt wat er wel mee overeenkomt.

Boeloï: echtgenoot(e). *Tomboeloïnja*: wat als de echtgenoot ervan is, er goed mee overeenkomt, als de tweede helft van een paar dienst kan doen, zijn tegenhanger.

Poejoeng: haarwring. *Tompoejoengā*: een knopvormig uitsteekseltje van iets, wat wel voor zijn wrong kan doorgaan.

Bonoenja: de inwendige ruimte van iets. *Tombonoenja*: de inhoud van iets, d.w.z. hetgeen er in de inwendige ruimte zit.

Imok im baloi: materialen voor een te bouwen huis. *Tonggimok im baloi*: huisraad, inboedel.

Silai: deel. *Tonsilai*: aandeel, deel van iets in meer overdrachtelijke beteekenis, ook: verdeel het, maar dan niet in de beteekenis van bijv.: snij het in gelijke stukken, maar: zorg dat ieder zijn aandeel krijgt, (al verschillen deze onderling in grootte).

Botak: in tweeën breken, splijten. *Tombotakēā*: zooiets als de helft ervan. *Tondoea in tombotakēā*: de helft van de helft ervan, één vierde stuk van iets, maar niet zoo heel precies, ook: maak twee van wat de helft ervan is. *Tombotakēā ilimod-monia*: de helft ervan, (een groot deel ervan) werd door hen vermoord.

Taga^s, grondw. voor bekappen. *Tontaga^s*: inkeping, traptrede, zooiets als een kap, houw.

Ligid, grondwoord voor ophelderen. *Toligidēā*: iets wat als een opheldering ervan is, er mee overeenkomt, het er-dicht-bij-komende ervan. Als men bijv. aan het raadselopgeven is en de rader kan het niet raden, dan zegt hij: *Toligid-ai!* zeg iets wat er op lijkt, er in klank mee overeenkomt bijv., help me een beetje op weg! Als dan de oplossing bijv. *natoe* (ei) is, dan zegt de raadselopgever: *Toligidēā: batoe*: het er op gelijkende (in klank) is: steen. *Ooeman toligid*: verhaal waarmee men iets aanduidt, iets in verbloemde redenen te kennen geeft, gelijkenis.

Laboe^s: vallen. *Tolaboe^s*: vallen in oneigenlijke beteekenis. *Noī-tolaboe^s*: (nu) het zoo valt, zoo treft. *Tolaboe^s in singogēā*: de beteekenis, de juiste bedoeling van zijn woorden.

Kojow: opdragen. *Tongkojow*: zooiets als een opdracht, beschikking, iets waaraan niets veranderd mag of kan worden. *Naaia in tongkojowkoe*: dit is mijn uitdrukkelijke wensch, opdracht, gebod (waaraan niet getornd mag worden). *Tongkojowēā totok in toemi*: zijn uiterste beschikking. *Tongkojow-bi^s ko inia*: het is zeker zoo beschikt over hem.

Oeloe: hoofd, oorsprong. *Tonggoeloe*: hoofd of leider van een feest bijv., geen vast aangesteld hoofd, doch die bij gelegenheid als leider fungeert, ook: wat den vorm heeft van een hoofd, hoedrand bijv.

Adi^s: kind. *Tonggadi^s*: pijl, wat als kind (van een boog) kan worden beschouwd, ook: een aan het eene eind verdikt stuk hout, waarmee men bijv. gooit. Voor een andere beteekenis van dit woord, zie onder 3e.

Ocli^s: in orde of in oorspronkelijken toestand brengen, ook stillen

van honger en dorst. *Tonggoeli*^s: wat meegenomen wordt van een feestmaal, of weggezet v/h gewone maal, wat nog wel kan dienen als een hapje voor den honger.

3e.

Laki: grootvader. *Tolaki*: geschenk van kleinkind aan grootvader.

Baai: grootmoeder. *Tombaai*: geschenk van kleinkind aan grootmoeder.

Ompoe: kleinkind. *Tonggompoe*: geschenk van grootouder aan kleinkind.

Ama^s: vader. *Tonggama*^s: geschenk van kind aan vader.

Ina^s: moeder. *Tonggina*^s: geschenk van kind aan moeder.

Adi^s: kind. *Tonggadi*^s: geschenk van ouder aan kind, of van iemand, die het kind van een ander als zijn eigen behandelt. *Tonggadi*^s *i toeang*: geschenk van mijnheer omdat ik als kind word beschouwd.

Tombobai: geschenk van broer aan zuster. *Tololaki*: geschenk van zuster aan broer. *Tonggoetat*: geschenk aan een *oetat* (broer of zuster).

Tongginaloem: geschenk aan een familielied (*ginaloem*).

Bovenstaande woorden zouden ook wel kunnen vertaald worden met: wat het genoeg en de plicht der verwantschap meebrengt, of: wat aantoont dat de door het grondwoord genoemde verwant wordt geliefd. In dit laatste geval nadert *to-* dus heel dicht de beteekenis van het door een nasaal gesloten Tontemboansche *ta-*: liefhebber van (Zie Sprkk. Tontemb. van Dr. N. Adriani, blz. 128).

Wanneer *tongg-* alleen voorkwam bij namen van verwanten, zouden we hier aan de *g-* een bepaalde functie kunnen toekennen (zie hetgeen hierover in § 116, onder *ko(g)*, *1e*, wordt gezegd), maar nu dit niet het geval is, meenen we haar slechts als hulpconsonant te mogen beschouwen, die noodig wordt geacht om een door een nasaal gesloten *to-* te kunnen aanwenden.

Eenige voorbeelden van woorden, waar het grondwoord het te geven geschenk aanduidt: *Tombogat-ai*, *tomanoek-ai*, *tondoit-ai*, *tombembe*^s-*ai*: worde ten geschenke gegeven rijst, een kip, geld, een geit. De ouders van pas getrouwde kinderen zeggen dit bijv. wel tegen elkaar. Wanneer aan de uitnoodiging *tomanoek-ai*: geef ze een kip, gevolg wordt gegeven, dan is deze kip het zoo even genoemde *tonggadi*^s.

4e.

Tombembe^s-ai: maak het als een geit, maak iets wat op een geitje lijkt (opdat het kind er mee kan spelen, bijv.). *Toroda-ai*: maak een (speelgoed- karretje, iets wat op een *roda* (kar) lijkt. *Tonggoeloe-ai*: knip het rond uit, dat het hoofd er door kan, sluit om de hals, of: maak een rand in de *tojoeng*: groote hoed, dat die op het hoofd past. *Tombonoe-ai*: geef het inhoud, zorg dat er wat in komt, ook wel van een leeg stuk grond, en dan dus: zorg dat er wat op komt te staan. *Tompia-ai*: maak het in orde, zorg dat het goed wordt, zooals het behoort. *Tontocloe^s-ai*: maak vuur. *Tontocloe^s-ai i aboe*: zorg dat de haard van vuur voorzien worde.

Voor meerdere voorbeelden van *to-* in deze beteekenis, zie *to--on* enz., en ook *moto-* enz. en *mono-* enz. § 150 en § 151.

5e.

Boven werd reeds gezegd, dat een geredupliceerd telwoord met voorgevoegd *to-* wil zeggen, dat de door het telwoord aangeduide hoeveelheid als een eenheid is gedacht. We zouden ook kunnen zeggen: als een hoopje. De oude manier van rekenen gaat gepaard met het maken van hoopjes, die een gelijk aantal bevatten. Als bijv. van een oudje 9 eieren worden gekocht à 6 duiten, dan is het te moeilijk in eens te weten hoeveel er moet worden ontvangen. De duiten (tegenwoordig centen) worden derhalve op hoopjes van zes gelegd, en als er dan 9 van zulke hoopjes zijn, klopt de rekening, dan is er: *kosiow togogonom*: negenmaal een hoopje van ieder zes.

Bij deze telwoorden wordt *to-* niet door een nasaal gevolgd, wel wordt bij *opat*, vier, en *onom*, zes, de *g-* weer als hulp-begin-consonant gebezigd.

Tołolima komintan: allemaal vijf, ieder van de aanwezigen krijgt er vijf, of mag een vijftal nemen, of: ieder hoopje een vijftal. Deze uitdrukking kan ook beteekenen: iederen keer vijf in eens, maar anderen voegen dan toch liever *ing* tusschen, dus: *Tołolima ing komintan*. *Komintan nobogoi in doit tołolima no pera ko inta sino-bokēā*: allen hebben gegeven geld, ieder een vijftal guldens, aan degene die door haar is geprikt (in het oor), d.w.z. iedere prikster heeft vijf gulden gegeven aan de door haar geprikte.

Zooals reeds werd opgemerkt, beteekent een vorm als bijv. *tololima* niet alleen „vijftal”, maar tevens: ieder vijf, d.w.z. ieder van de reeds genoemde of nog te noemen of bedoelde hoeveelheid. Deze meervoudsaanduiding zal wel in de reduplicatie zetelen.

Komintan tododejowa: eenmaal een tweetal (1×2).

Kodoea tototołoe: tweemaal iederen keer een drietal (2×3).

Kotołoe togogopat: driemaal iederen keer een viertal (3×4).

Koopat tołolima: viermaal iederen keer een vijftal (4×5).

Kolima togogonom: vijfmaal iederen keer een zestal (5×6).

Koonom topopitoe: zesmaal iederen keer een zevental (6×7).

Kopitoe towowaloe (tołolaloe): zevenmaal iederen keer een achttal (7×8).

Kowaloe (kolaloe) tososioiw: achtmaal iederen keer een negental (8×9).

Kosioiw topopoeloe^s: negenmaal iederen keer een tiental (9×10).

Kopoeloe^s topopocloc^s bo mita^s: tienmaal iederen keer een elftal (10×11).

Zie verder § 231, onder Vermenigvuldigen.

Bij reduplicatie van *oealoe* en voorvoeging van *to-* word^t: (zeker door invloed van de voorafgaande *o*) meer de *w-* dan de *oe-*klank gehoord, terwijl men van anderen hier een extra zware *!* te hooren krijgt. Ook bij voorvoeging van *ko-* voor *oealoe* is dit verschil te constateeren. Voor *tososioiw* hoort men ook *totosioiw*.

Bagoe tododejowa no pata^s ing kinaan: pas had ieder twee stuks gegeten. *Sikajoe lima no boenga^s boli in tototołoe no poeloe^s no real*: vijf stuks antieke doeken, de waarde van ieder is dertig realen. *Ilibo^s-don-monia ko lipoe^s inta toea mongo totongonoe no gobü bo mobangon ing ki Koemboi. Jo kaimonia: Topopitoe no gobü*: zij vroegen in dat dorp om de hoeveel nachten wel K. gewoon was wakker te worden. Zij zeiden: iedere zeven nachten, om de (*Totongonoe-* van *tongonoe*: hoeveel — moet eigenlijk vertaald worden met: alles bij elkaar genomen, hoeveel? een hoeveel-tal ? hoeveel ieder? hoeveel gewoonlijk? Zie het slot van § 211, en *totoe-maboe* in § 223.

Hier volgen nog eenige woorden, waarin *to-* kan worden beschouwd als geheel één met het oorspronkelijk grondwoord:

Tooema^s: overmorgen. *Toonoe*: wanneer? *Toïna*: volwassen hen (*oeŋa*: jonge vr. kip), zoowel voor een hen met als zonder kuikens. We hebben wel gemeend dit woord met *ina^s* in verband te kunnen brengen, maar *toïna* wordt gehoord zonder hamzah. *Tontoelowo^s*: soort wesp. *Tonsioed*: soort garnaal, ook m.l. eigenn. *Tontoïboek*: soort tor. *Tontolawa^s*: spin. *Tontosi*: nachtvogel. *Tompinit*: soort kruipplant. *Tondiot, tombilow*, plantnamen.

Eenige mannelijke eigennamen: *Toïsi*, *Tobone*^s, *Tokalang*, *Tongkasi*^s, *Tongkiki*, *Tontoeli*^s, *Tombibit*, *Tondoïsik* (ook pink), *Tongkoekoet*.

Bij sommige woorden heeft men slechts schijnbaar met *to-* te doen. *Tosioegan*, slaappleats, *motosipoen*, verzamelaar, *motosingog*, spreker, en meer dergelijke woorden, d.w.z. gereduplicateerde met *s-* beginnende stamw., hebben slechts een *t-* omdat velen niet van twee sisklanken zoo vlak bij elkaar schijnen te houden. Zie § 19 en § 28.

§ 127. *to--on*.

Deze vorm geeft te kennen: iets zal worden gemaakt tot zoiets als wat het grondwoord beteekent, het wordt gewenscht geacht of noodig geoordeeld dit te doen; geeft het grondw. een hoedanigheid te kennen, dan: iets in een toestand brengen die met die hoedanigheid overeenkomt. Ook kan worden gezegd: Worde gedaan, gemaakt, wat het grondwoord + voorgevoegd *to-* beteekent.

Voor niet passieve vormen van met *to-* afgeleide woorden, zie *moto-*, *mono-*, enz., respectievelijk § 150 en 151.

Tojona^s*on*: het zal als modder worden (gemaakt), bijv. door het vele heen en weer loopen van koeien.

Tonggadi^s*on*: iemand als eigen kind willen maken, als kind aannemen of als zoodanig behandelen. *Aka mogaan kong ginamoe, jo tonggadi*^s*onkoedon ing ki adi*^s*moe nion*: als je het goedvindt, dan wil ik dit je kind aannemen. *Aka moïbog ikow tonggadi*^s*on*, *mokidongog kon singogkoe*: als jij als kind wil worden aangenomen (beschouwd), (moet je) luisteren naar mijn woorden. Dit kan ook wel tot eigen kinderen gezegd worden.

Tonggama^s*on*: iemand als vader willen aannemen, als eigen vader willen maken. De vormen *tonggadi*^s*on* en *tonggama*^s*on* zouden eigenlijk ook wel kunnen beteekenen: worde het kind, de vader, met een geschenk bedacht, maar dit schijnt niet gebruikelijk te zijn.

Tombaioion: er moet een stelling om den om te hakken boom worden gemaakt.

Tomboeloion mononoi: worde (zij) tot je bestendige echtgenoot gemaakt.

Tonsilaion: verdeel het, d.w.z. dat ieder er wat van krijgt. (Hier is niet bedoeld precies gelijke deelen).

Tolopa^s*on in dalan*: de weg moet vlak gemaakt worden, zooals een vlakke is worden gemaakt.

Tomobagoeon: het zal als nieuw worden, maak het als nieuw, vernieuw het. Hier is *mobagoe*: nieuw, als grondwoord te beschouwen.

In *sipoenon toinoeton*: verzamel ze zorgvuldig, is *to-* geheel vergroeid met *inoet*.

§ 128. *sino-*.

Dit is de verleden-tijd-vorm van *to-* en *to--on*. Zooals reeds onder *i* werd opgemerkt, verdraagt een *i* geen *t-* voor zich. Door de invoeging van *-in-* in *to-* wordt de *t-* een *s-*. Zie § 3, § 19 en § 28.

Sinonggadi^s: (het) is als eigen kind aangenomen, verzorgd, behandeld, ook: opgevoed, grootgebracht, van eigen kind.

Sinonsilai: het is in aandeelen verdeeld, ieder heeft wat.

Inta sinontocot dojowa: dat als twee kamers was gemaakt, in twee afgeschoten ruimten verdeeld.

Inta sinongkabalō: hetgeen is gemaakt als een paard, daarop gelijkend gemaakt. Dit bijv. van een speelgoed-paardje. Zoo ook: *sinongkarombau*, *sinonsapi*, *sinombembe*^s: wat is gemaakt als, den vorm is gegeven van een karbouw, een koe, een geit.

Sinondoloeong: als een haard gemaakt, op de manier van haardsteen bij elkaar gezet. Toen ik bij het inenten eens vier prikjes aldus plaatste ∴ werd dit gezegd.

..... *bonoeon kon sinompoetoe*^s *mongo sinolagapan*: het wordt ingedaan in een hartvormig of vogelvormig gemaakt mandje.

Bo nongali sinomboeboe^s *i oïgi*: en heeft gegraven (het gat) gemaakt gelijk aan dat voor een paal (als een paalगत).

Sinompia: het is in orde gebracht, gemaakt dat het weer met *pia* overeenkomt (*mopia*: goed).

Sinombatod: wat afzonderlijk is ingepakt, een pakje in blad gekookte rijst. *Batod*: eenig jong.

Lantat inta naa sinompoejoengmoe-mangoi, sampe dia^s *notoeoi*: deze lansa-boom is steeds weer door je geschud (als een haarwring in haar geheel bewogen), zoodat niet groot zijn geworden (de vruchten).

Sinontabo^s: pap, wat gemaakt is als *tabo*^s. Het woord *tabo*^s zal wel zoo iets als lijmerig, papperig, beteekenen, maar met zekerheid kunnen we dit niet zeggen, daar we het nog slechts als m.l. eigenaam aantreffen.

§ 129. *to--an*.

Een met *to--an* afgeleid woord is te vertalen met: persoon of

plaats, die zal worden voorzien van, aan wie zal worden gegeven, of waar, waaraan zal worden verricht wat het met te- afgeleide grondwoord beteekent, ook: waaraan, waarvan of waaruit men wil maken wat het grondwoord zegt, het door het grondwoord genoemde verzorgen, opkweeken.

Tompikatan: voorzie (je voeten) van een klimtouw. *Aka moponik ko mamaan inta naa, tompikatan si morondog*: als (je) in dezen pinangpalm klimt, voorzie je voeten dan van een klimtouw want (hij) is glad. *Bai n tompohongankoe-don iikow*: ik zal je van een bedrijfskapitaal voorzien. (Hier is het Mal. pohon gebruikt.)

Tompangkoian: waaraan als grondslag wordt gegeven, voorzie ze bijwijze van begin van . . . *Boetoeng-i-ata onom, kopitoe im pangkoinja, tompangkoian in sikajoe moŋoenow*: zes borden (een soort), een zevende ding is het begin ervan (van den stapel), bijwijze van begin (grondslag) worden ze voorzien van een groenen antieken doek, (daarop worden de borden gepresenteerd). *Baja^san-don monimoe tompangkoian pasolan ko lobakā*: ga jullie een begin maken met omspitten bij de diepte, bij de inzinking worde het begin gemaakt van de plaats waar zal omgespit worden. *Bajongan i adi^s, komintan tompangkoian-makow im bango^s, simba^s dia^s mo-koerang ing gina-monia*: alle kinderen, allen moet je ze kokospalmen cadeau geven, opdat ze niet ontevreden zullen worden. (De ouders behoorren dit te doen.)

Tompoejoengan im baboeneka: voorzie de pop van een haarwring, de pop daaraan moet je zooiets als een wong maken.

Boeion-pa tompiaan in tondok inta noroemboen: maak eerst weer in orde het hek dat omgevallen is.

Tombibitan: iets van een touwtje of stukje rotan voorzien, dat het gemakkelijk gedragen of opgehangen kan worden. *Tomboeligan*: zoo maken dat het aan een stok gedragen kan worden. *Bango^s inta naa tombibitankoe, simba^s mopia bibiton pinomaja^s tomboeligan*: deze kokosnoten zal ik van een aanvatsel voorzien (door een stukje van den bast los te scheuren) opdat ze gemakkelijk in de hand te dragen zijn of aan een stok.

Toŋopa^san: maak er aan vlak. *Tombonoean*: beplant het, zorg dat er wat op komt te staan, dat het leeg stuk grond van inhoud voorzien worde *Tompopodjian*: maak er een zakje in. (Hier het Mol. Mal. popodji.)

Onder *tompangkoian* werd zoo even ook een voorbeeld gegeven, dat is te vertalen met: geef een (kokos)boom cadeau, dus: wat het

grondw. te kennen geeft. (Zie § 126 onder 3e.) Een dergelijke be-tekenis hebben ook de volgende woorden: *Tompipitan*, *tomanoean*, *tombembe^san*, *tompitowan*, *tomba^loenan*: geef aan (de kinderen bijv.) present een kuiken, een kip, een geit, een kapmes, teerkost.

Tombiagankoe: ik zal het verzorgen, opkweken, van dieren bijv. (niet van mensen). Van planten schijnt deze vorm niet gebruikelijk te zijn, maar wel wanneer *-in-* is ingevoegd. (Zie onder *sino--an*). Men schijnt met een to-vorm dus niet te kunnen zeggen: ik zal er zaailingen van maken (bijv. van kokosnoten), maar wel: ik heb er zaailingen van genomen, of: ze daarvoor aangewend.

Mata to^loenan i mata: een oog, daarvoor moet een oog in de plaats worden gesteld.

§ 130. *sino--an*. (verl. t. v. to--an).

Bango^s inta pinoigoemkoe ko inimo^e, sinombiagankoe: de kokos-noten die ik van u heb gevraagd, daar heb ik zaailingen van gemaakt. *Dinianja-don i oelag toea bo sinombiagan i intau toea*: hij bracht die slang mee en ze is door dien man verzorgd.

Sinontoga^san: waar zooiets als een *toga^s* is aangebracht. (*toga^s*: harsfakkel of wel: oerlamp).

Sinonsigadan: waaraan als grens is gesteld. **Sigad-nami bo sigad-monimo^e sinonsigadan i irang doempilat tobatoe^s*: de grens van ulieden en onze grens, daar tusschen in is als grensscheiding geplaatst een steile rots.

Sinonatoean: voorzien van of versierd met eieren. *Bogat tongo lojang baki nopoeling sinonatoean in siow, kopoe^loe^s i natoe mo^loben*: rijst, een koperen blad vol, versierd met negen eieren (die in het rond zijn geplaatst), het tiende is een groot ei (van een moleo-vogel, dat in het midden is gezet).

Sinombabaan-don bo binaba i ama^snja: het is van draagbanden voorzien geworden en door zijn vader op den rug gedragen. *Sinom-boeligan*: het is aan een stok gedragen nadat het daarvoor geschikt was gemaakt, bijv. een varken welks pooten dan eerst aan elkaar zijn gebonden, of kokosnoten die aan elkaar zijn gebonden.

Sinoingkekeban-monia ko oeloe in sia: hij is door hen (opzettelijk) verwond aan het hoofd. (*Ingkekeb* hier als stamwoord te beschouwen).

Nongonoe sin dia^s-bi^s sinololampangan in tondok inta naa[?] waarom is het dat toch niet van een overstapje is voorzien dit hek?

Manoek inta toea sinompogadan ko lioe: voor die kippen zijn nesten gemaakt in de aan het huis grenzende ruimte.

Ki adi^s nja komintan^ē sinompitowan: zijn kinderen heeft hij allemaal een kapmes cadeau gegeven.

Boelawankoe sinolioean i oelang: mijn goud heeft (hij) vervuild met een strik. (*Tolioe* kan o.i. hier wel geheel als grondwoord worden beschouwd).

Een enkelen keer hebben we wel eens *sino--an* aangetroffen, waar volgens de beteekenis *kino--an* moest staan, de *k-* dus is vervangen door de *s-*. Volgens Dr. N. Adriani is een verwisseling van de *k* en *t* niet ongewoon. En de *t-* moet hier dan natuurlijk *s-* worden vanwege de volgende *i*. (In het Tontemboansch wordt door invloed van een voorafgaande *i* de *k* tot *tj*. Zie Sprkk. v. Dr. N. Adriani, blz. 22).

Sinosibatan bo nobali^s kembang: het heeft (bij ongeluk) een houw opgelopen en is een wond geworden. *Da^s sinoboeian-mai i Soelap*: toen met dat *S.* terugkwam. *Bai n dongka bin^ōō-b^ōō^san i Soelap ko o moentag, bo dongka sinoboo^san^ē*: eerst toen *S.* er beneden naar rook, eerst toen kwam hij het te ruiken. *Ki olai toea sinobaja^s-an-don-mangoi ing kamboleng*: dien aap is het overkomen dat er een haai kwam.

Hoe in deze zinnen de beteekenis van *sino--an* geheel gelijk is aan die van *kino--an*, zie hiervoor § 120.

§ 131. *toemo-*.

In § 174 wordt het infix *-oem-* besproken. Hier wordt er daarom slechts van gezegd, dat *-oem-* vaak beteekent: zelf de handeling doen, uit zichzelf, „vanzelf”, of: zichzelf aandoen wat het grondwoord zegt. In verbinding met *to-*, dus als *toemo-*, zegt het vaak: zich gaan voordoen alsof men is wat het grondwoord aanduidt, er op gaan gelijken, zich aldus gedragen, of: de door het grondw. genoemde werking in gewijzigden vorm verrichten.

Toemondodagoem: zich als een *dodagoem* (naald) voordoen, zich naaldvormig vertoonen. Dit van een pas uitkomend padispruitje. *Toemombotoi*: in vorm op een *botoi* (pagaai) gaan gelijken. Dit van een padispruitje in een even verder stadium. *Toemomata ing gale^s*: gaan gelijken op garnaaloogen. Dit van een groeistadium der mais, als de korrels nog heel klein zijn. *Toemongkaloe^s*: zich als een *kaloe^s*-vogel aanstellen, een groot woord hebben, zijn eigen lof uitbazuinen. *Toemombolai*: zich als een aap gedragen, zich onbe-

houwen voordoen, bijv. erg schrokken bij het eten. *Toemoädi^s*: zich gaan gedragen als een kind, zich kinderachtig aanstellen, maar ook: zich vriendelijk voordoen, zooals een kind kan zijn. *Toemomongondow*: zich als een Mongondower willen voordoen, dus ook: Mongondowsch gaan spreken, en: op zijn Mongondowsch. *Toemombalanda*, *toemomajoe*: zich als een Hollander, Maleier, voordoen, zijn taal spreken, zijn gewoonten volgen enz. *Toemonsingog im Popo*: zich van de taal van Popo gaan bedienen, als een Popoër gaan spreken. (In Popo wordt Tontemboansch gesproken, nl. het Makela^si.) *Toemonsingog im bembe^s*: het geluid van een geit nadoen, zich als een geit aanstellen. *Toemolebe*: gaan zitten als een lebai, met de beenen gekruist. *Toemontangoi*: zich naam maken, zich beroemd, berucht maken. *Toemolikoed*: zich afwenden, den rug (*likoed*) toekeren. *Toemontoeod-pa kong goba^s*: zich aanstellen alsof men een nog overgebleven stronk (*toeod*) van een omgehouden boom in den tuin is. Dit gezegde geeft groote onaandoenlijkheid te kennen. *Toemomboentak in tagin*: zich gedragen als een rups in een pisangblad. Dit van een lui iemand, die o.z.t.z. steeds met zijn slaapdeken of -kain rondloopt. *Toemomponik*: zich naar boven werken, maar niet op de gewone manier als door middel van een trap bijv. **Dia^s mongilolinkopēā, tonga^s toemomponik-bi^s in sia kon tondokēā*: niet volgt hij de deur ervan, maar hij zal heusch over het hek ervan klimmen (daar hij kwade bedoelingen heeft). *Toemompalot*: zich over alles gaan uitbreiden, een beschikbare ruimte geheel met zichzelf vervullen of volmaken.

§ 132. *sinoemo-* (verl. t. v. *toemo-*).

Voor het dubbel infix -inoem- zie § 175.

*Binonoenja kom patoeng motola^s i oelag inta dinianja, bo noba-
ngonmonik binaja^snja inontongan eda^s sinoemompalot i oelag toea
kom patoeng*: hij deed in een dikke bamboe de slang die door hem
was meegebracht, toen (hij) was opgestaan (en) hij er naar is gaan
kijken (zag hij) dat die slang zich had uitgezet, geheel met zichzelf
vulde de bamboe (zoo dik was zij in een 'nacht geworden). *Sinoemong-
katad imosia nodapot ko oeloanēā*: zij hebben zich op een rij gelegd
tot aan den oorsprong ervan. *Ki inc-don in sinoemoloean nogoetoen
kom baloi inta toea?* wie is het die heeft geleend (tijdelijk voor zich
in bezit heeft genomen) en woont in dat huis? *Ki adi^snja-don in
sinocmolioe nobobato ko lipoe^snja*: zijn zoon is het die (hem) heeft

vervangen (en) hoofd is geworden in zijn dorp. *Naonda in dineangow-makow im batoe^san i intau inta tajoekan toea, pinogoeman-monik in deangow toea: Tonga^s tobatoe^s in sinoemondomoga, kolikoed in toea komintan sinoemomongondow*: Nadat gespannen is voor ieder van degenen voor wie water zal worden geschept, is door dien span (geest) gezegd: Slechts één die op zijn Doemogasch wordt behandeld, behalve die alle op zijn Môngondowsch. *Sinoemondodagoem, sinoemombotoi*, het naaldvormig, pagaaivormig stadium is geheel bereikt (door het padispruitje).

§ 133. *toko-*.

Toko- geeft te kennen, dat allen (alles) waarvan sprake is of waaraan wordt gedacht, moeten doen of ondergaan wat door het grondwoord wordt genoemd. Het wil ons voorkomen, dat door *toko-* de verschillende subjecten als een verzamelde eenheid zijn gedacht, die in haar geheel moet doen of ondergaan wat het grondw. zegt. (Natuurlijk is het niet uitgesloten dat een enkel lid dier eenheid vrijloopt).

Wanneer het grondwoord een telwoord is, kan *toko-* wel door ons -maal worden weergegeven, maar dan in den zin van: in het geheel maal, alle keeren bij elkaar gerekend, of: de hoeveelheid keeren. Zooals onder *ko-*, *6e*, zie § 116, werd opgemerkt, is ook *ko-* bij telw. vaak met -maal te vertalen, bijv. *kopitoe*: zevenmaal. Komt er nu nog *to-* bij, dan geeft dit *tokopitoe* te kennen, dat de zeven keeren als een eenheid zijn gedacht. Zie ook *to-*, *5e*, § 126.

Toko- kan ook aan een reeds met een ander praefix of wel met *to-* samengesteld woord worden voorgevoegd. Mocht een dergelijke vorm niet voldoende zijn toegelicht door de vertaling, dan raadplege men de groepen waar de verschillende deelen der samenstelling worden besproken.

Tokolitoe^s-don! gaat allemaal zitten! *Tokobaja^sdon!* gaat allemaal op weg! *Tokomagi^s-don!* komt allen hier! *Baja^sdon tokoboeat i manoe inta nogoob*: ga wegnemen alle kippen die broedsch zijn. *Tokobonoe-ai in toebig in tandai minta inta nion*: vul alles met water, al deze waterbamboes. *Tokotołopa^s-don in dalan*, maakt alle (oneffenheden) van den weg vlak. (Hier *tołopa^s* als stamwoord te beschouwen). *Tokodia-mai i hasil-monimoe*: brengt allen hier jullie belasting.

Tokotołoe-don iakoei pinokiöini^smoe, onoe dega^s in tała^skoe?

Het is al driemaal dat je mij hebt laten roepen, wat is misschien mijn fout? *Kotongonoe iikow maja^s in Pasi in tongo boelan? Ojoeon in tokolima, tookoonom maja^s in tongo boelan; ojoeon doman in tonga^s tokomintan*: Hoeveel keeren ga je naar Pasi in èen maand? Het gebeurt (dat ik) in het geheel vijfmaal, zesmaal ga in een maand; het gebeurt ook van slechts in het geheel eenmaal. *Ojoeon tokotoloe tokoopat-mai pokibaloei*: het komt voor dat men drie-, viermaal laat verwisselen (het geen als bruidschat wordt aangeboden). *Moena-don ikow, oele, i pomingkod, tonga^s tokodoca, oele, momingkod*: schop jij eerst, vriend, maar in het geheel slechts tweemaal schoppen, vriend. Zie verder bij Telwoorden, § 231.

§ 134. *toko--on.*

Toko--on geeft te kennen dat het gewenscht of noodzakelijk is, dat met al de bedoelde subjecten zal worden gedaan wat het grondwoord zegt.

Sipoenon i adi^s, sin tokopakangon i toeang: verzamel de kinderen, want ze moeten allemaal worden ingeënt door mijnheer. *Mocna-don tokopakangon ing kolitoe^san in salabakoe*: eerst moeten worden gebeiteld al (de gaten) waar komen te zitten de stijlen. *Intau inta moitalib tokoöini^sonēā*: de menschen die voorbijgaan, worden allen door hem geroepen. *Bajongan inta nobeloeng tokotoelidon*: alles wat krom is behoort te worden rechtgemaakt. *Tokoloemboe^son*: alles moet worden weggegooid, of: allen moeten (behooren te) worden verbannen. *Intau inta moraat tokoloemboe^son ko liboeton tongo doea*: de menschen die slecht zijn, zullen verbannen worden naar een ander eiland. *Sinsing inta noilandai kon dalan, tokotatakon*: de lianen die over den weg kruipen, hak die allemaal weg. *Dika monalisik imöikow, sin tokotatakonkoe in tononoejoe^s-monimoe*: stelen jullie niet, want (dan) zal ik jullie vingers allemaal afhakken. (*Tononoejoe^s*: wijsvinger, is hier voor vinger in het algemeen gebruikt). *Tokodomokon i manoeck, si mokaan kom pajoi*: al de kippen moeten gevangen worden, want (ze) eten van de padi. *Daiton baja^sanmoe tokopoigoemon im boli*: je moet allen om betaling van schuld gaan verzoeken.

§ 135. *sinoko-*

Sinoko- is de verleden-tijd-vorm van *toko-* en *toko--on*.

Sinokoakoetēā: hij heeft alles weggedragen. *Nodaitēā sinokobolintaoeb*: hij heeft ze allemaal ondersteboven gekeerd. *Doe^s inta*

toea nodaitē sinokoboeni i nokoontong-makow ko intau: die doerianvruchten heeft hij allemaal verborgen, toen hij menschen had gezien. *Sinokoöini^snja ing ki atanja*: hij heeft allen geroepen, die zijn slaven waren. *Sinokodongog-don-makow kon singog in datoe toea, minaja^s-don imosia*: nadat (zij) alle woorden van dien vorst gehoord hadden, zijn zij vertrokken; ook: nadat door hen allen gehoord waren de woorden *Sinokoloemboe^s im bajongan in sandiata*: (zij) hebben al de wapens weggegooid, of: allemaal hebben *Bo sinokoekatē i natoe kon sigasigadē*: en hij heeft overal eieren geplaatst op de verschillende afscheidingen. *Polatē sinokoentoen im bajongan i intau*: direct zijn alle menschen door hem weggejaagd. *Sinokokapoi-monia i lima in tongopotakin-monia*: zij wenkten met de hand al hun metgezellen, of: zij allen wenkten enz.

sinokopo-.

Sinokoporaritē in doit: hij heeft het geld geheel verspreid, er mee naar alle kanten gesmeten. *Libo^s-pa ko inia mongo sinokopokaan-don i intau minta inta minaja^s-magi^s*: vraag hem even of al de menschen die naar hier zijn gekomen, gespijzigd zijn. (Dit laat bijv. een gastheer vragen aan den leider van het feest). *Aka moko-poboai ikow ko inta sinokopogaidkoe, jo motogi-pa ikow kong kapoenjaan i togi gadi^s*: als je in staat bent terug te geven alles wat ik heb verbruikt voor (het doodenfeest), dan ben je nog bezitter van de goederen der ouders (eerst dan heb je recht op de erfenis).

Voor de beteekenis van po- wordt verwezen naar § 33.

§ 136. *toko--an*.

Deze vorm zegt dat aan, bij, omtrent, in of op al de subjecten zal of moet worden gedaan, wat het grondwoord zegt.

Tokobenakan-don ing goba^s-monimoe: beplant al jullie tuinen (met mais). *Daiton tokolamba^san im palot in totondeagaan toea*: allen worden met versierselen behangen, al diegenen waarover de plechtigheid *monondeaga* nu eenmaal wordt gehouden. *Komintan tokoïmpodan im popod i lomboian*: maak gelijk (hak glad) al de uiteinden van de bamboetjes waarom de dakbedekkingsblaren worden genaaid. *Bibig in dalan posibotak tokotaloenan, simba^s mobajag*: aan weersijden van den weg hak daar al de boomen om, opdat het licht worde. *Tokodiaan-pa-mai imosia*: breng hen allen even hier. *Tala^s-ankoe-makow, tokotompiaan i adi^s minta*: als ik weg ben, pas dan

goed op al de kinderen. *Palot in tondok inta noroemboen, komintan tokotompiaan*: alles van het hek dat is omgevallen, alles moet je allemaal in orde maken. (*Tompia* is hier als grondwoord te beschouwen). **Bajongan in tangkoe-tangkoelembongē tokoboemboenan, bajongan im bontoe-bontoejoengē tokotoḷopa^san*: alle kuilen (gaten) ervan moeten allemaal worden aangeaard, en alle hoopen (bulten) ervan moeten allemaal vlak wordij gemaakt. *Tokotonggataan imosia*: zij zullen allen als slaven worden gemaakt. (*Tonggataan*: tot slaaf maken, hier als grondw. te beschouwen; *ata*: slaaf).

§ 137. *sinoko--an* (verl. t. v. *toko--an*).

Sinokoatoka-don ing goba^s-monimoe? zijn al de tuinen van jullie al bezaaid? *Nodaitē sinokopengkolan i manoekkoe*: hij heeft al mijn kippen mank gemaakt (door ze met een stuk hout te smijten). *Kon toea sinokoendaman-don i mototakit*: toen (of: aldaar) werden al de zieken bemedicineerd. *Nodaitē pinokidomok bo sinokooman-toengan*: allen (alles) heeft men laten vangen en allen zijn in het blok gesloten. *Sinokotala^san-mai-monia im bajongan i laig*: zij hebben allemaal verlaten de hutten, al de hutten zijn door hen verlaten. *Sinokobonocan-don-monia in toebig*: zij hebben alle (bamboe's bijv.) gevuld met water. *Sinokobobodan ing kekebē*: om al zijn wonden is een zwachtel gedaan. *Daocn in taginē kon dolaag, komintan sinokobisi^san, simba^s dia^s poigoemon i intau*: de bladeren van zijn pisangplanten op het erf heeft (hij) allemaal gescheurd, opdat ze niet zullen worden gevraagd door de menschen. (Het steeds weer om een blad vragen is den eigenaar te lastig geworden).

§ 138. *toï-*.

Toï- troffen we tot heden nog slechts aan bij het grondwoord *baḷoen*: teerkost, waarmee het zonder gebruikmaking van een nasaal wordt verbonden, dus juist als bijv. *moï-* (zie § 89). Ook in beteekenis komt het daar wel mee overeen. We zijn dan ook geneigd tot de veronderstelling dat *toï-* onder de *to-*vormen is, wat *moï-* is onder die van *mo-*, doch kunnen dit niet dan met slechts één voorbeeld staven.

Toïbaḷoen: aangeboren (van eigenaardigheden, gewoonten, lichaamsgebreken), wat iemand zoo toevallig nu eenmaal mee heeft gekregen op zijn (levens)reis. *Si nion-bi^s dega^s in toïbaḷoen i togi ko inia*: want aldus is het misschien wel beschikt door de hoogere macht over

hem, hem meegegeven bij de geboorte door den bezitter (van alles). *Boengo-mboengoi ko adi^s inta naa dia^s-don mokopia, sin dega^s nion-bi^s in toibaloen ko inia*: de klierzwellingen bij dit kind zijn niet meer beter te krijgen, want waarschijnlijk is het wel aldus over haar beschikt, is het aangeboren bij haar. Ik ontmoette eens iemand, die een wit plukje haar had te midden van zijn overigens geheel zwarten haardos; ook dit was *toibaloen*: aangeboren.

Behalve in bovenstaanden overdrachtelijken zin komt *toibaloen* ook voor in de beteekenis van: voorzien geraakt van een versnapering voor onderweg, geen zware kost die men zelf klaar maakt, doch een lekkernij en ook wel geld om onderweg te kunnen besteden. Min of meer bij verrassing wordt men hiervan voorzien. Soms heeft het ook betrekking op iets giftigs en waardoor men dus ziek is geworden. Vooral is het echter gebruikelijk bij verloofden als bijv. de jonge man op reis gaat.

Inta toibaloen i kantangēā: hetgeen door zijn verloofde als versnapering voor onderweg is meegegeven. *Pinobalandjang ibo-ibog in doit toibaloen i ama^snja*: (hij) heeft besteed naar hartelust het geld (dat) zijn vader (hem) voor onderweg had meegegeven. *Akocoi a monoibaloen ko adi^s*: ik zal gereedmaken een versnapering voor onderweg voor de kinderen. *Nion-don inta ponoibaloenēā*: dit is het wat door haar bijwijze van verrassing wordt meegegeven voor onderweg. *Toibaloenan in sia*: geef haar wat lekkers mee voor onderweg. (Dit zegt bijv. een a.s. schoonmoeder tot haar zoon als diens verloofde heeft geholpen bij een feest en weer naar huis zal terugkeeren). *Naaia im potoeli^skoe kon toibaloenmonia*: dit is het waarmee ik zal vergelden hun (mij geschonken) versnapering voor onderweg. *Nokotakit ko inia toea toibaloen nongkom Belang*: wat hem ziek heeft gemaakt is wat meegegeven is voor onderweg vanuit Belang. (Daar heeft men hem iets wat vergiftigd was meegegeven).

Voor *toibaloen* in den zin van: iets meegeven voor onderweg, hoort men ook: *tolibaloen* (zie § 139) in gelijke beteekenis. Sommigen verklaren deze twee vormen dan ook geheel gelijkwaardig. We meenen echter verschil te mogen aannemen en wel dit: *tolibaloen* duidt aan dat men iemand van een weinig teerkost of versnapering voorziet, terwijl *toibaloen* meer doelt op het toevallig of bij verrassing daarvan voorzien raken. Natuurlijk moeten hier dan worden uitgezonderd die gevallen, waar *toi-* door het wegvallen van de *-l-* werkelijk staat voor *toli-*.

Onder *mōi-* (zie § 89) wordt over een *i*-voorslag gehandeld, die

— waar dit mogelijk is — steeds door een nasaal met het oorspronkelijke grondwoord wordt verbonden en daaraan dan een meer of minder gewijzigde beteekenis geeft. Wanneer nu *to-* voor een dergelijk secundair grondw. wordt geplaatst, kan gemakkelijk de indruk worden gewekt van een door een nasaal gesloten *toi-*. Hier volgen eenige voorbeelden van *to-* voor dergelijke woorden.

Toïmbotoe^s pinoepoel: de eerst geveld (boom). *Nion dongka in toïmpopod in singogēā*: dit zal het besluit van zijn woorden zijn. *Nionpa in toïmbangon i mogogoejang*: deze toch is als de vervanger der ouders, in de plaats der (overleden) ouders getreden. *Pongan-pa kon tongopi^s, simba^s ojoeon in toïmboeloi im ponginoeman ko losing*: eet even een beetje, opdat er iets is dat wordt gemaakt tot den gezelschap van het palmwijn-drinken. *Nanaa in toïmboeboeng in singogēā toea*: aldus is de bedoeling van die zijne woorden. *Namangoi in sia notoïndodai kom pinodiaan*: hij kwam op denzelfden tijd dat het werd gebracht. (*Notoïndodai*: samenvallen, op denzelfden tijd; *noïtoïndodai*: het viel toevallig samen). *Pokotoïmata-pa ko inami*: sla ons toch gade Zie ook *sinoïngkekeban* onder § 130.

Bij bovenstaande woorden moet o.i. *i-* als een deel van het stamwoord worden beschouwd, terwijl soms ook *to-* daarmee is vergroeid.

§ 139. *toli-*, *motoli-*, enz.

Dit voorvoegsel schijnt ons te zijn samengesteld uit *to-* + *li-*. Het prefix *li-* heeft vooral verkleinende kracht, zie § 185. *Toli-* wil dan ook zeggen: een beetje overeenkomend met het grondwoord, eventjes zooiets zijn als wat het grondw. te kennen geeft; of: *toli-* maakt het begrip v/h grondw. zeer rekbaar: wat daarvoor kan worden aangewend, daarmee in verband, betrekking staat. Meermalen in deze beteekenis schuilt gegaan, of is *toli-* geheel met den oorspronkelijken stam vergroeid, waarvan de juiste beteekenis niet meer wordt geweten.

Voor *toli-* hoort men ook wel *tali-*, zie § 161. In den regel wordt *toli-* zonder nasaal met het volgend woord verbonden. Op een enkele uitzondering zal zoo aanstonds worden gewezen.

Motolipatoi: even worden gelijk een doode, bezwijmen, zoowel van een priester als van een zieke; *motoli-tolipatoi*: iemand wien dit herhaaldelijk overkomt, een lijder aan vallende ziekte. Voor *motolipatoi* kan men wel eens *motolimpatoi* en ook *motalipatoi* hooren, wat we aan plaatselijke verschillen toeschrijven.

Tolibaloen: iemand van een weinig teerkost voorzien, maken dat

hij tenminste iets heeft voor onderweg. **Ki inta kobaloen, tolibaloen-ai in tongo doea, inta dia^s kobaloen*: degeen die van teerkost is voorzien, geve een weinig teerkost (een „hapje”) aan anderen, die geen teerkost hebben. *Aka ki Singgolong toea moboeat maja^s-ka na^s kajoeon mongo maja^s-ka na^s dagat, tolibaloenan i Poesian toea im pomama^s bo gau ilitod, tolibaloenan ing kaanon bonoeon kon sinom-poetoe^s mongo sinolagapan*: als die S. op reis gaat, gaande bijv. naar het bosch of wel gaande naar het strand, dan wordt (hij) door die P. (hier: zijn verloofde) bijwijze van versnaperingen-voor-onderweg voorzien van pruimbenoodigheden en gerolde sigaretten, wordt (hij) bijwijze van teerkost voorzien van gare rijst (die) in hartvormig of vogelvormig gemaakte mandjes (zakjes) wordt gedaan. *Inta pinopotolibaloen*: hetgeen is geschonken bijwijze van teerkost, waarmee men heeft doen voorzien van *Bo sinolibaloenanē im bajongan i onoe-don in sia*: en hij is door hem toegerust voor de reis met alles en wat ook. (Wat men maar kan bedenken werd hem meegegeven). In dezen zin heeft *tolibaloen* dus een ruimere betekenis dan *baloen*, of wel: rekt het begrip teerkost.

Motoliboea^s: in betrekking tot den grond (*boeta^s*) staan, daar erfrecht op hebben. *Libo^s-pa ko imonia mongo motoliboea^s imosia ko naa*: vraag even aan hen of zij hier recht op den grond hebben (doordat hun grootouders bijv. hier hebben ontgonnen). *Monoliboea^s*: zijn best doen om rechten op den grond te krijgen. *Dika imoikow monoliboea^s ko naa*: jullie mogen niet probeeren hier rechten op den grond te krijgen (door bijv. het planten van overjarige gewassen). *Pinonoliboea^san*: waar de erfgronden zijn gelegen, waar door ouders of voorouders is ontgonnen en de gronden dus tot erfelijk bezit zijn gemaakt.

Motoliompoe: in betrekking staan tot iemand als kleinzoon (*ompoe*) of afstammeling, dus: grootouder(s) en kleinkind(eren), voorouders en afstammelingen, ook wel: oud en jong.

Minaja^s-don in taja doca motoliompoe: (toen) zijn die twee, grootouder en kleinkind, gegaan. *Taja onom motoliompoe*: zij zessen, grootouder en vijf kleinkinderen, of: twee grootouders en vier kleinkinderen. *Oaidan-naton motoliompoe*: het wek van ons, oud en jong, die als één familie hier nu bij elkaar zijn. *Motoliipa^s*: als zwager en zwagerin tot elkaar in betrekking staan. *Dika-bi^s kibangkabangkai-mai ko inako^s, sing kitada-bi^s motoliipa^s*: houd je maar niet steeds verlegen tegenover mij, want wij zijn toch zwagers. *Motolidōō^s*: als *dōō^s* (schoonzuster) tot elkaar in betrekking staan.

Bij andere verwantschapsnamen wordt in geheel dezelfde betekenis *toni-* en *toloe-* gebruikt. Zie § 140 en 141.

Motolindoea ing gina: zooiets als in tweeën deelen het hart, d.w.z. tweeslachtig zijn; het in tweeën deelen dus in overdrachtelijke betekenis. Dat de *d* hier geprenasaleerd is, wordt w.s. veroorzaakt doordat *indoea* hier wel als stamw. zal zijn te beschouwen, doch waarvan de *i-* is weggevallen door den invloed van de *i* van *toli*.

Tolibagoe: geheim middel om iemand ziek te maken, hetwelk ergens begraven wordt, waar degeen op wien het gemunt is vaak voorbij gaat; *monolibagoe*: dit middel gaan toepassen. Soms beteekent het echter: gedeeltelijk vernieuwen, bijv. *Monolibagoe kon dajow*: de dajow-bladeren gedeeltelijk vernieuwen, door andere vervangen. (Dit bij offerplechtigheden). *Monolibagoe kom baloi*: het huis gedeeltelijk vernieuwen, een beetje als nieuw maken, opknappen. *Mobagoe*: nieuw.

Noitolimajang: kwam te zweven, te zwiepen, van iets dat bijv. maar één steunpunt heeft, o.a. een lange bamboe. *Dika toemotoi ko aog inta naa, sin tonga^s noitolimajang*: loop niet over deze bamboe, want ze zwiept maar. *Dia^s inoigianē in totoi namoeik, tonga^s noitolimajang*: niet had hij de brug van palen voorzien in oostelijke richting, (ze) zweefde, zwiepte maar.

§ 140. *toni-*, *motoni-*, enz.

Toni- komt bij enkele verwantschapsnamen voor, en geeft te kennen dat men van elkaar is of wordt wat het grondwoord te kennen geeft.

Motoniboeloi: elkaars echtgenoot zijn of worden, trouwen. *Simba^s motoniboeloi-don ing kitada*: want dan zullen wij tweeën trouwen. *Eda^s notoniboeloi-don in taja doea*: toen zijn die twee getrouwd. *bo toniboeloi-namoenda mononoi-pa doman*: en moge ook uw beider huwelijk bestendig zijn. (Uit een zegenwensch). *Dika mopokoha kom pototoniboeloi-monimoe*: maak toch niet slecht den band van uw echtvereeniging. Evenals *toniboeloi* is ook *pototoniboeloi* door „huwelijk” te vertalen, maar dit laatste ziet vooral op de wijze van sluiten en onderhouden van den band tusschen man en vrouw. *Jo noonggot-don kom pinotoniboeloian in datoe bo i boea^s inta nion . . .* reeds lang waren die vorst en adellijke vrouw gehuwd, de tijd van man en vrouw zijn was reeds lang, *I nopotoniboeloi*: die heeft doen trouwen.

Motonibila: zwagers van elkaar zijn of worden. *Motonibila-don*

ing kamoenda: gij tweeën wordt zwagers, de een zal met de zuster van den ander trouwen. *Sin dojowa motonibila*: want de twee zijn zwagers.

§ 141. *toloe-*, *motoloe-*.

Gelijk *toli-* en *toni-* (zie § 139 en 140) wijst ook *toloe-* op betrekking tusschen verwanten. Tot heden troffen we *toloe-* nog slechts aan bij *adi*^s (kind). Misschien mogen we de met *toli-*, *toni-* en *toloe-* afgeleide verwantschapswoorden aldus vertalen: die nu eenmaal bij de(n) door het grondwoord genoemde behooren, daar een natuurlijke eenheid mee vormen.

Motoloeadi^s: ouders en kinderen, gezinsleden. *Taja doca motoloe-adi*^s: zij tweeën, vader en zoon, of: moeder en dochter (zoon). *Taja oea!oe motoloeadi*^s: zij achten, vader, moeder en zes kinderen, of: vader (moeder) en zeven kinderen. *Noïboei-domai in taja toloe motoloeadi*^s: zij drieën, vader, moeder en kind, zijn teruggekeerd. *Aka doi*^s *imoikow mokidongog kon singogkoe, jo oentoenonkoe kom baloi naa imoikow motoloeadi*^s: als jullie niet wilt luisteren naar mijn woorden, dan jaag ik (jullie) uit dit huis jullie allemaal bij mekaar (het geheele gezin).

tolo-, *monolo-*, enz.

Dit praefix, wat wel door invoeging van *-ol-* in *to-* zal zijn ontstaan (zie: De groep van *-al-*, *-ol-* enz.), troffen wij tot heden slechts eenmaal aan, n.l. in het woord *tolopintan*. *Monolopintan*: knakken, een houw geven, bijv. een pisangstam of jong houtgewas, maar zóó dat het met één slag valt en dan in den regel nog niet geheel van het onderinde is gescheiden. *Nodait sinolopintan im pangkoi in tagin*: alle pisangstammen zijn omgehouden, met één slag geknakt, zoodat ze tegen de vlakke liggen. *Pinintanan*: geknakt van bijv. een bloemstengel, een tak, maar nog niet afgebroken, ook: ontwricht; *momintan*: knakken; *pintanan*: knak het, geef er een houw in zoodat het valt. In meer dan één dorp schijnt *momintan* enz. niet meer gebruikelijk te zijn, maar alleen *monolopintan*. Het wil ons voorkomen, dat hier aan *-ol-* frequentatieve kracht kan worden toegescheven, en *monolopintan* kan worden vertaald door: meerdere dingen een knak (houw) geven, of: meerdere dingen zooiets als een knak geven.

[In de Mededeelingen v/h Nederlandsche Zendelinggenootschap, jaargang 1868, blz. 196 komt onder de aantekeningen van de heeren N. Ph. Wilken en J. A. Schwarz het woord „*tolompulud*” voor en

wordt vertaald door: gom (waarmee men vogels vangt). Voor de *-d* worde hier een *-t* gelezen, wánt lijn = *poeloet*. *Tompoelet*: lijn maken. *Tolompoelet* zou dus kunnen beteekenen: maak het een beetje lijmerig, zooiets als lijn is. Niemand van degenen, die ik er naar vroeg, kende echter dezen vorm. Ook is het niet onmogelijk, dat „*tolompulud*” is gehoord voor: *talong poeloet*, een soort kleverige hars. (*a* en *o* wisselen gemakkelijk en een *-ng*, die door een *p*- wordt gevolgd, kan bij vlug spreken als *-m* zijn gehoord). Is deze laatste veronderstelling juist, dan zouden we hier niet met een *tolo*- vorm te doen hebben.]

§ 142. *tojo*-, *monojo*-, *toro*-, enz.

Tojokajoe: het verzamelde hout voor een te bouwen huis bijv. *Singgainja ikolom mokiakoet-pa iakoei in tojokajoe*: den dag van morgen laat ik eerst weghalen het verzamelde hout. *Boelan inta naa, moelai-don iakoei monojokajoe*: deze maand begin ik met het verzamelen van bouwmaterialen, zal ik er op uit trekken om daarmee te beginnen.

Het infix *-oj-* (*-or-*) heeft meervoudige of frequentatieve kracht, zie § 182. We zouden *tojokajoe* dan ook wel kunnen vertalen met: de verschillende stukken hout, die met elkaar voor één doel worden aangewend, of een soort eenheid vormen.

Tojopangkoi: met elkaar een begin maken. *Aka totocoe ibog i togi gadi^s kom posibotak, tojopangkoi in singog*: als het werkelijk de wensch is der ouders van weerszijden, maak dan met elkaar een begin met spreken (over de verloving). *Doi^s bidon iakoei moboei mono-jopangkoi kon singog, sebab singog aing kojongan nobali^s*: ik wil heusch niet meer er weer met je over beginnen te spreken (het vroeger gesprokene weer herhalen) want het gezegde is natuurlijk al gebeurd.

Tojobini^s: soort offer; *monojobini^s*: dit offer houden. Een kleine pot met gele rijst en klapperdop met ongekookte rijst waarop een ei is geplaatst, wordt boven op de padi in de rijstbewaarplaats gezet. *Dia^s-pa motaau pokaanan aka dia^s-pa sinojobini^san*: er mag niet van (de nieuwe rijst) worden gegeten als er nog niet over geofferd is. *Bini^s*: niet bevrucht ei; jonge menschen mogen dit niet eten. *Tojobini^s* is hier als grondwoord te beschouwen, doch zou vertaald kunnen worden met: doe (de den geesten aan te bieden rijst) vergezeld gaan van een ei.

Torombokiki^s: geloofsvogel.

Monojokoekoei, ook *monorokoekoei*, met trippelpasjes loopen, gelijk een *koekoei* (drafje) van een paard. *Noïtorokoekoei*: kwam op een drafje te loopen.

Monojonalempang: zitten op den vloer met over elkaar gekruiste beenen, = *toemolebe*: zitten als een lebai. *Tempang*, *monempang*: vleermuizen vangen met een net, dat aan twee lange bamboes is bevestigd, die bij het dichtslaan elkaar kruisen. (*Totempang*: vleermuizennet, waarmee men zie § 211). *Talempang*, *monalempang*: kruisen, in het klein doen wat bij *monempang* gebeurt. Voor *-al-*, zie § 179.

tori-, *monori*, enz.

Monoribatoek: hollen, loopen zoo hard men kan. *Mobatoek*: iemand achterna gaan om in te halen; *moribatoek*: hollen van een paard (voor *ri-* zie § 184); *monoribatoek*: hollen als een paard.

Kon toea nonoribatoek bidon im bantong, sampe minatoi: toen heeft de koe-antelope weer uit alle macht gehold tot zij dood was.

Noïtoribatoek iakoei ing kinoeok i abo^s: ik kwam te hollen daar (ik) geroepen werd door den jonker.

Monorinanap: onderzoeken, bijv. op de loer (gaan) staan om te weten te komen wie de dief is.

§ 143. *togo-*, *monogo-*, *toemogo-*, enz.

Evenals andere met *to-* samengestelde praefixen, kan ook *togo-* de van *to-* bekende vormveranderingen ondergaan. Tot heden treffen we *togo-* nog slechts bij enkele woorden aan.

Togoïndop indop (inop) zonder meer schijnt niet meer gebruikelijk te zijn, hoewel dit w.s. wel het oorspronkelijke woord voor „droom” zal zijn geweest. (and. *togoïnop*): droom; *toemogoïndop*: gaan droomen; *sinoemogoïndop*: hebben gedroomd, droomde. *Deeman-bi^s togoïndop*: het is toch heusch geen droom. *Mangale-ai-pa in togoïndopkoe kogobii*: verklaar even mijn droom van vannacht. *Kojogot iakoei toemogoïndop bo ginocloengēā*: terwijl ik aan het droomen was, werd (ik) door hem wakkergeschud. *A ta dega^s sinoemogoïndop-bi^s iakoei*? heb ik misschien toch gedroomd? ook: ben ik wellicht aan het droomen? *Intau minatoi togoïndopon-monag, dia^s-don mosilang im pogot pinomaja^s singog*: dooden, als er over gedroomd wordt, niet meer duidelijk is (hun) gelaat of stem. *Pinongoïndopan*: plaats waar, of tijd waarin, men een droom heeft gehad.

Sinogopoelong: flauw gevallen, bewusteloos. Hier is een *oem*-vorm

niet op zijn plaats, daar men het flauwvallen niet bij zichzelf bewerkt doch ondergaat. (*Mopoelo-mpoelong*: soezerig, bijv. pas na het wakkerworden; *pompoelong*! sufferd! stomkop!). *Sinogopoelong in sia, sebab kinolaboe^san in siboel*: hij is bewusteloos, want er is een onrijpe (slechte) kokosnoot op hem gevallen. *Naonda in sinala^san-don in takit toea, jo sinogopoelong in sia*: toen die geest hem verliet, is hij bewusteloos geworden. *Notalikokog nongkon sinogopoelongan^u*: schrikte op uit zijn bezwijming (waar hij was flauw gevallen). *Aka kopoejoetankoemai ikow, jo oekoerankoe doman kon togopoelongon*: als ik je te pakken krijg, zal ik (je ranselen) tot je flauw valt.

Moïlow: jong, onrijp. *Notogoïlow*: zooiets als onrijp, onnadenkend, niet goed overdacht. *Singogmoe nion, laki Baat, notogoïlow, mangalenja dia^s kooeloe dia^s koïpoet*: deze je woorden, grootvader van Baat, zijn ondoordacht, d.w.z. (ze) hebben geen kop en hebben geen staart. (Een kras gezegde).

Togooelit: verboden woorden; *monogooelit*: verboden woorden gebruiken. Hiertoe behooren o.a.: *pali^s, wali^s* of *wali-wali^s (oeliali^s)*, *paleng* of *pale-paleng*, *laba* of *laba-laba*, welke niet mogen worden gebruikt als bijv. de padi aan het rijpen is, een priester in functie is, men op de jacht is enz. Misschien zijn ze te beschouwen als vloeken, waarvan het gebruik in tegenwoordigheid der hoogere machten niet anders dan ongeluk kan brengen. (Zie ook § 269). Op gewone tijden is bijv. het woord *padi^s*: wond, niet verboden voor de gewone menschen, maar voor den priester wel. *Ponogooelit*: waarmee men iets wat verboden is, zegt, dus: een verboden woord. *Dika imoikow mosingog kon togooelit*: jullie mogen geen verboden woorden spreken, zeggen wat verboden is. *Dia^s mobali^s monogooelit*: het is niet geoorloofd verboden woorden te bezigen. *Nongonoe si monogooelit-bi^s i adi^s inta toea?* wat is er, want dat kind gebruikt zoowaar verboden woorden? *Dia^s motaau ponogooelitan*: men mag daar geen verboden woorden bezigen, bijv. in den tuin, of waar een priester in functie is (bezetten is). *Bolian inta toea notolipatoi, sim pinonogooelitan*: die priester is als dood (neergevallen), want er is (door een der aanwezigen) een verboden woord gezegd. Zie ook *monogoedia^s* onder *togoe*-.

§ 144. *togoe*-, *monogoe*-, *sinogoe*-, enz.

Togoe- hetwelk in verbinding met vele affixen kan voorkomen, geeft te kennen dat iets wordt bestemd of vastgesteld voor een bepaald doel, men er uitsluitend op uit is om dat te doen.

Togoesilai: een deel van iets afzonderen en bestemmen voor iemand, of: het te bestemmen deel of de aan te wijzen taak voor iemand. *Sinogoesilainja*: zijn hem toegewezen deel of aangewezen taak. *Moena-mai nomonoe kom bajang tobatoe^s sinogoesilai im bolian*: allereerst vult men één tafeltje (met allerlei spijzen) dat bestemd is voor den priester.

Ponogoematoi: wat wordt afgezonderd, bestemd voor de dooden, waarmede men verricht wat den dooden toekomt, de onkosten voor een doodenfeest. *Sinogoematoinja*: hij heeft alles gedaan voor de(n) doode wat behoort gedaan te worden.

Ponogoepia: wat men uitsluitend aanwendt ten bate van , waarmee men er steeds op uit is goed te doen, het goede te verzekeren van iets. *Kakajaanē tonga^s ponogoepianja kom batanganē tontani^s*: zijn rijkdom dien wendt hij alleen maar aan ten bate van zijn eigen ik. *Aka ponogoelobenmoe*: als je er uitsluitend op uit bent groot te maken

Aka togoenonoianmoe aidan inta kodoi^skoe, jo kototaaunmoe iakocoi boei^s i mololimod: als je volhardt dingen te doen die ik niet wil, dan zul je goed merken (dat) ik van een moordenaarsgeslacht ben. (Dreigement).

Monogoedia^s: met opzet verboden woorden gebruiken, er op uit zijn om wat niet geoorloofd is toch te doen. (Zie voor „verboden woorden” ook § 143, onder *togoelit*).

Motogoebalik: er steeds op uit zijn om te liegen en te bedriegen, aartsleugenaar.

Togoemata, sinogoemata: oogontsteking. (*Mata*: oog). *Togoemataan*: behept met oogontsteking (nog niet lang, maar in het beginstadium).

Togoejantow, motogoejantow: wazig, niet helder (van de lucht), onduidelijk (van een plaats bijv.).

Togoe komt ook voor als afzonderlijk woord, en wordt dan ook herhaald.

Motogoe kom boeta^s: familierechten op den grond hebben. *Togoe-togoe*: bijna. *Togoe-mororoekian*: bijna slaags geraakt. *Togoe-togoe moropatoi*: bijna met elkaar gevochten.

In gelijke beteekenis als *togoe-togoe* hoort men ook *togi-togi*, dus *togi-togi mororoekian, togi-togi moropatoi*.

(Wordt vervolgd).